

გიორგი ჯავახიშვილი

ლექსისა და სიმღერის კვალდაკვალ

თბილისი
2004

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია კახეთის მუსიკალურ-ლიტერატურული ტრადიციები. ოთხი ნარკვევი ეძღვნება ქართული საგუნდო ხელოვნების დიდოსტატის ნიკო სულხანიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობას. აქვეა ცნობები ელიზბარაშვილების მომღერალი ოჯახის არქივიდან.

წიგნის მეორე ნაწილში საუბარია ქართული სიმღერის მოამაგეთა: პ. კარბელაშვილის, ი. მონადირიშვილის, ი. მჭედლიშვილის, ლ. მულალაშვილის, ლ. ასაბაშვილის, ი. ბიწკინაშვილის („შაშიანელის“) და სხვათა შესახებ.

თითქმის ყველა ნარკვევს დართული აქვს სასიმღერო ტექსტები, რომლებიც სიმღერების ტექსტოლოგიური ძიების საქმეში მკვლევარებს გარკვეულ დახმარებას გაუწევს.

რედაქტორი ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

კონსულტანტი ანზორ მრძომაიშვილი

საქართველოს სახალხო არტისტი,
ანსამბლების „რუსთავეის“ და „მართევს“ ხელმძღვანელი

წიგნის გამოცემაში გაწეული დახმარებისათვის
მადლობას მოვახსენებთ საგარეჯოს რაიონის გამგეობას

აი, ახლაც თვალწინ მიდგა ღზინი სოფელში... ყურში ჩამესმა მეურმის მიერ ნატვრით ნათქვამი სიტყვები:

„ვარსკვლავო, ცაზე გადმოგექ,
მთვარევ, წამოდექ წინაო,
გზა გამინათე უვალი,
ღროზე მივიდე შინაო“.

ამ დარდიან სიტყვებს და მელოდიას ისევ მეურმემ გაჰკრა ნატვრის კვსი:

„ნეტავ, არავინ ჩიოდეს, —
ყველა სწორადა დიოდეს,
სადაც ეკალი სთესია,
თავთუხი ამოდიოდეს“.¹

„ურმულმა“ გამაზნენა თავთუხის ყანაზე გადავლილი მზეკაბანი და ჩემის სოფლის ბოლოზე, საშზირელის წვერზე, ამაღლებისას მეთავთავეთა შეხვედრა. აქ, მათ თავიანთი ზოდაბუნებიდან მოტანილი ჰქონდათ „თავთუხის“, „უფხო“ თუ „დიკას“ ჯიშის ზორბლის თავთავებისაგან დაწნული ჯვარი... ისინი ნაკერჩხლებზე სწვაჯდნენ რძეამდგარ ზორბლის თავთავებს, რომელსაც ოდოჟღერს უხშობენ. მესვეურები ეზიარებოდნენ ალოობის შემოსვლას, მერე ჩააბამდნენ ფერხულს და „ოროველას“ მღეროდნენ.

ჩანს, პურეული მოსავლის ღმერთმა დაბადა სიმღერა „ოროველა“... სწორედ მაშინ, საშზირელის წვერზე, მეთავთავეთა დღესასწაულზე, მოვუსმინე კაკაბელ განთქმულ მომღერლებს და ძიების გზაზე მათმა სიმღერებმა, ლექსებმა დამაკვალიანეს.

...დავიწყეთ „მრავალჟამიერით“, — ქართული სიმღერის ამ ჯილა-ჯავართ. „მრავალჟამიერს“. მღერიან საქართველოს ყველა კუთხე-კუნჭულში. შემორჩენილია საგვარეულო „მრავალჟამიერიც“ კი. მას ძველი ჟურნალ-გაზეთები „ციციშვილების მრავალჟამიერის“ სახელით მოიხსენიებენ („ივერია“, 1887, № 87). „შევკრათ წითელი, სტავრა-ატლასი ათი ათასი“ ამოღებულია „ვეფხისტყაოსნიდან“, რომელიც 1966 წლის გამოცემის მიხედვით 773-ე სტროფაა.

სიტყვამ მოიტანა და უნდა ითქვას, ჩვენი მუსიკათმცოდნეების მიერ გამოკვლეულია, რომ ქართველთა წიგნთაწიგნიდან „ვეფხისტყაოსნიდან“

¹ „ურმულის“ ეს სტროფები ეკუთვნის პოეტ იოსებ მჭედლიშვილს. შხად გვაქვს გამოსაცემად ნაშრომი, სადაც შესწავლილი გვაქვს ქართული ხალხური და ლიტერატურული „ურმულები“, „კუთნისდღერები“, „კალოსპირულები“ და „თვანები“ (გ. ჯ.).

მღერიან ადგილებს „ზამთარს“, „ბინდისფერია სოფელი“ და სხვებს. თუმცა მომღერლებს სასიმღერო ტექსტებისათვის თავისებური ფერმა-რილი წაუცხიათ.

დაუბრუნდეთ ისევ „მრავალჟამიერს“, რომელსაც მოკლე და გრძელი მრავალჟამიერის სახელით იცნობენ.

კახეთში „მოკლე მრავალჟამიერის“ ასეთი ტექსტი მომისმენია:

„მრავალჟამიერ, მრავალჟამიერ,

ღმერთმა ინებოს, თქვენი სიცოცხლე“.

ხელთა გვაქვს XIX საუკუნის 90-იან წლებში ცნობილი სასულიერო მოღვაწისა და პედაგოგის მიხეილ ელიზბარაშვილის მიერ თელავში ჩაწერილი „მოკლე მრავალჟამიერის“ ასეთი ტექსტიც:

„მრავალჟამიერ, მრავალჟამიერ,

მრავალჟამიერ, მრავალჟამიერ,

ჰაი არულალე...

წასვლა სჯობს წარმავალისა,

არ დახანება ხანისა.

ჰე, ვარულალე ვარი ვარულალე,

მოვდივართ, მოგვიხარიანო ვარულალე,

ჰაი, ჰარულალე, ვარი და ვარალე,

მრავალური მრავალჟამიერ,

მრავალჟამიერ და ღმერთმა ინებოს

თქვენი სიცოცხლე,

მრავალჟამიერ, ჰე“.

თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დაცულია ნიკო სულხა-ნიშვილის მიერ ნოტებზე გადატანილი „მრავალჟამიერის“ პირველი ხმის ავტოგრაფი, ხოლო „გურული მრავალჟამიერის“ ნ. სულხანიშვილისეული ჩანაწერი ჩვენთან ინახება.

1962 წლის 23 ნოემბერს სოფელ შილდამი 70 წელს გადაცილებული სალომე აღნიაშვილისაგან მოვისმინე ორ ხმაში განსხეულებული „მრავალჟამიერის“ სრულიად განსხვავებული ტექსტი: „ნანები-მრავალ-ჟამიერის“ სახელით. ეს ღვთის კარზე სათქმელი ის „ნანები-მრავალ-ჟამიერია“, რომელიც შემდეგში ნიჭიერმა მუსიკათმცოდნე მინდია ჟორდანიამ ჩაიწერა. იგი დაცულია კონსერვატორიის საექსპედიციო ფონდში (№ 50).

კახეთში „გრძელი მრავალჟამიერის“ ასეთ ტექსტს მღერიან:

„ვიმღეროთ ძმებო, ვიმღეროთ,

სანამ ერთმანეთს ვხედავთო...

გლოვნა მაშინაც გვეყოფა

შავს მიწას ამოვცქეროდეთ,

შავი მიწისა ნაწვეთი,
ზედ გულზე ჩამოგვდიოდეს“.

ამავე სიმღერის მეორე მუხლში ასეთი სიტყვებია ჩართული:
„მიყვარხარ, ტკბილო კახეთო,
დიდო ალაზნის ჭაღაო,
ირემო იალალზედა,
ივრის პირებზე ჩაღაო“.

ალბათ მკითხველი შეამჩნევდა, რომ „გრძელი კახური მრავალჟამიერის“ ეს ტექსტი კომპილაციურია. სიმღერის პირველი მუხლის ტექსტი ხალხურია, მეორე მუხლის სასიმღერო ტექსტი ამოღებულია თედო რაზიკაშვილის ლექსიდან „კახეთს“. აი, ამ ლექსის სრული ტექსტიც:
„მიყვარხარ, ტკბილო კახეთო,
დიდო ალაზნის ჭაღაო;
ირემო იალალზედა,
ივრის პირებზე ჩაღაო;
ბარდებში მძრომო ხოხობო,
ტურფაო, ხარის თვალაო;
შირაქო, ცხვრების დეღაო,
ზედ ჯეირნების ფარაო“.

თედო რაზიკაშვილის ლექსი „კახეთს“ დიდმა ქართველმა განმანათლებელმა იაკობ გოგებაშვილმა შეიტანა თავის მიერ შედგენილი „დედა ენის“ წიგნის მეორე ნაწილში („დედა ენა“, თბილისი, 1912 წ., გვ. 224) და სწორედ აქ უნდა ვეძიოთ ამ ლექს-სიმღერის პოპულარობის მიზეზი. ე. ი. „გრძელ კახურ მრავალჟამიერში“ თედო რაზიკაშვილის ლექსის „კახეთს“ პირველი სტროფის ჩართვას თითქმის 100 წლის ისტორია აქვს.

ასე რომ გავყვეთ, ქართული ხალხური სიმღერის თითქმის ყველა ტექსტი გადასასინჯია და შესწავლას მოითხოვს. ამიტომაც წინამდებარე წიგნში შეტანილ თითქმის ყველა ნარკვევს სასიმღერო ტექსტები დაეურთეთ. თუკი ისინი მცირე კორექტივს მაინც შეიტანენ სასიმღერო ტექსტებში, ამითაც მაღლიერი დავრჩები.

ასე, ჩემო მკითხველო, ერთად დავადგეთ ქართული ლექსისა და სიმღერის კვალს, დასაკვალიანებლად კი დიდი ილიას ეს სიტყვები წავიმძღვართ: „სიმღერა, გალობა, სხვა არა არის-რა, გარდა ბუნებრივად შექსოვილი პოეზიისა და მუსიკისა: აქ, სიმღერაში, გალობაში, მწყობრი ხმა ჰმეოვლის წყობილ-სიტყვაობასა და წყობილ-სიტყვაობა მწყობრ ხმასა, რათა მთლად და სავსებით გამოთქვას თავის სულის მოძრაობა და გულის ძარღვის ცემა“ (ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. III, თბ., 1953, გვ. 145).

„მგალობლობის მიმართ დაამუშავით მიდრეკილნი“

(თელავის მუსიკალური ტრადიციები)

თელავი უძველესი მუსიკალური ტრადიციების მქონე ქალაქია. აქ, კახმეფეთა სასახლეში, მგალობლობას სათავე დაუდო წარმოშობით ქიზიყელმა, მეფე ერეკლე მეორის ბებუის ანას მიერ პოვნილმა ყრმამ დიმიტრი ხელაშვილმა.

დიმიტრი ერთხანს ფხოვეში ახლდა თეიმურაზ II-ს და როგორც მეფე ერეკლეს მიერ გაცემულ სიგელშია ნათქვამი: „სულითა ბრწყინვალეთა მშობელთა ჩვენთა ყოვლითა სარწმუნოებითა გონებითა ჰმსახურობდა მათ მთიურთა მათ შინა ადგილთა“. შემდეგ იგი მოღვაწეობდა მეფე ერეკლე მეორის კარზე. იმავე სიგელში ვკითხულობთ: „კახეთსა ზედა ჩვენ, ჰხსენებული იგი მღვდელი (დიმიტრი ხელაშვილი გ. ჯ.) ჩვენსა შინა პალატსა დაშთა კახეთსა“. აი, სწორედ მას შემდეგ დამკვიდრდნენ თელავში ხელაშვილები, როგორც სასახლის კარის მღვდელ-მგალობლები. მათ, თავიანთი დამსახურებით, კახეთის მეფეთა სასახლის გვერდით ცხოვრების უფლება მოუპოვებათ.

ხელაშვილების საგვარეულოს კიდევ ერთი წარმომადგენელი იოსებ დეკანოზი (1746-1782), მეფე ერეკლეს მიერ ხელდასმული, ლევან ბატონიშვილს თან ახლდა რუსეთში. იგი „ჰმსახურობდა ძესა ჩვენსა, მყოფსა ევროპასა შინა“, — იუწყებოდა მეფე ერეკლე მეორე.

დიმიტრი ხელაშვილის ძმისწული გიორგი დეკანოზი (1770-1804) კი „სიყრმესა შინა ჩემსა აღიზარდა ჩემთანა, დროსა სწავლისა ჩემისას“ ვკითხულობთ მეფე ერეკლეს მიერ ხელაშვილებისათვის ბოძებულ სიგელში. იქვეა მითითებული, რომ „მისის ტკბილ-ხმოვნისა გალობისა და მჭევრმეფესალმუნეობისა და მწიგნობრობისა მიმართ დაამებთ მიდრეკილი იყო გონებაი ჩვენი და მგალობლისა და მწიგნობრობისა ხელოვნებითა გემსახურობდა ჩვენ ეკლესიას შინა პალატასა ჩვენსასა“.

ეს მრავალმხრივ საინტერესო სიგელი 1777 წელს გაიცა. იგი მოიძია პ. კარბელაშვილმა და პუბლიკაცია მასვე ეკუთვნის წიგნში „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“ (1898 წ., გვ. 61-167).

მუსიკათმცოდნეთათვის ცნობილია, რომ მეფე ერეკლე სიმღერა-გალობის დიდი პატივისმცემელი იყო. ცნობილია, აგრეთვე, პატარა კახის ერთსტროფიანი ლექსიც, რომლითაც მეფეს ამბროსი წილკნელისათვის (იგივე ნეკრესელისათვის) გადავიწყებული „ცისკრის ალილოს“ შესწავლის გამო მიუმართავს.

თელავის მუსიკალურ ცხოვრებას დაუვიწყარი კვალი დააჩნიეს დავით რექტორმა (ალექსი-მესხიშვილმა) და გაბრიელ მაყაშვილმა (1778-1835). ეს უკანასკნელი, იყალთოს ღვთაების ეკლესიის მგალობელი იყო.

თელავის მუსიკალური წარსულისათვის საყურადღებო ცნობების შემცველია მეფე ერეკლე მეორის შვილიშვილის ალექსანდრე ორბელიანის ნაშრომი „თელავი“.

აღ. ორბელიანი თელავის რაიონის სოფელ კურდღელაურში დასწრება პურობას, სადაც, როგორც იგი მიუთითებს: „მე ვთხოვე კახური სიმღერა ეთქოთ „არალალი“. დაიძახეს ჩემი გულის სასიხარულო, დიახ, საუცხოვო მომღერალნი და მებანენი შეხვდნენ ერთმანეთს“.

აღ. ორბელიანს განთქმული ზაქარია მესტიერისაგან ჩაუწერია ასეთი ცნობა: „მეფე ერეკლე ვნახე თელავს, ამ ჩემს სტვირს 12 სხვა ხმა ჩაუმატე, რომელიც სულ თოთხმეტი იყო, ზოგი საღამურისა და ზოგი სხვადასხვა ხმისსაკრავი, მაღალი და დაბალი შეწყობილი ხმები, რომელსაც, ვინ მოსთვლის, რომ რამდენს შეწყობილ ხმებს დაეკვრევიანებდი ხოლმე მეტად საუცხოოდ. ეს ამბავი მეფის ირაკლისათვის მოუხსენებიათ, მაშინვე ებრძანებინა ჩემი მიყვანა. მიმიყვანეს, მაგრამ მეტად დამკრთალი ვიყავ... სტვირის დაკვრა მიბრძანა, მოგვეცე, საუკეთესო ხმები დაუკარ და ზედ დავსძახე. ასე მოეწონა ბატონს მეფეს, რომ სიამოვნის ცრემლები გადმოჟარა... მაღლობა მიბრძანა და შევერცხლილი თოფიც მაჩუქა ყირიმისა... ბევრი საქმე მაქვს, თორემ არ გაგიშვებდი, მაგრამ მაგ ჩემ თოფს გაუფრთხილდი, როცა საჭირო იყოს, მოდი და მამულისათვის შემსახურეო“...

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თელავში განთქმულ უსინათლო მომღერალ „ყაზიაზე“ აღ. ორბელიანს იქვე მოაქვს ცნობა. აი, თვით ჩანაწერიც: „დაბადებით ყაზია უსინათლო არის, მაგრამ თავისი ნიჭი თან დაუტანებია ღმერთს. ეს უსინათლო მთელს თელავს, იმის გარემო ადგილებს, ასე დაივლის ჯოხის წინ ბრჯენით მარტო, რომ

ერთი მცირედი ბილიკი არ შესცდება, რომელზედაც კი მოინდომებს წასვლას, მეორე კაკლის ხეზე ისე გავა, იმის მაგარ ტოტებს შემო-
უვლის და ხარიხითა თურმე ბერტყავს იმის ღიდრონ ტოტებს.
მესამე, ტყეში მიდის მარტო თავის ხიზანში. ესეები სულ თელავში
მითხრეს, მნახველთაც დაამტკიცეს. მეოთხე, არის კარგი დამკვრელი
დუდუკისა, სალაშურისა, დაირისა და სპარსულ გვარზე მომღერალი,
მაგრამ ჩვენი სოფლური სიმღერებისა ხომ რაღა მოგახსენო, ისა და
თავის ამხანაგი სოფლურ სიმღერას რომ იტყვიან, უკეთესი სიმღერა
არ გამოიგონია. ყაზია და მისი ერთი ამხანაგი დუდუკზე რომ მოხეურს
დაუკრავდნენ და მესამე ამხანაგი ზედ დასძახებდა, ეს ხმა უფრო
საუკეთესო იყო ჩემთვის. მთელი თელაველები ყაზიას სიცოცხლეს
ღმერთსა სთხოვდნენ მარადის“ (ალექსანდრე ორბელიანი, თელავი,
ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და ბოლოსიტყვაობა დაურთო გიორგი
ჯავახიშვილმა, თბ., 1997, გვ. 13).

როგორც ჩანს, ქართული ხალხური სიმღერის ერთ-ერთი მცოდნის
აღ. ორბელიანის ზემოთ დამოწმებული ცნობები თელავის მუსიკალური
ცხოვრების ისტორიის საუკეთესო წყაროა.

თელავის მუსიკალურ ცხოვრებაში XIX საუკუნეში შესამჩნევია
წვლილი შეიტანეს ცნობილმა პედაგოგებმა: ანდრია მრეველიშვილმა
(1823-1889წ.წ.), ნიკო მთვარელიშვილმა (1844-1923 წწ.), რომანოზ
ბაძისაშვილმა (1853-1889 წწ.), ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა და მისმა
მეუღლემ, ანასტასია დავითის ასულმა, მარიამ დავითის ასულმა
ჭავჭავაძემ, ილია დავითის ძე ჭავჭავაძემ, ბარბარე და ნოდარ ჯორჯა-
ძეებმა, ლ. და ი. ვახვახიშვილებმა, ნიკო სულხანიშვილმა, ზაქარია
ჩხიკვაძემ, იოსებ მონადირიშვილმა, მიხეილ ელიზბარაშვილმა და
სხვებმა. ზოგიერთ მათგანზე ქვემოთ ცალ-ცალკე ვისაუბრებთ.

მრეველიშვილები იყალთოელები არიან. ეს გვარი კახეთში
უძველესი მუსიკალური გვარია. მათ იცნობდნენ, როგორც კარგ
მგალობლებსა და თელავში მეფეთა კარის ეკლესიის მსახურებს.
მათ საგვარეულოს მეორენაირად მგალობელაანთაც ეძახდნენ.

მრეველიშვილთაგან ერთ-ერთს, სახელად გიორგის და მის ძმას,
ბედმა არგუნა „პატარა კახის“ სიცოცხლესა და გარდაცვალების
დროსაც მოზარეთა შორის ყოფილიყვნენ. მათ მიერ სვეტიცხოვლის
ტაძარში სახელოვანი მეფის დაკრძალვის დროს შესრულებული
საგალობლებისათვის მეფე გიორგი მეთორმეტისა და დავით რექტორის
მადლობა დაუშსახურებიათ. გიორგი მრეველიშვილის უფროსი ძმა

იმდენად მოსწონებია სვეტიცხოვლის წინამძღვარს, რომ მისთვის მცხეთაში დარჩენა უთხოვია.

გიორგი მრეკლიშვილის შვილმა ანდრიამ ქართული ხალხური სიმღერის პოპულარიზაციის საქმეში თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა.

ანდრია მრეკლიშვილმა თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ თელავის სასულიერო სასწავლებელში ერთი წელი (1843 წ.) პირველი კლასის და გალობის მასწავლებლად იმუშავა. იგი იმავე დროს ხელმძღვანელობდა თელავის ეკლესიის მგალობელთა გუნდს. ანდრია მასწავლებლად მუშაობდა დუშეთში, ახალციხეში. 1857 წლიდან კი დამკვიდრდა ქუთაისში. იგი ყველგან ეძებდა ხალხური სიმღერების ჰანგებს, სწავლობდა მათ და გადააქონდა ნოტებზე. მკვლევარი ამირან ცამციშვილი XIX საუკუნის 70-80-იანი წლების პრესის ცნობებზე დაყრდნობით წერს, რომ ა. მრეკლიშვილს ნოტების „გამოცემა მოუწადინებია, მაგრამ უსახსრობისა და მთელი რიგი ტექნიკური სიძნელეების გამო, სურვილი ვერ შეუსრულებია“ (სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, კრებული II, თბ., 1955, გვ. 7).

რა დასაწინაა, რომ ჯერჯერობით არ არის მიკვლეული ა. მრეკლიშვილის მიერ ნოტებზე ჩაწერილი სიმღერები და მომღერალ-მგალობელი ოჯახის რეპერტუარის გაცნობა-შესწავლის შესაძლებლობა არ გვეძლევა. კახეთში განთქმული იყო აგრეთვე, ძამსაშვილების ოჯახი (სოფ. ვაწნაძიანი). ამ გვარიშვილთა პროფესიული განათლება თელავის სასულიერო სასწავლებელთან არის დაკავშირებული. შემდეგში ერთ-ერთი, რომანოზ ძამსაშვილი (1853-1885 წწ.) (მისი ძმა იყო ცნობილი ლოტბარი აპოლონ ცამციშვილი, რომელმაც 1902-03 წლებში გრამაფონის ფირფიტაზე ჩაწერა სიმღერები). თვით მესვეურობდა 1876-1883 წლებში აღნიშნულ სასწავლებელში ქართული და რუსული გალობის სწავლების საქმეს. მან 1878 წელს თელავში დაწერა საინტერესო წერილი მუსიკის შესახებ და 1881 წელს გამოაქვეყნა ჟურნალში „იმედი“ (№ 9). წერილში ნათქვამია, რომ „ხალხის სიმღერა არის იდეალური განხორციელება ხალხის ცხოვრებისა, ხალხის ისტორიისა“. მისი აზრით: „მუსიკალური განათლების დედაბოძად, ქვაკუთხედად უნდა იყოს მშობლიური სიმღერა“.

რ. ძამსაშვილი სიმღერა-გალობის ნოტებზე გადაღების მსურველების მისამართით ამბობს: „ვისაც შესწავლა და ნოტებზე გადაღება ჰსურს ხალხური სიმღერისა, იგი უნდა წავიდეს სოფელში, დაახლოვდეს ხალხთან, დაჰყოს მათთან კარგა ხანი და კარგად შეისწავლოს,

შეთვისოს ხალხური კილო. მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეუძლიან კაცს ნოტზე გადაღება“ სიმღერისათ... სწორედ ამ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებს, წერილის ავტორის აზრით, 1878 წელს გამოცემული მ. მაჭავარიანის ნოტების წიგნი „სამშობლოს ხმები“.

აღნიშნულ სტატიაში რ. ძამსაშვილმა მუსიკათმცოდნეებისათვის მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი ცნობები გამოაქვეყნა. მაგალითად, როდესაც მან გაარჩია სიმღერა „თამარ მეფე“ და მიუთითა, რომ „ქართლ-კახეთში ორნაირი ფერხული სიმღერაა „მაყრულისა (იგივე ორპირული) კილო და „შაღლეგოსი“. „თამარ მეფე“ კილოთი მიესმაგება „შაღლეგოს“ სიმღერასო“. („იმედი“, № 9, გვ. 94). წერილის ავტორის ეჭვი ეპარება „მაყრულის“ ოთხხმიანობაზე და იქვე მაგალითად ასახელებს კახეთში განთქმულ მომღერალ საგვარეულოებს: კოზმანაშვილებს, ყარაღაშვილებს, ვარდოშვილებს, სულხანიშვილებსა და ჯანდიერებს, რომლებიც „მაყრულს“ სამ ხმაში ასრულებდნენ.

საეკლესიო გალობის „ქრისტე აღსდგას“ გარჩევისას კი რ. ძამსაშვილი იწონებს სოფელ კისისხეველი ჩიჯავაძისაგან ვინმე მიხაილოვის მიერ ჩაწერილ ამ სიმღერის ნოტებს.

საყურადღებოა რ. ძამსაშვილის მოსაზრებანი ქალების რეპერტუარზე და განსაკუთრებით სიმღერა „დიდებაზე“ (გონჯაობა). ამ სიმღერას იგი წარმართობის დროინდლად მიიჩნევს. აქვე მას საუბარი აქვს ქალებისავე სიმღერებზე „იავნანასა“ და „ზარით“ ტირილზე. ამ უკანასკნელზე რ. ძამსაშვილი წერს: „ვისაც გაუგონია კარგმოტირალთა „აზრით“ ტირილი, იგი დაეთანხმება, რომ ჩვენს ქართულს ტირილს ჰარმონიითა და სიმწუხრის კილოთი თვით წარჩინებული „რეკვიემი“ ვერა სჯობია“ (გვ. 88).

რ. ძამსაშვილი და მისი ძმა აპოლონი ქართლ-კახეთში გავრცელებული სიმღერა-გალობათა ნოტებზე გადაღებას შესდგომიან. აპოლონს ჩაუწერია 47 სიმღერა, ზოლო რომანოზს 30-მდე. ერთ-ერთი მათ შორის იყო სიმღერა „ნანა“ (ტექსტი ილია ჭავჭავაძისა), რომელიც გამოქვეყნებული იყო ჟურნალში „ნობათი“ და გაზეთ „ივერიის“ კორესპონდენტმა „ქართული გალობის მოყვარე“, ცნობილმა პედაგოგმა და საზოგადო მოღვაწემ ნ. მთვარელიშვილმა მას დადებითი შეფასება მისცა („ივერია“, 1878, № 43). რეცენზენტი აქვე იუწყება, რომ რომანოზს უთარგმნია რუსულიდან როჟნოვის „ნოტების ანბანი“ და ილია ჭავჭავაძისათვის გადაუცია.

რომანოზ ძამსაშვილ-ცამციევი მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ქადაგებდა, რომ „სიმღერა არის ერთი იმ საშუალებათაგანი, რომლის შემწეობითაც მკვიდრდება ხალხის სხვადასხვა განცალკევებული ნაწილების ერთობა“, ან კიდევ „გალობა ყველგან და ყოველთვის შეერთებული იყო ხალხის ცხოვრებასთან, ხალხის ხასიათთან და მიმართულებასთან“ („იმედი“, 1881, № 9).

ასეთია მოკლედ ამ ორი საზოგადო მოღვაწის გზა, რომელიც დაკავშირებულია თელავის მუსიკალურ ისტორიასთან.

„თელავში მუდამ იყო მომღერალთა გუნდი“ – მართებულად შენიშნავდა ცნობილი ლიტერატორი გიორგი ნადირაძე. აქ საგუნდო ხელოვნების საკმემ ყველაზე მეტად წინ წამოიწია XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, განსაკუთრებით 80-იან წლებში. როცა სახელგანთქმული ლადო აღნიაშვილი ადგენდა ქართულ გუნდს, მას ყველაზე მეტად თელაველი და შილდელი მომღერლების იმედი ჰქონდა. იგი კარგად იცნობდა თელაველი ყაზახაშვილების მომღერალ ოჯახს. მათთან ნათესაურ დამოკიდებულებაში მყოფ მოღვაწეს ბევრჯერ მოუსმენია საუკეთესოდ შესრულებული ხალხური სიმღერები. შემორჩენილია ერთი ფოტო, რომელზეც აღბეჭდილია ლადო აღნიაშვილი, ანტონ ყაზახაშვილი და ნიკო გოცირიძე (ცნობილი მსახიობი). სურათი გადაღებულია 1895 წელს, ქ. პიატიგორსკში, გასტროლების დროს.

ლადომ ყაზახაშვილებისაგან ჩაიწერა რამდენიმე სიმღერა, მათ შორის „აღიღო“.

თელავის მუსიკალურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულია ქართული ხალხური სიმღერის ამაგდარი ანდრია ბენაშვილი, რომლის წიგნში „ქართული ხმები“ (1885 წ.) შეტანილია თელავის რაიონში გავრცელებული სიმღერები „არაღალო“, „მუშური“ და სხვა. პირველ სიმღერაზე ჩამწერი მიუთითებს, რომ იგი სრულდება სამუშაოდან დაბრუნების დროს, ხოლო „მუშური“ – მკის ან ბარვის დროს. ა. ბენაშვილმა ნოტებზე გადაიტანა საეკლესიო გალობა წმინდა იოანე ოქროპირის წირვის წესი ქართულ-კახეთის კილოზე. აღსანიშნავია ისიც, რომ იგი ლოტბარობდა (ქუთაისში) გაბრიელ ეპისკოპოსის მგალობელთა გუნდს. 1893 წელს ხალხური სიმღერების ჩაწერის მიზნით თელავს ეწვია მელიტონ ბალანჩივაძე და ბევრი საინტერესო ტექსტიც ჩაიწერა.

თვალსაჩინო მუსიკათმცოდნე მ. იპოლიტოვ-ივანოვმა, როდესაც ქართული ხალხური სიმღერების ჩაწერა დაიწყო, პირველ რიგში ეწვია თელავს, წინანდალს და ქიზიყის სოფლებს, სადაც 12 ხალხური მულოდია ჩაიწერა. მან დაწერა გამოკვლევაც სათაურით: "Грузинская народная песня и ее современное содержание" (ჟურნალი "Артист", 1895, № 45).

XIX საუკუნის 80-იან წლებიდან თელავში მოქმედებდა ზაქარია ჩხიკვაძის, იოსებ მონადირიშვილის და ნიკო სულხანიშვილის გუნდები.

ზაქარია ჩხიკვაძის მამა თელავში გადმოსახლებულა და აქ ნალბანდობას ეწეოდა. სწორედ წინაპრის ამ საქმიანობამ განაპირობა ის, რომ ქართული მუსიკის ამ ამავდარმა ფსევდონიმად ამოირჩია „ნალბანდი“. მას ამ ფსევდონიმით „დროებაში“ რამდენიმე წერილი აქვს გამოქვეყნებული.

ზ. ჩხიკვაძის მიერ შედგენილ მომღერალთა გუნდებს ბევრი საქველმოქმედო საქმისათვის უზრუნიათ. მათ სიმღერებს დიდი აღიარება ჰქონდა როგორც თელავში, ისე თბილისში. ამაზე იმდროინდელ პრესაში მრავალი საგულისხმო ცნობაა გამოქვეყნებული.

1896 წელს თბილისში დაიბეჭდა ზ. ჩხიკვაძის სიმღერების კრებული „სალამური“. მასში შეტანილია სიმღერები: „მუშური“, „სიმინდის თოხნა დავიწყით“, „ღამის მეხრე“ და სხვები. ისინი თელავის რაიონშია დაფიქსირებული. ამ წიგნზე საინტერესო რეცენზია დაბეჭდა ნიკო სულხანიშვილმა გაზეთში „ცნობის ფურცელი“ (1897, № 215).

1890 წელს ზ. ჩხიკვაძე სამუშაოდ თელავიდან თბილისში გადადის. მის მაგივრად თელავის სასულიერო სასწავლებელში სიმღერა-გალობის მასწავლებლად და გუნდის ხელმძღვანელად ინიშნება მისი ნიჭიერი მოსწავლე ნიკო სულხანიშვილი.

ზ. ჩხიკვაძე მაინც არ წყვეტდა ურთიერთობას მშობლიურ ქალაქთან. 1919 წელს იგი იყო თელავში სამუსიკო სასწავლებლის გახსნის ერთ-ერთი მოთავეთაგანი.

1897 წელს აგვისტოში თელავის წმინდა ნინოს სასწავლებელში ზ. ჩხიკვაძის ლოტბარობით კონცერტი ჩატარდა. აქ მიიღო მონაწილეობა ნიკო შიუკაშვილმა, როგორც მომღერალმა და ვიოლინოზე დამკვრელმა (შემდეგში ცნობილმა დრამატურგმა). თელავისა და საერთოდ, ქართული მუსიკალური კულტურის საქმეში შიუკაშვილების ოჯახის დამსახურებაზე ალბათ, ცალკე წიგნი დაიწერება.

თელავის მუსიკალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საეკლესიო ოთხხმიანმა გუნდმა იოსებ მონადირიშვილის

ლოტბარობით და მისმა კონცერტებმა (ი. მონადირიშვილზე ცალკე წერილი აქვე ქვეყნდება გ. ჯ.).

დიდი მნიშვნელობის ფაქტია, რომ თელავი ნიკო სულხანიშვილის საუკეთესო საგუნდო ქმნილებების აკვანი იყო. მან ჯერ კიდევ, როგორც სასულიერო სასწავლებლის მოსწავლემ, თავისი მასწავლებლების – ზ. ჩხიკვაძისა და დ. ელიოზიშვილის ყურადღება მიიქცია. 1898 წლიდან იგი მღეროდა საეკლესიო გუნდებში და ერთხანს კი სამოციქულოს აკითხებდნენ.

მღეროდა სულხანიშვილების ოჯახში. ყველას ზიზღავდა კიკუშას ბარიტონი. 1890-1900 წელს იგი სიმღერას ასწავლის თელავის სკოლებში. შემდეგ მცირე ხანს თბილისში გადავიდა, მაგრამ უთელავოდ დიდხანს ვერსად ძლებდა.

ნ. სულხანიშვილის დამსახურებაზე თელავში ტრადიციად ქცეული „ილიაობის“ მუსიკალურ-ლიტერატურული კომპოზიციების შექმნაში არაერთხელ თქმულა. „სადაც არ უნდა ყოფილიყო, – წერდა გ. ნადირაძე, – ამ დღისათვის უთუოდ თელავისაკენ გასწევდა, თავის გუნდს შეჰკრებდა და სიმღერაში პირველ ადგილს დაიკავებდა“ (ნ. ნადირაძე, ნიკო სულხანიშვილი, მონოგრაფია, 1937, გვ. 97).

თელავთან არის დაკავშირებული ნიკო სულხანიშვილის და ვაჟა-ფშაველას მეგობრობა-თანამშრომლობის რამდენიმე ეპიზოდი.

1901 წელს დიმიტრი არაყიშვილმა ნ. სულხანიშვილი თელავში გაიცილა. აი, რას წერდა მასზე: „...თელავში გავემგზავრე ფონოგრაფის შემწეობით სიმღერების ჩასაწერად, მომიხდა დარჩენა ილია აბრამის ძე ზარაფიშვილთან“. (ეს იყო სიძე ნ. სულხანიშვილისა) მაშინ ჩაიწერა დიმიტრი არაყიშვილმა სიმღერები: „კალოური“, „გუთნური“, „ურმული-აწყურული“ და საგუნდო სიმღერები. კიკუშა მოძახილს მღეროდაო „ზამთაროში“, „სუფრულში“ და „ბერიკაცი ვარ“. ეს უკანასკნელი სიმღერები დ. არაყიშვილმა დაბეჭდა „მუსიკალურ-ეონოგრაფიული კომისიის შრომებში“ (პირველ ტომში, შემდეგ ცალკე წიგნადაც გამოვიდა).

ნ. სულხანიშვილის თხოვნით დ. არაყიშვილი დაესწრო სოფელ აწყურში „თეთრგიორგობას“, სადაც მან „ზარით ტირილი“ ჩაიწერა (1902). თეთრი გიორგის კულტის შესახებ საყურადღებო ჩანაწერი ეკუთვნის ილია ზარაფიშვილს. მისი ჩანაწერი აკად. ივანე ჯავახიშვილმა „საქართველოს ისტორიის“ პირველ ტომში გამოიყენა.

ი. ზარაფიშვილის აღნიშნული ჩანაწერი ივანე ჯავახიშვილმა დაიმოწმა აგრეთვე ინგლისურ ჟურნალში „გამოკვლევები“ (1912 წ. № 2, № 3) გამოქვეყნებულ ნაშრომში მოტანილია ცნობა ქართველთა წარმართობის შესახებ, რომელსაც იმდენად დაუინტერესებია მკითხველი საზოგადოება, რომ რეცენზიებიც კი დაბეჭდილა (მაგ. ლაიფციგის პერიოდული ორგანო, „რელიგიური მეცნიერების არქივი“, ტ. XVI, 1913 წელი). ამ რეცენზიას მიაკვლია პროფესორმა გურამ ლორთქიფანიძემ („ლიტერატურული საქართველო“, 1977, № 1).

ი. ზარაფიშვილის მიერ ივანე ჯავახიშვილისადმი გაგზავნილ ჩანაწერებში საყურადღებო ცნობებია „დიდების“ ირგვლივ. აი, რას წერს იგი: „ამბობენ ორპირად ერთი მეორის ჩამორთმევით, ისევე როგორც ითქმება „მაყრული“, თვით ამ სიმღერას ეწოდება „დიდება“. როცა გროვდებიან, ამბობენ – „დიდებაზე“ წავიდეთო. სიმღერაც ამავე სიტყვით იწყება: „დიდება და ღმერთსა დიდება“, „წმინდა გიორგი ცხოველო, შენს სანახავად მოველო“.

აღნიშნულ პირად წერილში სხვაც ბევრია საინტერესო, მაგრამ აქამდე ლექსისა და სიმღერის კვალმა მიგვიყვანა.

თელავის მუსიკალურ ცხოვრებას ორჯერ გაეცნო დიდი ქართველი კომპოზიტორი ზაქარია ფალიაშვილი. პირველად იგი 1901 წელს ეწვია კახეთს და მდინარე ალაზნის გამოღმა მხარის სოფლები შემოიარა, ხოლო 1908 წლის ზაფხულში, საქართველოს ფილარმონიული საზოგადოების გამგეობის დადგენილებით ალაზნის გაღმა მხარეც შეისწავლა.

ზაქარია ფალიაშვილი და მისი თანმხლები ი. ჩიჯავაძე, როცა პირველად თელავში ჩამოვიდნენ, მათ იქ დიდი პატივისცემით შეეგებნენ ალექსანდრე და ილია ვახვახიშვილები და მიხეილ წერეთელი (ცნობილი მეცნიერი და მოღვაწე). მეორე დღეს კი ისინი სოფელ სანიორეში ეწვივნენ ვასილ ავალიშვილის ოჯახს. იქ ჩაიწერა ზაქარიამ „ჩაკრულო“, „ღმერთო, ღმერთო“, „გრძელი სუფრული“, „დიდი ჰარალალო“, „გრძელი კახური მრავალჟამიერი“ და სხვა. ამ სიმღერების შემსრულებლები ყოფილან: დავით დიმიტრის ძე ჩიკვაძე, ნიკოლოზ სოლომონის ძე ხოლუაშვილი და დავით მიხეილის ძე სესიაშვილი. ზ. ფალიაშვილმა კახეთში ამ მოგზაურობის შესახებ გახეთში „ამირანი“ (№ 150, 151, 152) გამოაქვეყნა წერილი: „მოგზაურობა კახეთში და ქართული სახალხო სიმღერების დღევანდელი მდგომარეობა“, სწორედ სანიორელ მომღერლებზე წერდა კომპოზიტორი:

„ამ მომღერლებს მშვენივრად ჰქონდათ მოწყობილი ხმები და ჩინებულადაც მღეროდნენო.“

ზ. ფალიაშვილი ეწვია აგრეთვე შილდელ განთქმულ მომღერლებს: ლევან ასაბაშვილს – „დედას ლევანას“, ბათო დავითის ძე როსტომაშვილს, ალექსი გიორგის ძე ელოშვილს, ლაზარე სვიმონის ძე კოკილაშვილს და სხვებს. ამ მომღერლებზე წერდა კომპოზიტორი, რომ „ამისთანა მომღერლებს პირადად მე არასოდეს არ შევხვედრივარ, თუმცა ბევრი ქართველი მომღერლისათვის დამიგდია ყური. შედარებით ესენი ბევრად მათზე მაღლა დგანან როგორც ხმით, ისე სიმღერების ცოდნითა და ბუნებრივად მუსიკალური სმენითო.“

ცნობილია ისიც, რომ თვით ნიკო სულხანიშვილიც ჰკრებდა ხალხში გაბნეულ ჰანგებს. ამ მიზნით, მან 1912 წელს მოიარა ქიზიყის სოფლები: ქვემო და ზემო მაჩხაანი, არბოშკი, ხირსა, ჯუგაანი, ხოლო 1914 წელს კი თელავის მაზრის სოფლებს ეწვია.

თელავში მუსიკალურ სარბიელზე ნ. სულხანიშვილთან ერთად მოღვაწეობდა მიხეილ ელიზბარაშვილი. მართალია, იგი ძირითადად სასულიერო გუნდს ხელმძღვანელობდა, მაგრამ როცა ნიკომ 1914 წელს თელავის სასულიერო სასწავლებელში სიმფონიური ორკესტრი შექმნა (გაზეთი „სახალხო ფურცელი“, 1914, № 27), მას მხარში ამოუდგა მიხეილი და მთელი მისი ოჯახი (ქართული მუსიკალური კულტურის წინაშე მ. ელიზბარიშვილის დამსახურების შესახებ ცალკე წერილი გვაქვს დაწერილი გ. ჯ.).

თელავის მუსიკალურ გარემოში იშვა „საოცარი ხმა ვანო ბიწკინაშვილისა (1892-1921 წწ.). იგი „შაშიანელის“ ფსევდონიმს ატარებდა.

ვანო 1901 წლიდან თელავის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობდა. აქ მან ნ. სულხანიშვილის ხელშეწყობით მომღერლისათვის საჭირო ბევრი კარგი ჩვევა მიიღო. შაშიანელი ტალანტი ბუნებისაგან უხვად მომადლებული ხმით ხიბლავდა თელავისა და თბილისის საზოგადოებას.

თელაველებს დიდხანს ახსოვდათ 1911 წელს, აკაკი წერეთლის უკანასკნელი სტუმრობის დროს, კახთმეფეთა სასახლის აღმოსავლეთის კოშკის აივნიდან ვანო შაშიანელის მიერ შესრულებული ქვაბულიძის არია „დაიგვიანეს“ ნ. სულხანიშვილის ოპერიდან „პატარა კახი“, ხოლო მეორე წელს თელაველთა ტრადიციულ „ილიაობაზე“ მოზიემენი ვანოს „ურმულმა“ ააცრემლა.

სხვათა შორის, მომღერალ ვანო შაშიანელის დას მარიამ ბიჭვი-
ნაშვილ-ბერუჩაშვილისას, რომელიც თელავში ცხოვრობდა, დაწერილი
აქვს რამდენიმე სიმღერა. ამ თვითმოქმედი კომპოზიტორის ნაღვაწით
თელაველები არაერთხელ მოხიბლულან.

1919 წელს თელავში გაიხსნა სამუსიკო სკოლა, რომლის მესვეუ-
რები იყვნენ: ნიკო სულხანიშვილი, ზაქარია ჩხიკვაძე, არჩილ ციხისთავი,
ალექსანდრე ციციშვილი, ანტონ ყაზახაშვილი, თამარ შიუკაშვილი,
ნესტორ ჭაშაკაშვილი, არჩილ იაქაშვილი და მიხეილ ელიზბარაშვილი.
აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ნ. სულხანიშვილი თავდადებით იბრძოდა
ამ საქმის დაგვირგვინებისათვის. მაღლიერმა თელაველებმა 1952
წელს ამ სასწავლებელს მისი სახელი მიაკუთვნეს.

თელავის მუსიკალური სასწავლებლის მეცენატთა შორის იყო
ექიმი, შემდეგში ცნობილი თერაპევტი, პროფესორი გ. რუსიშვი-
ლი(ყორჩბაში), რომელიც ზაქარია ჩხიკვაძეს სწერდა: „დიდად პატივცე-
მულო ზაქარია ივანეს ძე! – ჩემთვის, როგორც თქვენი ძველი
მოსწავლისათვის, მეტად სასიამოვნოა, რომ სიბერის დროს ისევ
კახეთში მოღვაწეობთ და სათავეში უდგებართ თქვენს საყვარელ
საქმეს. თქვენს სასიამოვნოდ და თქვენი გულის მოსაგებად, ნება
მომეცით, მომავალი 1920 წლის 1 იანვრიდან დავაარსო სტიპენდია
თქვენს მოწაფეებისათვის, რომელიც თანახმად მასწავლებელთა საბჭოს
დადგენილებისა, იქნება ცნობილი ყველაზე უფრო ნიჭიერი და
ღირსეული მოსწავლეებისათვის. ამასთან ვადგენ 600 მანეთს“.

თელავის მუსიკალურ სასწავლებელში სხვადასხვა დროს
მოღვაწეობდნენ ცნობილი მუსიკოსები: გ. ჩხიკვაძე, ლ. ფალიაშვილი,
ვიქტორ დოლიძე, რ. გოგინაშვილი, ე. რუსიშვილი, ო. გარაყანიძე და
ექ. შიუკაშვილი. ამ სკოლის პირველ გამოსაშვებ გამოცდებს კი
კომპოზიტორი დიმიტრი არაყიშვილი დაესწრო და მოსწავლეთა
მომზადების დონით აღფრთოვანებული დარჩა.

მომღერალთა გუნდი თელავში 20-იან წლებიდან ცოტა ხანს
აღარ მოქმედებდა. ნ. სულხანიშვილის გუნდის წევრები თანდათან
დაიშალნენ და წავიდ-წამოვიდნენ. მართალია, სცადეს ამ გუნდის
აღდგენა, მაგრამ ადვილი არ იყო ნ. სულხანიშვილის შემდეგ ახალ
ხელმძღვანელთან შეგუება. ამ მხრივ მცდელობას არ აკლებდნენ
გოგლა ყავალაშვილი და გიორგი ნაიბიშვილი, მაგრამ ყველას მაინც
გრიგოლ კოლელიშვილმა აჯობა. მან შეკრიბა მაწანწრელი (თელავის
ერთ-ერთი უბანია) მომღერლები, რომელთაც მალე თელავის სხვა

უბნელი მომღერლებიც შეუერთდნენ და ასე შეიქმნა მომღერალთა გუნდი (სულ 12 კაცი იყო გაერთიანებული), რომელსაც ხელმძღვანელობდა გრიგოლ კოლელიშვილი (1885-1968 წწ.).

გრიგოლ კოლელიშვილი, რომელიც მწერლობაში „მაწანწრელის“ ფსევდონიმით იყო ცნობილი, თელავის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობდა. აქ ეზიარა იგი ქართული ხალხური სიმღერის საიდუმლოებას.

სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ გ. კოლელიშვილი თბილისში გაემგზავრა, სადაც თეატრალურ დასში ჩაირიცხა. აქ იგი დაუახლოვდა ვალერიან გუნias, ვასო აბაშიძეს, ზაქარია ფალაშვილს და მათი ხელშეწყობით სპეციალური მუსიკალური განათლებაც მიიღო.

გრ. კოლელიშვილი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა მარტყოფის მაზლობლად მდებარე ახალსოფელში (აქ ასწავლიდა პირველ კლასში გიორგი ლეონიძეს). იგი პედაგოგად მუშაობდა აგრეთვე თბილისში, მამადავითის სკოლაში და სიდნაღის რაიონის სოფელ ბოდბისხევში. იგი ყველგან დიდი გატაცებით ასწავლიდა სიმღერას, გალობას, რუსულ ენასა და ლიტერატურას.

კოლელიშვილი აქტიურად თანამშრომლობდა: „ნაკადულში“, „ხმა კახეთისაში“, „სახალხო გაზეთში“, „სახალხო ფურცელში“, „საქართველოში“ და სხვა ჟურნალ-გაზეთებში. მისი ფსევდონიმები, გარდა „მაწანწრელისა“, იყო „გრიგოლ“, „აქაური გ“, „აქაური“, „კოლელი“, „გ“ და სხვა.

1926 წელს ცალკე წიგნად დაიბეჭდა გრ. კოლელიშვილის ოთხმოქმედებიანი დრამა „დაწიოკებულნი“. მას დაწერილი აქვს აგრეთვე რომანი „ტყის ძმები“, პიესები „შავი წოდება“, „შოთა“ და მეორე მსოფლიო ომის თემაზე პოემა — „თანამოკალმე ჯარისკაცი“.

გრ. კოლელიშვილს კახეთში ჩაუწერია და დაუმუშავებია მრავალი ხალხური სიმღერა. მისი სიმღერა „მთის გამოხმობა“, რომელსაც გამოხმობასაც უწოდებდნენ, დიდხანს ამშვენებდა თელავის მომღერალთა გუნდის რეპერტუარს. მართალია, ვერ მივაკვლიეთ ამ სიმღერის საწყისი წინაწერი, მაგრამ სიტყვები ჩაგვაწერინა მომღერალმა შალვა მარკოზაშვილმა, რომელსაც აქვე მოვიტანთ:

„შენ გიმღერ,

ხმა იდუმალი მებახის,

აქ ჩვენ ვმღერით,

იქ თქვენ მღერით, —

2. გ. ჯავახიშვილი

შენ გამოხმობა!

ჰარალე ლალე, ჰარალე ლალე, —

შენ გამოხმობა!

რა კარგი ხარ, მშვენიერი, —

შენ გამოხმობა!

ჰარალე-ლალე, ჰარალე-ლალე, —

შენ გამოხმობა!“

როცა ამ სიმღერაში „ჰარალე ლალე“ აგუგუნდებოდა, ზოლო მეორე მხრიდან ექო მოისმოდა და ბოლოს იქუხებდა სიტყვები „შენ გამოხმობა!“ — მის მოსმენას არაფერი სჯობდა.

გრ. კოლელიშვილის გუნდი მღეროდა აგრეთვე ნ. სულხანიშვილის „მამ, გამარჯვებას“ და ხალხურ სიმღერებს: „შაშვი-კაკაბი“, „ვაი, შენ ჩემო თეთრო ბატო“, „სადაც არ უნდა ვიყო მე“.

1926 წელს გრ. კოლელიშვილის ხელმძღვანელობით მოქმედი მომღერალთა ჯგუფი შეუერთდა დიმიტრი (ჭიტო) მგალობლიშვილის (1889-1965 წწ.) გუნდს, ზოლო გრ. კოლელიშვილი სამუშაოდ გადავიდა სოფელ ნაფარეულში და იქაურ მომღერალთა გუნდს ჩაუდგა სათავეში. სწორედ მისი ხელმძღვანელობით ჩატარდა 1929 წელს მომღერალთა გუნდების პირველი რაიონული დათვალიერება. ერთ-ერთი საღამო მაშინ დაეთმო განთქმულ შილდელ მომღერლებს.

დიმიტრი მგალობლიშვილი თელავის რაიონის მკვიდრი (სოფ. ახატლელი) იყო. სწავლობდა ჯერ თელავში, ზოლო შემდეგ თბილისში. მან უმაღლესი ოურიდიული განათლება მოსკოვის უნივერსიტეტში მიიღო. იგი იმ დროს მოსკოვში საინტერესო ლიტერატურულ-მუსიკალურ საღამოებს აწყობდა და ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს მომღერალთა გუნდს ხელმძღვანელობდა.

დ. მგალობლიშვილი 1919 წელს დაბრუნდა მშობლიურ ქალაქში როგორც ოურისტი, მაგრამ მას არ ასვენებდა ფიქრი ქართულ ხალხურ სიმღერაზე. 1926 წელს აუსრულდა ნატვრა, შეადგინა მომღერალთა გუნდი, რომლის პირველ შემადგენლობას ამშვენებდნენ: შაქრო ჭელიძე, გიორგი ყავალაშვილი, გიორგი ბერიაშვილი (ჭიმია), შაქრო ლომიძე, ნიკო როსტომაშვილი, ვასო მამუკელაშვილი, დიმიტრი ბოჭორიშვილი და სხვები. მაშინ ჯერ კიდევ მათთან ერთად ტრიალებდნენ ნ. სულხანიშვილის გუნდის ყოფილი წევრები: ბაბო სულხანიშვილ-ტყავაძე, ვანო ზურაბიშვილი, ელიზბარ ჯანდიერი, ანა ჯაჯანაძე-ზურაბიშვილი, რაფო ნანუკაშვილი, იოსებ გიგაური, პეტრე რცხილაძე, თამარ და ეკატერინე შიუკაშვილები.

დ. მგალობლიშვილი თელავის მომღერალთა გუნდს 1937 წლამდე ლოტბარობდა. მომღერლებმა სახელი ისე გაითქვეს, რომ გუნდის ხელმძღვანელს რამდენჯერმე სთხოვეს მიეღო სპეციალური მუსიკალური განათლება, მაგრამ იგი ხანდაზმულობას იმიზეზებდა. მისი გუნდის წევრებიდან ლოტბარის რეკომენდაციით სახელმწიფო კონსერვატორიაში განათლება ფირუზ მახათელაშვილმა მიიღო.

დ. მგალობლიშვილის ეთნოგრაფიულმა გუნდმა მთელ საქართველოში გაითქვა სახელი. აღიარება მოიპოვეს მის მიერ შესრულებულმა ხალხურმა სიმღერებმა: „კახური“, „მრავალფამიერმა“, „ჩაკრულომ“, „მაცრულომ“, „შაშვი-კაკაბმა“, „ზამთარმა“, „ბერიკაცმა“, „შავლეგომ“ და „მუშურმა“.

თელაველ მომღერალთაგან საგანგებოდ გვინდა გამოვყოთ სახელგანთქმული მეორე ხმა გოგლა ყავალაშვილი, რომელიც თავის გუნდში ნიკო სულხანიშვილმა სრულიად ყმაწვილი მიიღო. იგი 1956 წლამდე ყელმოუღლედა მღეროდა.

გ. ყავალაშვილი წარმოშობით კისისხეველი იყო. მან სიმღერა მინდორში, ღამის მეხრეობისა და გუთნისდებობის დროს ისწავლა. მისი მსმენელები იყვნენ ცისკრის ვარკვლავი და ტოროლები... მან 1936 წელს მოსკოვში, ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის დეკადაზე გ. ბერიაშვილთან ერთად მიიღო მონაწილეობა. აქ უმჯობესია სიტყვა დავუთმო თვით გოგლას, რომელსაც აღუწერია ქართლ-კახური სიმღერების გუნდში მოხვედრის ამბავი (ხელნაწერი გადმოგვცა ქორეოგრაფმა ო. ფეიქრიშვილმა).

გ. ყავალაშვილის ჩანაწერში ვკითხულობთ: „1936 წელს, დაახლოებით 15 სექტემბერს, ათ საათზე, ეზოს კარიდან ძახილი შემომესმა. გავედი, ჩვენი გუნდის ხელმძღვანელი ტიტო მგალობლიშვილი და კიდევ ოთხი უცნობი კაცი დავინახე. — ეს ამხანაგები თბილისიდან არიან, მომღერლების წასაყვანად ჩამოსულები, დღეს ჩვენს გუნდს შეამოწმებენ და უნდა მოხვიდეთ. ტიტომ როცა მოსული სტუმრები გამაცნო, აღმოჩნდა დავით კავსაძე, გიგუშა კავსაძე, გიორგი ვარდიაშვილი და პეტო ზვერიაშვილი. მათ ჩამოაგდეს ლაპარაკი ქართულ ხალხურ სიმღერებზე. თქვეს, შარშან მოსკოვში, დასავლეთ საქართველოს მომღერალთა ეთნოგრაფიული გუნდი იყო კირილე პაჭკორიას ხელმძღვანელობით და კარგი შეფასებაც მისცესო. ახლა, სტალინის უშუალო დაეალებით, საქართველოს მთავრობამ დაიწყო ზრუნვა ქართლ-კახური სიმღერების აღსადგენად. მონახეს ძველი

ლოტბარი სანდრო კავსაძე, რომელიც გვიხელმძღვანელებს, მთავრობამ გუნდის შესანახად ხარჯები გამოყო და შეუდექით ძველი მომღერლების შეკრებასო.

სალამო ხანი იყო. მგალობლიშვილს გუნდი მზად ჰყავდა და სტუმრების თანდასწრებით შევასრულეთ მთელი ჩვენი გუნდის რეპერტუარი. როცა მე და ბერიაშვილმა ვიმღერეთ „ჩაკრულო“, „მრავალჟამიერი“ და „ჩონგურო“ მომიბრუნდა დავით კავსაძე და მითხრა: ძია გოგლა, ზვალ სასტუმროში ამოხვალთ, მოვილაპარაკოთო. გადაწყდა ჩემი და ბერიაშვილის თბილისში წაყვანა. მე ამ დროს სახლის მშენებლობას ვიყავი შეზღუდული და ჩემი თბილისში წასვლით ხელი ძალიან შეემშლებოდა, მაგრამ, რომ გავიგე სამოსკოვოდ ემზადებოდა ადმოსავლეთ საქართველოს ხალხური სიმღერების გუნდი და იქ სტალინს ენახავდი, ამის გამო ყველაფერი მივატოვე.

თბილისში რომ ჩავედი, სანდრო კავსაძემ გვითხრა: გამოცდაზე უნდა გაიაროთ. კომპოზიტორები და სიმღერის ოსტატები დაესწრებიან, ეცადეთ, კარგად იმღეროთ. გამოცდაზე მაშინ ვიმღერეთ „მრავალჟამიერი“ და „ჩონგურო“, რომლებიც ჩვენს სიმღერებად გამოცხადდა.

ორი იანვრისათვის მოსკოვში ვიყავით. 12 იანვარს ჩვენი გუნდი სანდრო კავსაძის ზელმძღვანელობით გამოვიდა კაუჩუკის ქარხნის ვეებერთელა კლუბში და დიდი მოწონებაც დავიმსახურეთ. იმავე დღეს დიდი თეატრის შენობაშიც გამოვედით. კონცერტს დაესწრო ოსიპ სტალინი.

გამოცხადდა, რომ „კახურ მრავალჟამიერს“ შეასრულებენ გოგლა ყავალაშვილი და გიორგი ბერიაშვილიო. მაშინ ამ სიმღერას ერთი პატარა ლექსიც ჩაურთეთ:

„გენაცვალები პირშია, კარგი ხარ გასაჭირშია,
ხოხობი შეეფარება შენი თვალწარბის ჩრდილშია“.

სტალინს უღვაშებში გაეღიმა და ტაში შეგვაწია. გავიფიქრე, ალბათ მოგვიწონა-მეთქი და გამიხარდა. ორი გუნდური სიმღერის შემდეგ, ახლა „ჩონგურო“ ვიმღერეთ. ამაზეც ტაში შეგვაწიეს.

13 იანვარს კრემლის სვეტებიან დარბაზში ჩავატარეთ კონცერტი... 14 იანვარს კი მიგვიწვიეს კრემლში შეხვედრაზე. ჩვენმა ოპერის მომღერლებმა საუკეთესო ნომრები შეასრულეს და ხალხი ალტაცებაში მოიყვანეს.

დილის ექვსი საათია. ნადიმის მესვეური ვახშამს დახურულად აცხადებს, ახლა ვიყურებით იქით, თუ ვინ ადგება მაგიდიდან პირველად, აი, სტალინი ადგა, დარბაზის გასასვლელისაკენ გაემართა. მას თან

მისდევდნენ ორჯონიკიძე, ბუღიონი, ვოროშილოვი და სხვები. სტალინი შემობრუნდა ჩვენსკენ და ქართულად გადმოგვამახა: მომყევით, ბიჭებო! გავიდა დარბაზიდან და ჩვენც სრული წესრიგით გავყევით უკან. იქვე, მახლობლად ვიდექი და გადმომილაპარაკა: ყავალაშვილო, „მრავალჟამიერში“ თქვენ რომ სიტყვები ჩააყოლეთ, ასე როდის მღერიან ამ სიმღერას. გაეცინა და შემდეგ ხელი გადამხვია...

სიმღერაში დაგვათენდა. ყველა მონაწილემ ხელი ჩამოვართვით სტალინს და დავეშვიდობეთ. ბელადის ბრძანებით, თითოეული ჩვენთაგანი ორ-ორი თვის ხელფასით დაგვაჯილდოვეს. 20 იანვარს, საღამოს 6 საათსა და 30 წუთზე მოსკოვის უნივერსიტეტის დირექციამ მაღაზიაში დაგვპატიჟა და ვისაც რა გვჭირდებოდა, ის ვიყიდეთ“.

გოგლა ყავალაშვილი სხვა მხრივაც არის საინტერესო. მისმა ორმა უბის წიგნაკმა მოაღწია, სადაც ჩაწერილია ხალხური სიმღერების სია და ზოგი მათგანის ტექსტიც. სიაში დასახელებულია 106 სიმღერის სახელწოდება. მათ მიწერილი აქვს, თუ როდის და როგორ იმღერებოდა, ზოგს კი სიმღერის ავტორიც აწერია. მაგალითად, სიაში მითითებულია, რომ „იავნანა“, „ტურფავ მოდი“, „საზანდარული“, „დაიგვიანეს“, „ქალო წითელპერანგა“ და „მაშ, გამარჯვება“ ეკუთვნის ნიკო სულხანიშვილსო. ზემოთ ჩამოთვლილი სიმღერებიდან აქამდე ვიცოდით, რომ „მაშ, გამარჯვებას“ და „დაიგვიანეს“ ავტორი იყო კომპოზიტორი ნ. სულხანიშვილი და აი, თურმე, „იავნანას“, „ტურფავ მოდის“, „საზანდარული“, „ქალო, წითელპერანგას“ მუსიკაც მასვე ჰკუთვნებია, ან მას დაუმუშავებია.

გ. ყავალაშვილის პირველ უბის წიგნაკში ჩაწერილია 27 ქართული სიმღერის ტექსტი. მოვიტანთ მხოლოდ რამდენიმეს:

„შავლეგო“

(კახური ფერხული)

ჰე-ჰე-შავლეგ, შენი შავი ჩოხა, შავლეგო... კიდევ და შავლეგო...
ჰე-ჰე-შავი შავიხამებია, შავლეგო... კიდევ და შავლეგო...
ჰე-ჰე-თოკს შავაბამ ყელზედარ, შავლეგო... კიდევ და შავლეგო...
ჰე-ჰე-წავალ ყორანას დავიჭერ, შავლეგო... კიდევ და შავლეგო...
ჰე-ჰე-შავკაზმავე და ზედ შავჯღები, შავლეგო... კიდევ და
შავლეგო...

ჰე-ჰე-შეუყენებ სერზედაო, შავლეგოო... კიდევ და შავლეგოო...
ჰე-ჰე-ეს რომ ყორანამ გაიგო, შავლეგოო... კიდევ და შავლეგოო...
ჰე-ჰე-გადავარდა კლდეზედაო, შავლეგოო... კიდევ და შავლეგოო...
ჰეოდა, შავლეგო, შავლეგო კიდევ და შავლეგოოო...

შაშვი-კაკაბი შეიბნენ

შაშვი-კაკაბი შეიბნენ, ომი ჰქონდათ მეტად ძნელიო
შაშვი-კაკაბი შეიბნენო... შაშვი მგალობელია,
ომი ჰქონდათ მეტად ძნელიო... შაშვი მგალობელია,
შაშვმა აჯობა კაკაბსაო... შაშვი მგალობელია.
დილა იყო მშენიერიო, დილა იყო მშენიერი...
მშენიერიო... შაშვი მგალობელია.

ჩაპრულო

გამხიარულდი ბუხარო, გულჩათხრობილი ნუ ხარო,
შვილი მამას ეუბნება, დაბერდი, ჩემთან ნუ ხარო, —
რა გითხრა, შვილო, მოხუცმა, თავს ბევრი გადამხვდია,
სულ დამივლია მთა-ბარი, ის უდაბური ქედია,
მომიკლავს კაცი, ხმალ-და-ხმალ ერთი არ დამიკენესია...
როდესაც კაცი ხმალსა სცემს, ომი ვარჩიოთ შიმშილსა,
თოფ-იარაღი, წამალი, მაშინ ვარჩიოთ ცოლ-შვილსაო...

გაყრული

მოვდივართ, მოგვიხარიან, მოგვყავს წითელი ზოხობი,
ზოხობი ჩვენ, ქორი თქვენა, მოვიტაცეთ ორივე ჩვენა.

კახური საცმეპაო

ტაში, ბიჭო, ბანელებო, თქვე პირდაუბანელებო,
გაუსვი და გამოუსვი, ვითომ ჭიანურიო,
მეზობლის ქალს ხელს ნუ ახლებ, ისიც შინაურიო,
გენაცავლე კაკალ გულში, როგორც ყველი ხაჭაპურში,
გენაცავლე ნისლიაო, მე შენთვის რა მიქნიაო.

ოქროს დიელო

ჰაიდა, ოქროს დიელო და დიელო —
ოქრო იყო მინდორზედა, დიელო ჰო,
ჰაიდა, ოქროს და დიელო,
სამგორისა მინდორზედა დიელო, ჰო!
ჰაიდა, ოქროს დიელო და დიელო...
თეთრი ცხენი მოგოგაედა დიელო ჰო...
ჰაიდა, ოქროს დიელო და დიელო...
ზედ იჯდა ბიჭი ვაჟკაცი დიელო ჰო...
ჰაიდა, ოქროს დიელო და დიელო,
ოქრო იყო მინდორზედა დიელო, ჰო.

გოგლა ყავალაშვილის მეორე უბის წიგნაკშიც ჩაწერილია
სიმღერების ტექსტები. მოვიტანთ მხოლოდ სამ მათგანს:

ზამთარი

ზამთარი ვარდსა დააჭკნობს, ყვავილი ჩამოსცვივო,
ლამაზსა ქალსა თვალთაგან ცრემლები გადმოსცვივო...
ნეტავი მოგვკდე ხის ძირას, ფოთოლი დამედინოსა, —
მოვიდეს ლამაზი ქალი თვალს ცრემლი მოედინოსა.

ქახური მუშური

შენსა ჭირსა შევეყრები, შენი გულის სატკივარსა, —
წავალ ტყეში, ნადირს მოვკლავ, გავიქარებ სატკივარსა,
არ ვიკადრებ ჩახვევნასა შენისთანა ბიჭისასა...

ცანგალა

ცანგალა კახეთს წავიდა, ყურძენი მოიტანა,
ყურძენი მე არ მაჭამა, სამარე გამითხარა,
სამარე ვიწრო მოვიდა, გვერდები ჩამათალა,
შენი ჭირიბე, ძმა ხარ, მთავარანგელოზს გეცხარ...
ქული გვერდზე დაგიხურავს, ამპარტაენსა გეცხარ...

გიყვარდა აზნაურობა, გვერდზე დახურვა ქუდისა

ბაზარზე გავლა-გამოვლა, გადაკიდება ჩხუბისა.

როგორც ჩანს, „ცანგალას“ პირველ სტრიქონს ასე მღერიან: „ცანგალა ქალაქს წავიდა, ყურძენი მოიტანაო“, ხოლო გ. ყავალაშვილის ჩანაწერის მიხედვით „ცანგალა კახეთს წავიდა, ყურძენი მოიტანაო“ – ასე იმღერებოდა.

ამრიგად, გ. ყავალაშვილის ორივე უბის წიგნაკში ჩაწერილი სიმღერის ტექსტები საინტერესოა როგორც ტექსტოლოგიური, ისე ჩაწერის ისტორიის თვალსაზრისითაც. საგულისხმოა, რომ ეს ტექსტები იმღერებოდა თელავის მომღერალთა (ნ. სულხანიშვილის, გ. კოლეღიშვილის, დ. მგალობლიშვილის) გუნდებში. ისინი ჩაწერილია XX საუკუნის 10-20-იან წლებში.

თელავის მომღერალთა გუნდს ამშვენებდნენ გიორგი ამუზაშვილი (განუმეორებელი მეორე ხმა იყო) და გიორგი ფეიქრიშვილი სოფელ კონდოლიდან. ისინი 30-იანი წლებიდანვე მღეროდნენ ამ გუნდში და გამოირჩეოდნენ ქართული ხალხური სიმღერის კარგი ცოდნით. მათ გუნდის რეპერტუარი ახალი სიმღერებითაც გაამდიდრეს. განსაკუთრებით საყურადღებოა „შემოძახილის“ კონდოლური ვარიანტი და საოცარი „შაშვი-კაკაბი“.

გ. ამუზაშვილისა და გ. ფეიქრიშვილისაგან 1932-33 წლებში გრიგოლ კოკელაძემ ჩაიწერა „ჩაკრულო“, „სუფრული“ და „შაშვი-კაკაბი“. ქართული ხალხური სიმღერების ცნობილი შემკრები და შემსწავლელი იმდენად გაახარა მათმა შესრულებულმა სიმღერებმა, რომ ისინი თბილისში, სანდრო კავსაძის გუნდში გააერთიანა, მაგრამ ისინი აქ დიდხანს არ დარჩნენ და როცა მშობლიურ თელავში დაბრუნდნენ, დიდი ენთუზიაზმით შეუდგნენ თელავის მომღერალთა გუნდის განახლებას.

ამუზაშვილი 1927 წლიდან ხელმძღვანელობდა თელავის რაიონის სოფლების გუნდებს და სკოლის ანსამბლებს. მისი ლოტბარობით მომზადებულ სიმღერებს არაერთხელ დაუშაახურებია მოწონება.

გ. ამუზაშვილი 1954 წლის 9 მაისს 48 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დაკრძალვაზე თბილისიდან ჩამოიტანეს ყვავილების გვირგვინი, რომელშიც ჩაწეული იყო სიმღერა-ფანდური წარწერით: „ვაგლახ, რომ ჯერ ადრე, ძალიან ადრე იყო ასეთი ბუღბუღლის სიკვდილი“...

ამუზაშვილის ტრადიციები გააგრძელებს შალვა მარკოზაშვილმა და შალვა ბიძინაშვილმა.

გიორგი ფეიქრიშვილი 16 წლის იყო, როდესაც ჯერ სოფლის გუნდში და შემდეგ თელავის რაიონულ გუნდში იწყებს მოღვაწეობას. იგი ამ გუნდის დამამშვენებელი პირველი ხმა იყო 1976 წლამდე. 82 წლის იყო, როცა გარდაიცვალა და მშობლიურ სოფელ კონდოლში დიდი პატივით დაკრძალეს.

თელავის მომღერალთა გუნდის მშენება იყო შაქრო ლომიძე. მის „აღმოჩენაზე“ აი რა გვიაზროს მომღერალმა ვასო მაძუკელაშვილმა: 16 წლისა იყო შაქრო, როდესაც ზუზუმბოზე თამბაქოს თოხნაში ენახე. მისმა სიმღერის ხმამ ისე მომხიბლა, რომ მაშინვე წავიყვანე ტიტო მგალობლიშვილსა და შაქრო ჭელიძესთან, მათ მოუსმინეს შაქროს და გაოცდნენ.

შაქრო ლომიძე ხელოსნის ოჯახში დაიბადა. მამამისი მჭედელი იყო, დედა კი სოფელ კონდოლელი ქალი, საუკეთესო ხელსაქმის ოსტატი, ქსოვდა ქართული ლენჩქების არშიებს და თან მღეროდა. პატარა შაქროზე დიდი გავლენა სწორედ დედისაგან მოსმენილმა სიმღერამ მოახდინა.

შაქრო არასრული საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ ხელოსნებს შეეკედლა. პარიკმახერმა ვანო გოცაძემ ასწავლა ხელობა, 16 წლისა კი მიიღეს გუნდში. მალე შაქროს პირველმა ხმამ იმდენად გაითქვა სახელი, რომ ქართული ხალხური სიმღერების მცოდნეები მთელს რესპუბლიკაში აღაპარაკდნენ. მას რამდენჯერმე სთხოვეს თბილისში გადასვლა და რესპუბლიკურ გუნდებში მუშაობა, მაგრამ იგი თავის საყვარელ თელავს ვერ შეელია.

თელავის სახელმწიფო ეთნოგრაფიულმა გუნდმა დიდ წარმატებას მიაღწია. 1936 წელს საქართველოს საბინაო მეურნეობის მუშაკთა პროფკავშირის მხატვრული თვითმოქმედების პირველ ოლიმპიადაზე პირველი ადგილი დაიკავა. შაქრო ლომიძისათვის ამ დროს ბოძებულ სიგელში სწერია: „მხატვრული თვითმოქმედების დარგში – კახური სიმღერების საუკეთესო შესრულებისათვის“ დაჯილდოვდესო.. მასთან ერთად მღეროდნენ შაქრო ჭელიძე, ვასო მაძუკელაშვილი, ალექსი ბულიაშვილი, გიორგი ჩიკვაძე, ფიროზ მახათელაშვილი, გაიოზ ბაქრაძე, ვახტანგ ზაალიშვილი, მათე, ლუკა და მიტო ბოჭორიძეები.

თელავის სახელმწიფო გუნდი, რომელ დაწესებულებასთანაც არ უნდა ყოფილიყო მიკედლებული, რესპუბლიკურ დათვალიერება-კონკურსებში ყოველთვის იმარჯვებდა. მათი სიმღერები ფირზე ჩაიწერეს. განსაკუთრებით საყურადღებო იყო მათი „მრავალჟამიერი“

(ამ სიმღერას შაქრო ლომიძის სიმღერასაც ეძახდნენ), რომელიც ქართული ხალხური სიმღერების ოქროს ფონდში შევიდა.

შ. ლომიძე საუკეთესო ლოტბარიც იყო. მისი ხელმძღვანელობით რაიონულ და რესპუბლიკურ დათვალიერებებზე გამოდიოდნენ: წინანდ-
ლელი, კურდღელაურელი, აკურელი, კისისხვეელი, კონდოლელი,
გულგულელი და თელავის საფერშლო სკოლის მომღერალთა გუნდები.
მათ მიერ საუკეთესოდ შესრულებულ სიმღერებზე პრესაში არაერთი
სასიამოვნო სიტყვა დაიწერა.

შაქრო ლომიძე 1960 წელს გარდაიცვალა და დიდი მწუხარებით
მიაბარეს თელავის მიწას. მისი საყვარელი მომღერლები საფლავზე
გვიან ღამემდე მღეროდნენ.

სწორედ გ. ამუზაშვილის, გ. ფეიქრიშვილის და შ. ლომიძის
ფოტოსურათი ამშვენებს ქართული ხალხური სიმღერების მკვლევარის
ოთარ ჩიჯავაძის დიდებულ წიგნს: „ქართული ხალხური სიმღერები“
(ნაწილი I, 1961). თელაველი მომღერლებისაგან ცნობილმა
ფოლკლორისტებმა არაერთი ხალხური სიმღერა ჩაიწერეს. კარგადაა
ცნობილი 1952 წლის ზაფხულში პროფ. გრ. ჩხიკვაძის ხელმძღვა-
ნელობით ჩატარებული ექსპედიციის და ვ. სარაჯიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ფოლკლორისტების მიერ
1954-1958 წლებში მოწყობილი ექსპედიციის მასალები.

აქვე უნდა მოვიხსენიოთ ვასო მამუკელაშვილის, სარგის სახე-
შვილის, შალვა მარკოზაშვილის, ავთანდილ შაშურაშვილის და სხვათა
ღვაწლიც.

ვასო მამუკელაშვილი წარმოშობით სოფელ კურდღელაურიდან
იყო. იგი 81 წლის ასაკში მყოფი, როცა გავიცანით. მისი გადმოცემიდან
შევიტყვეო, რომ თელაველი მომღერლები მეცადინეობდნენ სოფელ
კურდღელაურში და შემდეგ თელავის კინო-თეატრი „პროჟექტორში“,
ხოლო მათი პირველი აუდიტორია იყო თელაველ ხელოსანთა ამქარი.
„აზოურების“ მკერავთა ხელოსნების დუქანს „მომღერალთა დუქანს“
ეძახდნენო. აქ მოდიოდნენ და მღეროდნენ მიტო ბოჭორიძე, ფირუზ
რაზმაძე (ბანი), თვით ფირუზ მახათელაშვილი, რომელიც ფეხსაცმლის
მკერავი „მშრალის“ შეგირდი იყო, პარიკმახერი შაქრო ლომიძე და
აღექსანდრე მესტირიშვილი.

ვასო მამუკელაშვილი (მეორე ხმა იყო) 1959 წლამდე მღეროდა
თელავის მომღერალთა გუნდში, თან პარალელურად თელავის თეატრის
ღადგმებშიც მონაწილეობდა. მან ითამაშა პიესა „პურში“ გენო

ბიბლიურის როლი და იქ შეასრულეს გარემონის თანხლებით პირველად სიმღერა „სულიკო“. მომღერლის პირად არქივში ვნახეთ რამდენიმე ფოტო, რომელებიც თელავის თეატრის ისტორიისათვის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს.

სარგის სახეიშვილი თელავის თეატრსა და მომღერალთა გუნდშიც მოღვაწეობდა. მან 1926-1961 წლებში თელავის თეატრში მრავალი მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. 1937-1939 წლებში კი ხელმძღვანელობდა თელავის მომღერალთა გუნდს. სწორედ მაშინ მიიღეს მონაწილეობა მოსკოვში ხალხური სიმღერების ოლიმპიადაზე და პირველი ადგილიც დაიკავეს. ს. სახეიშვილი მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ ორი სეზონი მღეროდა სახელმწიფო ოპერის თეატრშიც. 1940 წელს იგი საშუაო მუშაობისათვის კულტურის სამინისტრომ საპატიო სიგელით დააჯილდოვა.

ზემოთ დასახელებულ სახელოვან მომღერალთა ტრადიციები გააგრძელეს: შალვა მარკოზაშვილმა და ავთანდილ შაშურაშვილმა. პირველი 1934 წლიდან მღეროდა თელავის მომღერალთა გუნდში, მეორე კი – 1935 წლიდან. ერთიც და მეორეც მომღერალი ოჯახებიდან იყვნენ. შალვა მარკოზაშვილის მამას, დიმიტრის, თელავში და კურდღელაურში კარგი მომღერლის სახელი ჰქონდა. შრომის დროს და დღეობა-ქორწილებში მღეროდა. მისი დამამშვენებელი იყო ვინმე „ოქუტას“ სახელით ცნობილი მომღერალი და სოფელ შალაურელი გიგოლა ჯავახიშვილი.

შალვა მარკოზაშვილი თელავის გუნდის წამყვანი სოლისტი იყო. მის მიერ შესრულებულ სიმღერებს ხალხური სიმღერისათვის დამახასიათებელი სისადავე და სინატიფე დასდევდა. ამიტომაც იყო, რომ გ. ყავალაშვილის, გ. აზუზაშვილის, გ. ფეიქრიშვილის, შ. ლომიძის შემდეგ საუკეთესოთა შორის მას ასახელებდნენ. შალვა მარკოზაშვილის არქივში საკმაოდ მრავლად ინახება საპატიო სიგელები და ჯილდოები, რომლებიც მან საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ქალაქებში ჩატარებული კონცერტების გამო დაიმსახურა.

შ. მარკოზაშვილმა პედაგოგიურ სარბიელზეც გარკვეული წარმატებები მოიპოვა.

ავთანდილ შაშურაშვილი ვარდისუბნელია. იგი 16 წლისა მოვიდა გუნდში. ყმაწვილს მზრუნველობას არ აკლებდნენ გუნდის წევრები. ავთანდილის პირველმა საუკეთესო ხმამ მუსიკათმცოდნეთა ყურადღება მიიქცია. 1952 წლიდან თელავის მომღერალთა გუნდიდან 4 წევრი:

ფ. მახათელაშვილი, შ. ლომიძე, ა. შაშურაშვილი და მეგარამონე ს. ბაჩიაშვილი მიავლინეს ოლქის ანსამბლში (ქალაქ გორში), რომლის ხელმძღვანელიც იყო ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე მარიამ თარხნიშვილი. თელაველ მომღერლებს აქ წილად განსაკუთრებული პატივი ხვდათ.

თელავის მომღერალთა გუნდის დამამშვენებელნი იყვნენ, აგრეთვე, შაქრო ჭელიძე (თელავის თეატრის მსახიობიც იყო), გ. ბერიაშვილი (სოფელ ვარდისუბნელი, მოსკოვში პირველი დეკადის მონაწილე), ნიკო როსტომაშვილი (საუკეთესო ბარიტონი, რომელმაც დაგვიტოვა მრავალი საინტერესო მოგონება ილია ჭავჭავაძესა და ვაჟა-ფშაველასზე), ა. თხლაშიძე, ო. ბაკურაძე, ე. მარკოზაშვილი, ლ. ლუხუტაშვილი, შ. ტოგონიძე, კ. ბაჩიაშვილი, გ. მარტირუხოვი, გ. შოკაშვილი, გ. მამუკელაშვილი, ვ. სარგისაშვილი, მიხ. სიმაშვილი, გ. პაპალაშვილი (ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე), არჩილ ელიზბარაშვილი, შ. მაყაშვილი, დ. ნინოშვილი, ლ. არსენაშვილი და ი. ლაზარიაშვილი.

გუნდის ქალი წევრებიდან დღესაც კარგად ახსოვთ ნინო რუსიშვილი-ტოგონიძე (ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე), ლაურეატები: მარგო ბერძენიშვილი, ელენე მამუკელაშვილი, ირა კველიშვილი, იზო კალმახელიძე, ვარდო იბერლიშვილი, ქსენია ჯაშიაშვილი, ელიკო ზაალიშვილი, თინა დალაქიშვილი, ნინა ელიზბარაშვილი, ცაცა მახათელაშვილი, თამარ მიქელაძე, თინა მეტრეველი, ნინო ერისთავი, დარიკო ანტონოვა („ოროველას“ და „ურმულის“ საუკეთესო შემსრულებელი), დოდო გოცირიძე, ელენე ყარალაშვილი (იგი ხელმძღვანელობდა თელავის მესამე საშუალო სკოლის მოსწავლეთა გუნდს, რომლებიც 1966 წელს ოლიმპიადაზე ბრინჯაოს მედლებით დაჯილდოვდა და მომღერლებმა ლაურეატის წოდება დაიმსახურეს), ლამარა ლეკიშვილი, თამარ ლუარსაბიშვილი, ელენე მესტვირიშვილი, ქეთევან ანდრონიკაშვილი და ეკატერინე მაყაშვილი.

თელავის მომღერალთა გუნდში მოცეკვავეებიც გაერთიანდნენ. გუნდმა შესანიშნავად დადგა კომპოზიცია „ქორწილი“. სხვადასხვა დროს კარგად ცეკვავდნენ: მათე (ნაქო) ალხანაშვილი, ელიზბარ სარალიძე, თამარ ქადაგიშვილი, შოთა ჭიკაძე, ომარ ფეიქრიშვილი, მირიან თვალაშვილი, ლაურა ქურციკაშვილი, ბადრი ლამაზოშვილი, გიორგი ოქრუაშვილი, ფლორა თარხნიშვილი, საშა ქარუხნიშვილი, ვახტანგ მოდებაძე, ალბერტ გელოვანი და ნასყიდა ოქრუაშვილი.

თელავის მომღერალთა გუნდს თელავის თეატრთან შემოქმედებითი თანამშრომლობა აკავშირებდა. მათ შეასრულეს სიმღერები სპექტაკლებში „ხვეისბერი გოჩა“, „მეფე ერეკლე“, „სამშობლო“ და „ჩაძირული ქვები“. მომღერლები თბილისშიც კი მიიწვიეს და ოპერა „გორდამი“. განსაკუთრებული მოწონება ზედა თელაველთა სიმღერას „ნუ გიყვარს, ქალაუ“, ხოლო როცა მიხ. ჭიაურელი იღებდა კინოფილმს „ოთარაანთ ქერივს“, ფილმში ჩართულ სიმღერებს ასრულებდნენ თელაველი მომღერლები. ოპერა „გორდამი“ მონაწილე თელაველ მომღერლებთან ერთად გადაიღო სამახსოვრო ფოტოსურათი კინოვარსკვლავმა ნატო ვაჩნაძემ (ინახება ე. ყარალაშვილთან).

თელაველ მომღერალთა გუნდისადმი განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდნენ: გ. სეხნიაშვილი, თ. ბადურაშვილი, მ. მეზერიშვილი, ალ. ვარდოშვილი, დ. ბოჭორიძე, ა. ასათაშვილი, ი. ხაჩიძე, რ. გობეჯიშვილი, მ. დავითაშვილი (1928-1931 წლებში ამ გუნდში მღეროდა კიდეც). გუნდის წევრებს სხვადასხვა დროს ეცვათ ორიგინალური კოსტუმები და მოჩუქურთმებულ ინსტრუმენტებზე უკრავდნენ. ფოტოებზე ვხვდავთ გუნდის წევრების ჩაცმულობის ნიმუშებს — ქულაჯებს, რომლებსაც არშიებად შემოვლებული ჰქონდა კურდღლისა და შელის ტყავების ნაწიბურები. ამ ფორმების ავტორი იყო ცნობილი მხატვარი ფარნაოზ ლაპიაშვილი. მან სპეციალურად თელაველი მომღერლებისათვის შექმნა ხავერდის ქულაჯები, რომლის თარგი მეფე ერეკლე მეორის ეპოქის ჩაცმულობიდან ჰქონდა აღებული.

თელავის მომღერალთა გუნდს ერთხანს სათავეში ედგა (1937 წელს) რეზო ქარუნნიშვილი, რომლის დროსაც გუნდმა დაამუშავა ზ. ფალიაშვილის „ჭარალალე“, ა. ყარაშვილის „სამშობლო“, შექმნა ახალი სიმღერა „შაშხანა და ფარაჯა“.

მ. სიმაშვილის ხელმძღვანელობის დროს ლაურეატობის პირველი ხარისხის დიპლომი გადაეცა: არტემ ფირუშოვს, შალვა მარკოზაშვილს, ავთანდილ შაშურაშვილს, შალვა ბიძინაშვილს, ირაკლი გაგნიძეს, ვლადიმერ ბახსოლიანს, გიგლა და ჯიმშერ ჯანგულაშვილებს.

სამ ათეულ წელზე მეტხანს თელაველ მომღერალთა გუნდის ხელმძღვანელი იყო ფირუზ მახათელაშვილი, რომელიც ძალ-ღონეს არ იშურებდა, რომ გუნდის რეპერტუარი უფრო სრულყოფილი ყოფილიყო და ხალხური სიმღერის შესრულების დონე აემაღლებინათ.

ფირუზ დავითის ძე მახათელაშვილი 1914 წელს დაიბადა სოფელ კურდელაურში. იგი 21 წლის ახალგაზრდა იყო, როდესაც მან

თბილისში რკინიგზელთა კლუბში მომღერალთა გუნდი ჩამოაყალიბა. 1938 წლიდან, როგორც ლოტბარი სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის გუნდში მუშაობდა. 1939 წელს კი მშობლიურ თელავში მომღერალთა გუნდის ხელმძღვანელად მიიწვიეს.

მახათელაშვილის გუნდი ყოველთვის ივსებოდა ბუნებით მომადლებული ნიჭით დაჯილდოებული ახალი მომღერლებით. მან ახალ-ახალი ხმებით გაამდიდრა განთქმული ხალხური სიმღერები, ჩაიწერა ცნობილი სიმღერების ვარიანტები და აღადგინა დროთა განმავლობაში შეღახული მელოდიები და ტექსტები.

ფირუზ მახათელაშვილმა დაამუშავა სატრფიალო სიმღერები: „ხალხო, შეხედეთ“, „ნუ გიყვარს, ქალაუ“, „სიმღერა კახეთზე“ და „მთის და ბარის მეგობრობა“. მან გუნდში ოსტატურად გამოიყენა ჩანგი და ფანდური (ჩონგური). მის მიერ ჩატარებულ ასობით კონცერტს, ოვაციები არ დაჰკლებია. ამიტომაც, რომ გუნდსა და ცალკეულ მომღერლებს უხვად აჯილდოებდნენ სიგელებით, დიპლომებით და ფასიანი ჯილდოებით. 1967 წელს გუნდმა საკავშირო ფესტივალის ლაურეატის წოდება მოიპოვა. უფრო ადრე კი, 1951 წელს, თვით ფ. მახათელაშვილს საქართველოს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის წოდება მიენიჭა.

ფ. მახათელაშვილი, გარდა თელავისა, თბილისში, გორში, რუსთავში, ახმეტაში, მუკუზანსა და კურდღელაურში მოქმედ მომღერალთა გუნდებსაც ხელმძღვანელობდა.

თელავში და რაიონის თითქმის ყველა სოფელში მრავალი ოჯახი იყო მუსიკალური ტრადიციებით ცნობილი. ისიც კი იცოდნენ, ამა თუ იმ სიმღერას თავისი საუკეთესო შემსრულებელი სად ჰყავდა. „ურმულის“ კარგი მომღერალი „ოროველას“ არ იმღერებდა, იმიტომ კი არა, რომ ვერ შეძლებდა, არამედ იცოდა, რომ სიმღერის კარგი შემსრულებელი სხვა იყო. სიმღერის დამახინჯება დიდ ცოდვად ითვლებოდა. მახსოვს, ჩემს სოფელში „გუთნურს“ ყველაზე კარგად აღექსი ჯავახიშვილი მღეროდა, „ურმულს“ — ნიკოლოზ მიქელაშვილი, კარგი მესალამურე (უკრავდა უენო სალამურზე) ნოშრევან ადუაშვილი იყო. იყვნენ აგრეთვე უნივერსალი შემსრულებელნიც, მაგრამ მათაც ჰქონდათ გამორჩეული ერთი რომელიმე, ყველაზე უფრო საყვარელი სიმღერა.

თელავში, გორიჯვრის ეკლესიის გაღავანთან მიშენებულ ერთ პატარა სახლში ცხოვრობდა უსინათლო კაცი შაქრო გაუარაშვილი,

რომელიც საუკეთესოდ უკრავდა ჭიანურს და ზედ დამღეროდა: საიათნოვას, ბესიკის, იეთიმ გურჯის, ჰაზირას და იოსებ გრიშაშვილის ლექსებს. „ძია შაქროს“ თელაველები დიდი პატივისცემით ეკიდებოდნენ. უიშისოდ ღზინი, ქორწილი და ნათლობა არ ჩატარდებოდა – გადმოგვცემენ თანამედროვენი.

კარგად მღეროდნენ ქარუხნიშვილების (მამა-შვილი მიშა და რეზო, მათი შთამომავალი კომპოზიტორი რამაზ ქარუხნიშვილი), ერისთავების (დები: ელენე, ნინო და ეკატერინე), აბელიშვილების (დები: ანა, ელენე და დარია), კველიშვილების (დები ქეთევან, ირინე და ნუციკო), ანდრონიკაშვილების (მიხეილი და ელენე, შვილები: გიორგი, ირაკლი და დარიკო), მჭედელ თოსიკაანთ ვანოს ოჯახი, მღეროდა რიმა ფერშანგიშვილი, მისი შვილები ეკატერინე და კონსტანტინე. საუკეთესოდ უკრავდა თოსიკაანთ სიძე გრიშა მუნჯიშვილი, რომელიც თელავის სასულე ორკესტრში იყო (ხელმძღვანელი იყო დიმიტრი ზუროშვილი). გრიშას შვილია გივი მუნჯიშვილი, – რესპუბლიკის სახალხო არტისტი, თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის პროფესორი, სახელმწიფო კაპელის დირიჟორი. მღეროდნენ ცოლ-ქმარი საამიშვილები და მათი შვილები ბიჭიკო და რობერტი, საუკეთესო ხმები ჰქონდათ და-ძმა – ნუნუ, გაიოზ და თენგიზ არაბაშვილებს. უდროოდ გარდაცვლილი გაიოზ არაბაშვილი, ანსამბლ „რუსთავის“ ერთ-ერთი დამამშვენებელი იყო.

თელავის რაიონის ყველა სოფელში განთქმულნი იყვნენ მომღერალი ოჯახები, მაგალითად, წინანდლის დავით ელიზბარაშვილის („ხოხონას ბიჭი“) ოჯახი. იგი მღეროდა სანდრო კავსაძის გუნდშიც. საუკეთესოდ მღეროდა მისი შვილიშვილი გივი ელიზბარაშვილი, ბადურაშვილის (საუკეთესო მომღერალი შალვა ბადურაშვილი), მამალაშვილების (ნიკო მამალაშვილი, „ოთური“), ბოგველიშვილების (რამანა ბოგველიშვილი კავსაძის გუნდშიც მღეროდა), ჩოთალიშვილების (შესანიშნავად მღეროდნენ მიხეილ და ჯემალ ჩოთალიშვილები), ვაყელიშვილების, ბეჟუაშვილების, მედოლიშვილების, ჭიჭიაშვილების ოჯახები.

აქვე უნდა გავიხსენოთ სოფელ წინანდლის მუსიკალური წარსულის ერთი ეპიზოდი. წინანდალში გუნდი ჰქონდა სოფიო ზაქარიას ასულ ანდრონიკაშვილს, რომელიც მეფე ერეკლეს შთამომავალი იყო (მეექვსე თაობა). მისმა შდგენილმა გუნდმა 1914 წელს გამართა კონცერტები თელავში, კონდოლში, კისისხევში და აქ მიღებული შემოსავლიდან პირველ მსოფლიო ომში დაღუპულ მეომართა ოჯახებს 40-50 მანეთი გადაეცა.

მღეროდნენ ნაფარეულელი სესიაშვილები, ზომიზურები, იყალ-
თოელი მაყაშვილები, პაპალაშვილები, მამა-შვილი ვანო და
ბიჭიკო ბაზერაშვილები, არსენაშვილები, შაშვიაშვილები, მრე-
ლაშვილები, ჯავახიშვილები, ბოტკოველები, იმერლიშვილები,
ვარდისუბნელი ძმები დავით და აბრამ ონიკაშვილები (მათი წინაპარი
იყო თელავში მოღვაწე მწერალი და კალიგრაფი ნიკოლოზ ონიკაშვილი,
რომელსაც ორჯერ გადაუწერია სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი
ქართული“), კობიაშვილები (სანდრო მღეროდა თელავის მომღერალთა
გუნდში)...

თელავის რაიონის სოფლების მომღერალი ოჯახებიდან ყველაზე
მეტად განთქმულნი სოფელ ართანელი მომღერლები იყვნენ. აქ
პირველ რიგში ყარალაშვილების ოჯახი იდგა. მათზე თქვა პოეტმა
ტიციან ტაბიძემ ლექსში „შილდაში მღერის დედას ლევანა და
ართანაში ყარალაშვილი!“

ყარალაშვილების ოჯახში ხალხური სიმღერები გამორჩევით
უყვარდათ. მათ ოჯახში ჰქონდათ საკრავი ინსტრუმენტები: სალამური,
ფანდური, ჩონგური, დაირა, ჭიანჭური, დიპლიპიტო, თარი და გამორჩეული
სიყვარული იმ პატარა გარმონისა, რომელზე დაკვრა მხოლოდ
ყარალაშვილებმა იცოდნენ. ვის არ გაახსენდება დების მელო და
დარიკო ყარალაშვილების მიერ გარმონზე შესრულებული მელოდიები.
მელოს „წიკო-წიკოს“ (ასე ეძახდნენ სოფელში) და თარხნიშვილის
ქალის მიერ დაკრულ დაირას მოხიბლული ჰყავდა მთელი საქარ-
თველო.

ყარალაშვილების ოჯახიდან თითქმის ყველა მღეროდა. ლუარსაბის,
არჩილის, გიგლოს, დავითის და რეზოს მიერ შესრულებული სიმღე-
რები სხვადასხვა დროს მოუსმენიათ; ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს,
ვაჟა-ფშაველას, ალ. ყაზბეგს, რაფ. ერისთავს, ი. რატილს და ლ.
აღნიაშვილს.

ართანაში ვანო სარაჯიშვილის ერთი სტუმრობა დღესაც ახსოვთ.
ყარალაშვილების ოჯახიდან შექეფიფიანებულ ვანოს შეუნიშნავს
„ტურიანულებიდან“ მომავალი „დიდხევეში“ გაჩხირული ძნით სავსე
ყვეარ ხარ-კამეჩმებული ურემი. როცა ვანოს მეურმის სახრის
ტრიალი და გინებაგარეული სიტყვები გაუგონია, გული დასწვია,
მისულა მეურმესთან და უთქვამს:

– გადმოდი, თუ ძმა ხარ და ახლავე ამოვატანინებ მაგ ძნასო.
მეურმემ ჯაგცხრილის სახრე ვანოს გადასცა. ვანო ურემში შებმულ

კამერებს უღელზე დაუჯდა და წინა ხარებს სიმღერით დაუგურგურა. როცა ძნით სავსე ურემი, უკვე წყალგამოღმა მოდიოდა, ვანომ მაშინ დაიწყო „ურმული“... ამბობენ, რომ მას ასე კარგად „ურმული“ არასოდეს უმღერიაო...

ვაჟა-ფშაველას ართანაში ერთ-ერთი სტუმრობისას მომღერალი ძმები ყარალაშვილებისათვის თავისი სურათი ასეთი წარწერით უჩუქებია:

„ორ ძმას ლუარსაბს და დავითს!

მომირთმევია ძმობილო,

თქვენთვის მცირე რამ ძღვენია,

მიყვარხართ სულით და გულით

ვაჟა-ფშაველა თქვენია!“

ართანაში ქათმებიც კი მღერიათ, ამბობენ. აქაურმა ოჯახებმა უმწიკვლოდ შემოინახეს ხალხური სიმღერების შესრულების ტრადიცია. მაგალითისათვის სიმაშვილებისა და ჩახუტაშვილების ოჯახებიც კმარა. ისიც ცნობილია, რომ 1937 წელს ართანაში შეიქმნა მომღერალთა გუნდი. მას სათავეში ჩაუდგა თელავის მუსიკალური ტექნიკუმის საგუნდო-სადირიჟორო სპეციალობის კურსდამთავრებული მიხეილ სიმაშვილი. გუნდში პირველად გაერთიანდნენ ძმები ანდრო და ნიკო სიმაშვილები, მათი ბიძაშვილი ლილი სიმაშვილი, მამიდაშვილები: კახი, ნელი და ნათელა ხუციშვილები, ილო და იოსებ ჩახუტაშვილები, იასონ ჯავახიშვილი, ვანო ტერტერაშვილი, ვახტანგ კახაშვილი, ვახტანგ ხეჩოშვილი, ფიროზ მამუკელაშვილი, გიორგი გიორგობიანი, ელიზბარ ყურაშვილი, ვანო წველესაშვილი, ლიდა კობიაშვილი, ლიდა ჩაველაშვილი, ელისო ბურჯანაძე, მაყვალა მეგრელიშვილი, როზა, ირა და ტურფა სესიაშვილები, ნინა და ლუსია ბიტიშვილები, ნელი ჩაჩაური და სხვები. ძველი მომღერლებიდან გუნდს შეუერთდნენ: სოლომონ ჩაჩაური, გიორგი და აბრია სიმაშვილები, კოტე მამუკელაშვილი, ფიროზ ტიკიშვილი, ვანო გლახაშვილი, ტარიელ ზაზანაშვილი, გურამ ბიტიშვილი, ედიშერ და ბიძინა ოდიშელაშვილები, მირიან მამუკელაშვილი, ბორის წველესაშვილი, მაყვალა და მედიკო ჩახუტაშვილები.

გუნდს რეპერტუარში ჰქონდა უძველესი ქართულ-კახური სიმღერების უცნობი ვარიანტები, რომელსაც უშუალოდ ართანელები მღეროდნენ. მაგალითად, „ართანული მრავალჟამიერი“, რომელიც განსხვავებულია მელოდიით და ტექსტითაც. მხოლოდ ერთი სიტყვა

„მრავალჯამიერი“ იყო საერთო. ასევეა „მუშლი მუხასა“, რომლის ტექსტი ცნობილია, მაგრამ მელოდია სრულიად განსხვავებულია და მას ართანელები სიმინდის თოხნისას მღეროდნენ.

ართანელ მომღერლებს არაერთხელ გაუმართავთ კონცერტები კახეთის მხარეში და რესპუბლიკის წარმოება-დაწესებულებებში. მათ 1949 წელს სოფლის ბიბლიოთეკებთან არსებულ გუნდებს შორის პირველი ადგილი დაიკავეს, შემდეგ კი მონაწილეობა მიიღეს რესპუბლიკურ ოლიმპიადაზეც.

ართანის მომღერალთა გუნდმა სახე იცვალა და გადაკეთდა ვოკალურ ჯგუფად, რომელსაც სახელი „ართანა“ დაენათლა. გუნდში მღეროდნენ: მირიან მაძუკაშვილი, ანდრო სიმაშვილი, ლია ნიკოლოზიშვილი, იოსებ ჩახუტაშვილი, ვანო გლახაშვილი, ფიროზ ტიკიშვილი, ვანო წველებაშვილი, მიხეილ ვარდანაშვილი, სესე ჩახუტაშვილი და ჩახუტი ჩახუტაშვილი.

საინტერესოა ართანული სიმღერა „მუშური“ ანუ „ყანის მკურის“ დადგმა. დავაკვირდეთ სიმღერის მსვლელობას. მინდორში ყანას მკიან, იწყება „მუშური“, – „ძირში მოუსვი ნამგალი, თავთავი ბევრი ცვივაო“ და მოსდევს „ჰეგა-ოგა“. ამას იმეორებენ იმდენჯერ, მანამდის ხელში ხელეური დაეჭვვათ. შემდეგ მიდიან მეძნეურთან, რომელსაც გაშლილი ულო აქვს მიწაზე დადებული და ელოდება მომკელს. მომკელები მოდიან სიმღერით მეძნეურთან და ჩაუდებენ ხელში ხელეურს. აქ მთელი შემადგენლობა მღერის მისამღერს: „ჰარალო, ჩვენს მეძნეურს გაუძარჯოს, ბიჭებო!“ მომკელებს მაღლა უჭირავთ ხელეური და როცა დამთავრდება მისამღერი, ჩაუდებენ ულოში ხელეურს. ეს პროცესი მეორდება იქამდე, სანამდე სვეს გაიტანენ. შემდეგ მღერიან „ოდიოის“ სიტყვებით: „ჰარი-ჰარალო-ლო... ჰარი ჰარალო-ლო... მოდით, მოგროვდით მუშანო, მუშანო მასპინძლისანო...“

მომკელები მწყობრად მიდიან ხის ჩრდილისაკენ. აქ იწყებენ ნამგლების ლესვას და მღერიან: „გლესავ და გლესავ, ნამგალო, ნამგალო, ჩემო რკინაო, გაგლესავ და გამიძებნი, ნამგალო, ჩემო რკინაო... ბიჭო, პური შემოსულა, ნამგალო, ჩემო რკინაო, ღელავს, ბრწყინავს ოქროსფერად, – ნამგალო, ჩემო რკინაო. უფლის თვალი შიგ ტრიალებს, ნამგალო, ჩემო რკინაო, მოდით, ნახეთ, თუ არ გჯერათ, ნამგალო, ჩემო რკინაო“.

ამის შემდეგ გაიშლება „ლურჯი სუფრა“, დაიწყება ღვინის სმა, საში ჭიქის შესმის შემდეგ მესვეურები ერთმანეთს ეპარებიან სამკელად

ისე, რომ ვერავენ იგებს. მიდიან ისინი, რომ უნდა გაჭრან ყანა და როცა მომკელები გამოვლენ, მათ სვეს უნდა დაადგნენ. მესვეური წვრილ სვეს მიჰყვება, რომ არ ჩავარდეს მომკელების ხელში, იგი სულ წინ მიდის. იმათ სიმღერის ხმაზე შემდეგ სხვა მომკელები (მკეუდურები) მიჰყვებიან და ერთად აგრძელებენ სიმღერას. სამკალის დამთავრების დროს თავთავებისაგან ერთი მათგანი ჯვარს ჰკრავს და მომკელებს „ოღურიტ“ მიუძღვება იქითკენ, ვისი სამკალიც იყო. თავთავების ჯვარი ბარდება ყანის პატრონს. ეს რიტუალი კინოფილმში „შრომის სიმღერები“ გადაიღო კინორეჟისორმა მიხეილ ჭიაურელმა (უმცროსი).

ამ სიმღერაში ჩართულია საცეკვაო მელოდიები, „მრავალჟამიერი“, „სუფრული“ და მთელი ეს რიტუალი ოცი-ოცდახუთი წუთი გრძელდება.

მიხეილ სიმაშვილი ქართული ხალხური სიმღერის თავდადებული და გულწრფელი მსახური იყო. მას თელავის რაიონის სხვადასხვა სოფელში კარგად იცნობდნენ, როგორც უნარიან ლოტბარს და მუსიკალური კომპოზიციების დამდგმელს. დიდი პოპულარობა მოიპოვა მისმა დაწერილმა და დამუშავებულმა სიმღერებმა: „ორპირულმა გუთნურმა“ (ტექსტში შერეულია ხალხური და ილია ჭავჭავაძის „გადი-გამოდი გუთანო“), ნ. ბარათაშვილი ლექსიდან „ფიქრნი მტკვრის პირას“ სამ ხმაში შესრულებული სიმღერამ, რომელსაც თავის დროზე ნაფარეულელი მათე ხომიზური მღეროდა. მიხ. სიმაშვილმა ნოტებზე გადაიტანა და სამ ხმაში იმღერება „ვეფხისტყაოსნიდან“ ორი ადგილი. მაგალითად, იწყებენ მეორე ხმები „მიეც გლახაკთა საჭურჭლე“, მისამღერში შედიან ერთდროულად პირველი და მესამე ხმები, შემდეგ ერთი და იგივე მელოდია გადაეცემა მეორე ადგილას: „ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა“...

ვოკალურმა ანსამბლმა „ართანამ“ რესპუბლიკურ ფოლკლორულ საღამოებსა და ფესტივალებზე პირველი ხარისხის დიპლომები და ლაურეატის წოდება დაიმსახურა. 1981 წელს კი მათ იმოგზაურეს რუმინეთში, კონცერტები ჩაატარეს ბრაშოვოში, ბიტასკსა და სატურნში. მაშინ რუმინეთის პრესამ საყურადღებო სტატიები გამოაქვეყნა.

1986 წელს სსრკ კომპოზიტორთა კავშირის მოწვევით მოსკოვში იმოგზაურეს. იქ გამართეს კონცერტი კომპოზიტორთა კავშირში და დიდი წარმატება ხვდათ.

ამ ცოტა ხნის წინათ, ანსამბლ „ართანის“ ერთ-ერთი უკანასკნელი მოპიკანი 80 წლის ანდრო სიმაშვილი 21 დღით იყო მიწვეული

საფრანგეთში, სადაც მსოფლიოს ხალხური სიმღერებით დაინტერესებულთ ჩვიდმეტი ქართული ხალხური სიმღერა შეასწავლა.

აქვე მოგვაქვს რამდენიმე სიმღერის ტექსტი, რომლებსაც ართანელები დღესაც მღერიან.

შემოქაჩილი

უჭკნობელო ვარდის კონაც,
შემკობილო ალვის ხეო,
მე ხომ ფრთები არ მასხია,
გადმოვფრინდე შენთან მეო.
ჭირს მოგჭამ, ნუ დამშორდები,
ერთი ქართული მითხარო,
ან მომეც ბარი, ნიჩაბი,
სამარე ამოვითხარო...
ძნელია, მოკედეს ვაუკაცი,
უდროოდ დაიკარგოსა,
იმის კოკობი ულვაში
მიწაში ჩაიმარხოსა.

ჩაკარული

(თელავური ვარიანტი)

გამზიარულდი, ბუხარო,
გულჩათხრობილი ნუ ხარო,
შეილი მამას ეუბნება,
გამშორდი, ჩემთან ნუ ხარო.
რა გითხრა შეილო, მოხუცმა,
თავს ბევრი გადამხდენია,
სულ დამივლია მთა-ბარი
ის უდაბური მთებია.
კაციც მომიკლავს ხმალდახმალ,
ერთი არ დამიკვნესია.
ხმალო, ხევესურეთს ნაჭედო,
თელავში თუშმა დაგფერა,

აგილო მეფე ერეკლემ,
საომრად ჯვარი დაგწერა.

ჩაკრულო (მეორე ვარიანტი)

ზიდის თავს შეეკრათ პირობა,
ჩვენ გავხდეთ ღვიძლი ძმანია,
ჩაუხტეთ მუხრანბატონსა
თავს დაუანგრიოთ ბანია.
მუხრანბატონის ყმობითა,
ფქვილი ვერ დაუდგი გოდრითა
ვერც გავზარდე დეკეული
კალოც ვერ ვლეწე მოზერიტა.
ხმალო, ხევსურეთს ნაჭედო,
თელავში თუშმა დაგფერა,
მეფე ერეკლემ გაკურთხა,
საომრად ჯვარი დაგწერა.
მტერო, დამჩაგრე, არ ეტირი,
ტირილი დიატ წესია,
ბეერჯელ ცყოფილვარ ამ დღეში,
მაგრამ არ დამიკენესია.
მაცალე, ერთი გავლესო,
ხმალ-ჩახმახ ცეცხლის კეესია
სულ წმინდად მოგამკეეინო,
რაც ჩემთვის დაგიტესია.

თამარქალო (ართანული ვარიანტი)

თამარქალო, ქვეყნის თვალო,
რა ლამაზი რამა ხარო,
ნეტავ რა არის მისთანა,
ამომავალი მზისთანა,

მეფე თამარქალისთანა,
საყდარი გელათისთანა.

„წინანდალი“ ერთ-ერთი ყველაზე თვითმყოფადი და პოპულარული ანსამბლია (ხელმძღვანელი – ლევან აბაშიძე). მათმა კონცერტებმა კუბაში, გერმანიასა და საფრანგეთში დიდი მოწონება დაიმსახურეს. მათ ჩაწერეს შესანიშნავი სიმღერები, რომელიც ამერიკელებმა გამოუშვეს კომპაქტდისკის სახით. ამ დისკმა დიდი შეფასება მიიღო.

2003 წლის 6-15 ივლისს დიდ ბრიტანეთში გამართულ მუსიკალურ ფესტივალში, რომელიც 1947 წლიდან ტრადიციულად იმართება, მონაწილეობდა „წინანდალიც“, რომელმაც პირველი ადგილი და სათანდო პრემია მოიპოვა. ამერიკელმა ეთნომუსიკოლოგმა თეოდორ ლეეინმა 1994 წ. „წინანდალის“ „მრავალჟამიერი“ გააგზავნა ირლანდიაში ლუდის ფესტივალზე, სადაც ამ სიმღერამ პირველი ადგილი მიიღო, იგი ფესტივალის ჰიმნად აღიარეს და შემსრულებელს. ფულადი ჯილდოც მიაკუთვნეს.

ლექსისა და სიმღერის გზაზე კვალდაკვალ სვლამ ცალკეული მომღერლის, კომპოზიტორისა და ლოტბარის ცხოვრებასთან მიგვიყვანა. მათ შესახებ საოჯახო და სახელმწიფო არქივებში მოპოვებული მასალების ნაწილს მკითხველს მოკრძალებით ვთავაზობთ.

ნიკო სულხანიშვილი

1. „ეს მუსიკა ჩემს შემოქმედებას სჯობიაო“

ნიკო სულხანიშვილი სახელოვანი „პატარა კახის“ პატივისმცემელთა და მოყვარულთა გარემოში აღიზარდა. სოფელ აწყურელებს მამინ ჯერ კიდევ კარგად ახსოვდათ ის ადამიანები, რომლებიც მტერთან ბრძოლებსა და შეტაკებებში, თანამებრძოლები იყვნენ მეფე ერეკლე მეორისა. ხალხი ივონებდა ნიკოს მამის — პაატას პაპას — სულხანს, რომელსაც ერთ-ერთ ბრძოლაში თავის გამოჩენისათვის მეფემ აზნაურობა უბოძა და შთამომავლებს კი გვარად სულხანიშვილი დაუშკვიდრა.

სოფელ აწყურში მცხოვრებ სულხანიშვილებს, მრავალ წარჩინებასთან ერთად, ამაყებდათ, რომ მთელ კახეთში ცნობილ თეთრი გიორგის ეკლესიაში ჰქონდათ ძვალთმესალაგი. ეს მათ კათალიკოსისა და მეფისაგან დიდ პატივად ერგუნათ.

თეთრი გიორგის ეკლესიის ეზოშია დაკრძალული ნიკო სულხანიშვილის მამა, პაატა გიორგის ძე, რომელსაც საფლავზე ადგას ალგეთის ქვა ასეთი ეპიტაფიით:

„ღმერთმა მაჩვენა ჩემის თვალითა
სამშობლო ქვეყნის უკუმსეღელობა,
მას ვერ უშველეთ ჩვენის ხელითა
ნუგეშად მრჩება მომავალობა“.

პაატა გიორგის ძე სულხანიშვილის დაბადების თარიღია 1826 წელი, გარდაცვალებისა კი — 1895 წელი. ე. ი. პაატას მამა გიორგი იყო ძე იმ სულხანისა, რომლის შთამომავლებსაც უფლება მისცეს გვარად სულხანიშვილი ეტარებინათ. ნიკო სულხანიშვილი იყო მისი მეოთხე თაობა, რომელსაც მამა-პაპისაგან ანდერძად ჰქონდა სამშობლო ქვეყნის „მომავლობითი“ სამსახური.

ნიკო სულხანიშვილს ერეკლე მეორე სამშობლო ქვეყნის წარსულისა და მომავლის იდეალად ესახებოდა. ამიტომაც ეძებდა ხალხში დარჩენილ ლექსებსა და გადმოცემებს. იგი უპირველესად შთაგონებული იყო იმითაც, რომ სწავლობდა კახთმეფეთა სასახლის ეზოში ერეკლე მეფისა და ანტონ პირველი კათალიკოსის თაოსნობით გახსნილი ფილოსოფიური სკოლის შენობაში და გალობდა ერეკლე მეორის

თაოსნობით აშენებული კარის ეკლესიის გუნდში. ნიკოს მასწავლებელი დიმიტრი ელიოზიშვილი ზმირად მოძღვრიდა გუნდის წევრებს, რომ აქ თვით მეფე ერეკლეს უგალობია და ყმაწვილებს ზმირად წააღი-
ლინებდა ხოლმე ხალხურ ერთსტროფიან ლექსს:

„ეს ჩვენი მეფე ერეკლე
ერთი პატარა კახია, —
ჩააცვეს ჯაჭვის პერანგი
გაჰკრა ხელი და გახია“.

ნიკო თელავის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობდა, როცა აკაკი წერეთელმა პირველად 1882 წელს იმოგზაურა კახეთში და შეხვდა ამ სკოლის მოსწავლეებს. მაშინ ბევრმა არც იცოდა პოეტის გადაწყვეტილება, რომ სურდა დაეწერა ისტორიული დრამა „პატარა კახი“, რაც 1885 წელს განახორციელა კიდეც.

აკაკის პიესა „პატარა კახი“ ცალკე წიგნად 1890 წელს გამოიცა და მაშინვე დაიწყო ამ ნაწარმოების დადგმები საქართველოს სხვადა-
სხვა ქალაქისა და სოფლის სცენებზე. ამ ნაწარმოების მუსიკის ენაზე ამეტყველება ნიკო სულხანიშვილმა დაიწყო.

ნიკო სულხანიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი მონოგრაფიის ავტორის გიორგი ნადირაძის ცნობით, ნიკომ ჯერ კიდევ 1892 წელს დაიწყო ოპერა „პატარა კახზე“ მუშაობა: „მაგრამ ეს დრამატული პოემა, — წერდა გ. ნადირაძე, — მარტო რომანტიკულ და პატრიოტულ განწყობილებას როდი აკმაყოფილებდა. ნიკო სულხანიშვილი ლიტერატურულ ტექსტს, უწინარეს ყოვლისა, მუსიკის თვალით არჩევდა. „პატარა კახი“ საშუალებას მისცემდა კომპოზიტორს უხვად გამოეყენებინა მრავალფეროვანი ქართული ხალხური შემოქმედება. ამ მომენტს განსაკუთრებული გულისყურით ეკიდებოდა — მე შემძლია მთელი საქართველო ავამღერო ამ ოპერაშიო, იტყოდა ხოლმე. ეს დრამატული პოემა საშუალებას მომცემს, გამოვამზეურო ჩვენი შრომის, ტრფილების, მწუხარების, მოღზენის და გმირობის სიმღერათა მშვენიერებანიო“.

აკაკი წერეთელმა სოსიკო მერკვილაძისაგან შეიტყო, რომ ნიკო სულხანიშვილი წერდა ოპერას პატარა კახზე, ამის გამო პოეტმა სურვილი გამოთქვა მასთან შეხვედრისა და მუსიკის მოსმენისა. 1897 წელს, როცა აკაკი კვლავ ეწვია კახეთს და თელავში ძვირფას პოეტს მოუწყეს დაუვიწყარი შეხვედრები, მაშინ მოისმინა პირველად ნიკო სულხანიშვილის გუნდის შესრულებული სიმღერები. თანამედ-

როვეთა გადმოცემით, აღფრთოვანებულ პოეტს მასპინძლებისთვის უთქვამს: „სწორედ რომ სულხანიშვილი შესძლებს ჩემს „პატარა კახზე“ ღირსეული მუსიკა შექმნას. აუცილებელია, რომ ერეკლე მის მშობლიურ ქალაქ თელავში მუსიკის ენაზე ამეტყველდეს“...

მაშინ აკაკიმ თელავის კახთმეფეთა კარის ეკლესიაში ნიკო სულხანიშვილის გუნდის შესრულებით მოისმინა გალობა ერეკლე მეფის ლოცვის ტექსტისა.

ამ ტექსტს გალობასთან ერთად ამშვენებდა რეჩიტატიული ნაწილი, რომელსაც მაღალოსტატურად ასრულებდა მსახიობი დავით აწყურელი (გამყრელიძე).

ინტერესმოკლებული არ იქნება ერეკლე მეფის ლოცვის ტექსტის აღმოჩენისა და გამოქვეყნების ისტორიაც.

ერეკლე მეფის ლოცვის ტექსტი სათაურით: „მისის უმაღლესობის სრულად საქართველოს მეფის ერეკლისაგან თქმული ლოცვანი, — რომელიც იყო ცხებულის მეფის თეიმურაზის ძე, — სინანული საზოგადო ეკლესიასა შინა, ერთგან, ყოველსა დღესა“ პირველად მიაკვლია და გამოაქვეყნა ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა მოსე ჯანაშვილმა. მან „ეს მო“-ს ფსევდონიმით გაზეთ „ივერიაში“ 1891 წელს (№ 92) დაბეჭდა წერილი, სადაც იუწყებოდა, რომ ერეკლეს ლოცვა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკაში დაცულ ხელნაწერ წიგნში „დაუჯდომელი“ (№ 182) არის შეტანილი.

აი, ლოცვის ტექსტიც:

„ვამ ჩუშნდა, რომე შეგცოდეთ შენ, ღმერთო. ვამ ჩუშნდა, რომე განგარისხეთ შენ, უფალო.

ვამ, რომე ურჩი გექმნენით და გარდავხედეთ ბრძანებათა შენთა.

ვამ, რომე მოვკუედიტ ცოდუთა და ამით არღარა მოგიგეთ შენ ღმერთად ჩუშნ შორის მოწოდებითა, ვინაიდან არა ხარ ღმერთი მკვდართა, არამედ ცხოველთა.

ვამ, ჩუშნდა, დამბადებელო ღმერთო, რომე ყოველივე შენ მიერ მოცემული კეთილი უგულვებელს ვჰყავით.

ვამ, ჩუშნდა, შემოქმედო, რომე გზისაგან კეთილისა გარდავხედიტ.

ვამ, ჩუშნდა, რამეთუ დავსდევით გზასა ზედა არა კეთილსა და ბოროტი არა მოვიწყინეთ ჩუშნ.

ეცსოდეთ, ვცოდეთ ცად მიმართ და წინაშე შენსა, უფალო ღმერთო. არამედ გულხინე, გულხინე და მოგიტივენ ყოველნივე შეცოდებანი ჩუშნნი-ნებითნი და უნებლიეთნი (8 გზის).

ღმერთო, გვიღბინე ჩუშნ ცოდვილთა ამათ და შეგვიწყალებნ ჩუშნ (8 გზის).

დიდება შენდა და მადლობა და თაყვანისცემა შენ, მარადის მოწყალო და მკნელო და დამფარველო ჩუშნო, რომელმან გვიხსენ ჩუშნ ზედამოწეწულთა განსაცდელითაგან და აწ ნებისამებრ შენისა იყოს ცხოვრება ჩუშნი და დაგვიმტკიცენ ნებასა შენსა ზედა უკუნი-სამდე“.

ერეკლეს ლოცვის ეს საუკეთესო ტექსტი ამის შემდეგ კიდევ ორჯერ გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიაში“ 1894 წელს (№ 194) და 1898 წელს (№ 7).

სამწუხაროდ, ნიკო სულხანიშვილის მიერ ნოტებზე გადატანილი ერეკლეს ლოცვის ტექსტიც დაიკარგა, ისე, როგორც მისი სხვა ნაწარმოებები. ხოლო ოთხ ხმაში განსხეულებული ეს ტექსტი 1919 წლამდე სრულდებოდა თელავის მომღერალთა გუნდის მიერ. უკანასკნელად ამ 30 წლის წინათ პირადად მე მხვდა ბედნიერება წილად – მომესმინა ამ ლოცვის რამდენიმე მუხლი ივანე ბერიტაშვილის, არჩილ ელიზბარაშვილის, ანა ჯაფარიძე-ზურაბიშვილის და სხვათა შესრულებით.

1898 წელს ქართველმა ხალხმა ერეკლე მეფის გარდაცვალების 100 წლისთავი აღნიშნა. იანვრის სუსხიან დღეს კარის ეკლესიაში გადახდილ იქნა პაპაშვიდი, იგალობეს წმინდა ნინოს ქალთა სასწავლებლის მოსწავლეების გუნდმა ნიკო სულხანიშვილის ხელმძღვანელობით. წარმოითქვა სიტყვებიც. გაზეთ „ივერიაში“ (18 იანვრის ნომერში) გამოქვეყნებულ „ნადიკერელის“ წერილში მოტანილია ნიკო სულხანიშვილის აქ წარმოთქმული სიტყვის ტექსტიც: „დიდსულოვნება გმირთა გმირის ირაკლისა იყო მიზეზი, რომ მრავალი იმისთანა შეიწყნარა, შეიბრალა და შეითვისა, რომელნიც არ იყვნენ ამის ღირსნი, ამიტომ წყალობის სამაგიეროდ მას უღალატეს და აღამაჰმად-ხანს შეაშუსრინეს 65 წლის ღვაწლი ერეკლესი. ამის შემდეგ ერეკლე II დაემსგავსა იმ სამხედრო ზომადღს, რომელსაც არ ასვენებს ზღვის ღელვა იმ ნავსადგურში, სადაც იგი დამკვიდრებულია და მიჭირებულა დასტოვოს ნავსადგური, უშველოს სადმე თავსა... ამისთანა მდგომარეობაში მდგომმა ზომადღმა რასაკვირველი იქნება, რომ დროზედ სანეტარო ნავსადგურს ვერ მიაღწიოს და შეუხვიოს ისეთ ნავსადგურისაკენ, რომელშიც ძლივს დაეტევას... საქმე ის არის, ზომადღზე გადარჩენილთ მხნეობა და გამჭრიახობა

შერჩეთ, რომ ნავსადგური გასწმინდონ, გააფართოონ, გაამშენიერონ, გახადონ უვნებელი ცხოვრების ქარიშხლისა და მტრებისაგან... მოვალენი ვართ მისი სულის მოხსენიების დროს, დღეს დავდით უტყუარი პირობა, რომ დავრჩებით ღირსეულნი შვილნი იმ მიწა-წყლისა, სარწმუნოებისა და ენისა, რომელთა დაცვას შეაღია თავისი სიცოცხლე ქართველთ გმირთა გმირმა და ბატონმა ერეკლე II-მ. კურთხეულ იყოს საუკუნო ხსენება მისი“.

ეს იყო ნიკო სულხანიშვილის კიდევ ერთი შეხვედრა ერეკლე მეორის ნაღვაწთან და ცდა სახელოვანი მეფის მიერ გადაღებული ნაბიჯის ობიექტური შეფასებისა.

რაც შეეხება ნიკო სულხანიშვილის ოპერა „პატარა კახს“, მასზე მუშაობის შესახებ თანამედროვეთაგან რამდენიმე ცნობა შემოგვრჩა. პირველ რიგში, საინტერესოა დავით ფალავას მოგონება, რომელიც ჟურნალ „მნათობში“ 1940 წელს გამოქვეყნდა.

„აკაკის ძალიან უყვარდა მუსიკა. ჩვენთან, იმ დროს, თითქმის ყოველ დღე დადიოდა შემდგომ დიდად ნიჭიერი კომპოზიტორი, ერთ-ერთი სასწავლებლის გალობის მასწავლებელი ნიკო სულხანიშვილი. ჩვენ მას შინაურულად კიკოს ვეძახდით.

კიკო სულხანიშვილი მაშინ წერდა ოპერას „პატარა კახი“. პირველი მოქმედება თითქმის მზად ჰქონდა. მზად ჰქონდა, აგრეთვე, რჩეული ადგილები სხვა მოქმედებებიდან. მე ამის შესახებ ვუთხარი აკაკის. აკაკიმ მოისურვა მოსმენა. მოვიყვანეთ აკაკისთან კიკო.

კიკომ მთელი პირველი მოქმედების დამღერება მოახერხა გიტარაზე. რა თქმა უნდა, დიდის შიშითა და კრძალვით.

აკაკის ძალიან მოეწონა და ალტაცებაში მოვიდა, ნამდვილი დახვეწილი ქართული მოტივებიაო. აკაკის ხომ ყველაფერი ხალხური თავდავიწყებამდე უყვარდა.

პოეტის ასეთმა გულმხურვალე მიღებამ კიკო გაამხნევა. გათამამებულმა სთხოვა აკაკის: პირველ მოქმედებაში, იქ, სადაც მოხუცი გელა იძინებს, ქალიშვილს მინდა „ნანა“ ვამღერო, მაგრამ პიესაში სიტყვები არ არის და არ ვიცი, როგორ მოვიქცეო. აკაკი მაშინვე შევიდა თავის ოთახში, სულ მცირე ხნის განმავლობაში დაწერა ოთხი ტაეპისაგან შემდგარი „ნანა“ და გადასცა კომპოზიტორს. შემდგომ არსად მინახავს ეს ლექსი და ვაი თუ, დაიკარგა.

კიკოსაგან ვისწავლე „პატარა კახის“ თითქმის მთელი პირველი მოქმედება. მისი სიკვდილის შემდეგ ბევრს მუსიკოსს შევეხვეწე

გადაელო ჩემგან ეს ნოტებზე, რომ არ დაკარგულიყო, მაგრამ არავინ მოისურვა. თვითონ კიკო მეტად დაუდევარი კაცი იყო და, ვინ იცის, ეგება ნოტებზედაც არ გადაუღია“.

„აკაკი და ნიკო – წერს რემ დავილოვი, – ამის შემდეგ ზშირად ზღებოდნენ ერთმანეთს. ყოველ შეხვედრაზე აკაკი ეცნობოდა ოპერის ცალკეულ ადგილებს. ერთ-ერთი შეხვედრის დროს, აკაკიმ თვალცრემლიანმა თქვა: ეს მუსიკა ჩემს შემოქმედებას სჯობიაო“ (გაზეთი „თბილისი“, 1991, 18 ოქტომბერი).

ნიკო სულხანიშვილის გარდაცვალების შემდეგ ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ (1920 წელი, №17) გამოქვეყნებული წერილიდან ირკვევა, რომ „მართალია, მან თავისი დიდი შრომა, ოპერა „პატარა კახი“ ვერ დაასრულა, მაგრამ უკანასკნელ სცენამდე (დაჭრილ ლევანის შემოსვენებამდე) დაწერილი ჰქონდა. სიკვდილის წინ, ვიდრე ავად გახდებოდა, ოპერის თვალსაჩინო ადგილები თბილისის ჩამოიტანა, რომ „პატარა კახის“ კონცერტი გაემართა. მის ადგილებს ზოგიერთ ჩვენს მომღერლებს ამზადებინებდა კიდეც, მაგრამ უცებ ავად გახდა. მთელი ნოტები სასტუმროში დარჩა. ანუ მის ახლობელთა შორის გაიფანტა და დღემდე არ ჩანს...“

ამრიგად, კომპოზიტორ ნიკო სულხანიშვილს ერეკლე მეორის თემაზე მუშაობის დროს აღმაფრენას მატებდა ხალხის საყვარელი მეფის მშობლიური თელავ-ქალაქი, კახთმეფეთა სასახლე, ხალხში შეკრებილი ლექსები, ლეგენდა-თქმულებები და აკაკი წერეთლის დრამატული პოემა „პატარა კახი“. ჩვენს ხალხს, ღმერთის წყალობით, ეს ერთმანეთში ჩაწნული ბგერისა და სიტყვის მეტყველება დიდ საგზლად დარჩა.

2. „მამ, გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე“

ყოველ ლექსს, როგორც ადამიანს, თავისი ბედი თან დასდევს. ზოგი ქუდბედიანი ლექსი დაბადებიდანვე იბღლიან ღრუშას აფრიალებს. ასე, რომ შეიძლება ქუდბედიანმა ლექსმა ბელსა გწიოს, შეიძლება საბედისწეროც გაგიხდეს.

ქუდბედიან და ბედისწერიან ლექსებსაც უკვდავების პარნასზე მისვლის უფლებამოსილება გააჩნია. მართებულად შენიშნავდა ჩვენი დროის დიდი პოეტი გიორგი ლეონიძე, რომ „უკვდავების ღღეს მხოლოდ ლექსები დაესწრებიანო“...

ამგვარი ლექსები ქართველებს მრავლად მოგვეპოვება. ერთ-ერთი ქუდბედიანი ლექსია ტიციან ტაბიძის „მამ, გამარჯვება“, რომელიც 1928 წლის მკათათვეში, კახეთში, მაყაშვილებთან სტუმრობისას შეიქმნა. პოეტი-სიძის საპატივსაცემო ნადიმზე სოფელ ართანელმა მომღერალმა ყარალაშვილებმა და სოფელ შილდელმა ასაბაშვილმა „დედას ლევანამ“ ტიციანის ლექსს მაშინვე მიუსადაგეს თვალსაჩინო ქართველი კომპოზიტორის ნიკო სულხანიშვილის სიმღერის „მამ, გამარჯვების“ მელოდია. ასე, რომ ხელახლა დაიბადა სიმღერა „მამ, გამარჯვება“. ნიკო სულხანიშვილის სიმღერის ტექსტი და პოეტის ლექსიც ერთ ტონალობაშია, მხოლოდ რითმითა თანასწორ რაოდენობასა და თემის ერთი და იგივეობაშია განსხეულებული.

ტიციან ტაბიძე ლექსის დასაწყისში მიმართავს მომღერლებს:

„თუ ჩემი ძმა ხარ, ერთიც მიმღერე
და დაუჩოქებ მიწას მუხლებით,
— მამ, გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე,
დაერჩებით ერთად ჩვენ განუყრელი“.

ამ სტროფის ბოლო ორი სტრიქონი ამოღებულია კომპოზიტორ ნიკო სულხანიშვილის საგუნდო ნაწარმოებიდან — „მამ, გამარჯვება“. ამ სიმღერის სრული ტექსტი, რომელსაც მკითხველს ვთავაზობთ, თელაველ მომღერალთა გუნდის წევრებმა შემოგვინახეს.

„მამ, გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე,
იყავი ჩვენთან შენ განუყრელი,
სანამდისინა თვალით არ გნახო
და სინამდისინ ჩვენს შვილიშვილებს
ჩვენ არ დაუგდოთ ღირსსახსოვარი...
მაშინ თუნდაც რომ კიდევ გამშორდე,

მე ამისათვის არას ვინაღვლი,
რადგანაც წინათ მეცოდინება,
რომ მომიგონებს მე შვილიშვილი
მაშ, გაუმარჯოს ჩვენსა ქვეყანას,
იყოს დღეგრძელი შთამომავალი!“

სიმღერაში ტექსტის ბოლო ორ სტრიქონს ნიკო სულხანიშვილის გუნდის წევრები ასეთ ვარიანტსაც მღეროდნენ:

„ღმერთმა აკურთხოს ჩვენი სამშობლო,
განამღიეროს შთამომავალი“.

ეს ორი სტრიქონი ზემოთმოტანილი სიმღერის ტექსტის დასასრულზე უფრო მაღლა დგას და მისი აღდგენა სიმღერაში აუცილებლად მიმაჩნია.

ამ სიმღერის ტექსტი ზოგს თარგმნილი ჰგონია, ზოგს ხალხურ ლექსად მიაჩნია, მაგრამ კომპოზიტორ ნიკო სულხანიშვილის თანამედროვე მომღერლების ცნობით, ლექსიც და მუსიკაც ეკუთვნის თვით კომპოზიტორს. სხვათა შორის, უკვე ცნობილია, რომ ნიკო სულხანიშვილი, თავის სიმღერის ტექსტებს ხშირად თვითონ წერდა.

ამ ლექსისა და მუსიკის ძიებამ სხვა გზებიც გვაპოვნინა.

ამ რამდენიმე წლის წინათ მუსიკათმცოდნე მზია ჯაფარიძემ გაგვაცნო ნოტებზე გადაღებული „მაშ, გამარჯვების“ ასეთი ტექსტი:

„ჰაი, მაშ, გამარჯვება ტკბილო სიცოცხლევ!

იყავი ჩემთან შენ განუყრელი, ჰო! ჰაი!

სანამდისინა თვალთ არ გნახოთ

და სანამდისინ ჩვენს შვილიშვილებს

ჩვენ არ დაუგდოთ ღირსსახსოვარი, ჰე! ჰე!

ჰაი, ჰაი-რუ, არანანო, ჰო!

ჰაი, მაშ, გამარჯვება! ტკბილო სიცოცხლევ

იყავი ჩვენთან შენ განუყრელი, ჰოი! ჰო!“

ეს ტექსტი ეკუთვნისო ბაირონს და უთარგმნიაო ი. ბაქრაძეს.

1911 წელს ნიკო სულხანიშვილის „მაშ გამარჯვების“ შთაგონებით დაიწერა პოეტ სიკო ფაშალიშვილის ასეთი ლექსი:

„მაშ გამარჯობა, ტკბილო სიცოცხლევ,

იყავი ჩემთან შენ განუყრელი, –

სანამ საკუთარ თვალთ არ ვნახოთ

ჩვენ ძმობის დროშა ძირს დაუხრელი.

სანამ ჩვენს შვილებს, ჩვენს შვილიშვილებს,

ჩვენ არ გადავცეთ ღირსახსოვარი
სიმღერა მასზე, რომ გოლგოთაზე
უკვე დაემხო წამების ჯვარი!
მაშინ თუნდ დამთმო, აღარ ვინაღვლი,
თუ მოვიხადე კაცური ვალი, –
მაშ გაუმარჯოს ახალ ქვეყანას,
იყოს დღეგრძელი შთამომავალი!”

როგორც მოტანილი ლექსიდან ჩანს, იგი პერიფრაზირებულია ნიკო სულხანიშვილის სიმღერის ტექსტიდან და აწყობილია „თავისუფლების ხმაზე“. ზოგ მკვლევარს მიაჩნია, რომ ს. ფაშალიშვილის ეს ლექსი დაედო საფუძვლად კომპოზიტორის ზემოთ აღნიშნულ საგუნდო ქმნილებას. შესაძლებელია, სიკო ფაშალიშვილის ამ ლექსს ერთხანს მართლაც მღეროდნენ ნ. სულხანიშვილის მუსიკასთან ერთად, მაგრამ სიმღერის ძირითადი ტექსტი ზემოთ უკვე მოვიტანეთ.

ნიკო სულხანიშვილის ლექსი და სიმღერა „მამ გამარჯვება“ შეიქმნა XX საუკუნის დასაწყისში. ამ სიმღერის ტექსტი ჩაწერილი აქვს უბის წიგნაკში კომპოზიტორის თელაველ მეგობარს მიხეილ ელიზბარაშვილს და მწერალ გიორგი ნადირაძეს ჩართული აქვს თავის მონოგრაფიაში „ნიკო სულხანიშვილი“ (1937 წ., გვ. 141).

ტიციან ტაბიძემ სიმღერა „მამ გამარჯვება“ პირველად მოისმინა 1919 წელს თელავში. მაშინ „ალავერდობაზე“ დასასწრებლად ჩამოვიდნენ: პაოლო იაშვილი, ტიციან ტაბიძე, დავით კლდიაშვილი, გიორგი ლეონიძე და სხვები. ამ შეხვედრას თელავის საზოგადოებასთან ერთად ზეიმობდა „ქართული მუსიკის ვაგნერი“ (ეს სიტყვები ეკუთვნის ვაჟა-ფშაველას) ნ. სულხანიშვილიც. აი, რას წერს ნინო მაყაშვილი: „ალავერდობის შემდეგ თელავში პოეზიის საღამო გაგვიმართეს. ამ საღამოს ორგანიზატორი გახლდათ ახალგაზრდა თელაველი პოეტი დათუნა აბაშიძე“.

აი, სწორედ მაშინ გაოცდნენ სტუმრები ნიკო სულხანიშვილთან და მის სიმღერებთან შეხვედრით. დავით კლდიაშვილი წერდა თავის მოგზაურული ჟანრის ნარკვევში – „ოთხი დღე კახეთში“, „დარბაზში ისმოდა გულმხურვალე სიტყვა-სიტყვაზედ, მოსწრებული ექსპრომტები, საუცხოო სიმღერა ბ-ნ ნ. სულხანიშვილის მეთაურობით, ცეკვა-თამაში, ყოველივე ისეთი შნოთი, ისეთი ლაზათით, რომ პირდაპირ დაუეწიყარია“ (გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1919, № 648). იმ დროიდან გახდა სიმღერა „მამ გამარჯვება“ ტიციან ტაბიძის შთაგონება.

პოეტმა გულთ კარგა ხანს ატარა დაუწერელი სტრიქონები და შემდეგ 1928 წელს, მკათათვეში, დაიბადა მისი ქუდბედიანი ლექსი „მამ გამარჯვება“.

ტიციან ტაბიძემ ლექსის ბოლო სტროფშიც გაიმეორა ნ. სულხანიშვილის ტექსტიდან ის ორი სტრიქონი და თავისი გულის-ნადებიც დააყოლა:

„დავბადებულვარ, რომ ვიყო მონა
და საქართველოს მედგას უღელი;
– მამ გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლევ,
დავრჩებით ერთად ჩვენ განუყრელი!...“

როგორც ჩანს, ნიკო სულხანიშვილის სიმღერა „მამ გამარჯვება“, რომელიც კომპოზიტორის უსაყვარლესი ნაწარმოები იყო, შთაგონება გახდა ქართველი პოეტებისა. ამ შემოქმედთა სიტყვა და მუსიკაც ქუდბედით არის დაბადებული.

3. ტიციან ტაბიძის წერილი ნიკო სულხანიშვილის შესახებ

ტიციან ტაბიძისათვის ნიკო სულხანიშვილის სახელი ახლობელი გახდა მას შემდეგ, რაც თელავში მათ ერთმანეთი გაიცნეს. თუმცა, პოეტი ამ სახელსა და გვარს უფრო ადრე იცნობდა.

ტიციანს გაახსენდა 10-იანი წლების ქართული პრესა, იქ გამოქვეყნებული წერილები და ინფორმაციები ნიკო სულხანიშვილის ხელმძღვანელობით შექმნილ მომღერალთა გუნდზე. მას არც 1911 წელს გამოსული ყოველკვირეული ლიტერატურული ჟურნალი „სალამური“ დაეწეოდა, სადაც თანამშრომლობა 16 წლის ყმაწვილმა, დაიწყო. ამ ჟურნალს, როგორც რედაქტორ-გამომცემელი, ხელს აწერდა ნ. სულხანიშვილი, თუმცა ფაქტიური მესვეური იყო პოლიო ირეთელი (კალანდაძე). კიდევ ერთიც, როცა პოეტის გულისსწორი ნინო მაყაშვილი სწავლობდა თელავის წმინდა ნინოს სახელობის სასწავლებელში, მისი გალობის მასწავლებელი იყო ნიკო სულხანიშვილი და, ცხადია, მისგანაც იქნებოდა ინფორმირებული ამ საოცარ ტალანტზე. ჩამოთვლილი ფაქტები კომპოზიტორის საუკეთესო მუსიკალურ ნაწარმოებებთან ერთად საფუძველს იძლეოდა, რომ ნიკო სულხანიშვილი ტიციან ტაბიძისათვის ახლობელი გამხდარიყო.

ყოველივე ზემოთ თქმულს ემატება ისიც, რომ ტიცინან ტაბიძემ 1936 წლის 15 მაისს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოაქვეყნა პუბლიცისტური წერილი სათაურით „კომპროზიტორი ნიკო სულხანიშვილი“, რომელიც დღემდე გამოცემულ პოეტის ნაწარმოებთა კრებულებში არ შესულა.

წერილის ავტორი შესავალ ნაწილში ეხება იმ დროის ხელოვნებისათვის თავსმობვეულ პრობლემებს და ასე მოძღვრავს მკითხველს: „ყოველი ნოვატორობა, ხანდახან ოსტატის ორიგინალობა, მაშინ არის გამართლებული, როცა მას ამოძრავებს დამწიფებული ოსტატის ჯადოქარი ხელი, დიდი მოაზრება და დიდი მიზანი“. იქვე მიუთითებს, რომ „ნამდვილი დიდი ხელოვნება შედეგია შეუპოვარი შრომისა, კლასიკური მემკვიდრეობის ძიების შესწავლისა და ორგანულად შეზრდისა მხოლოდ რჩეული და უდიდესი ნიჭით აღჭურვილი ოსტატები ახერხებენ ამას ადამიანის არც თუ ისე ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე“. ამის შემდეგ კი კონკრეტულად ჩერდება ნიკო სულხანიშვილის ფენომენზე.

„საქართველო რომ მდიდარია უდიდესი ხალხური შემოქმედების მემკვიდრეობით მუსიკასა და პოეზიაში, ამას ჩვენ ვიგებთ უცხოელ სპეციალისტების შრომებიდანაც“ – წერს ტიცინან ტაბიძე.

„მითქვამს და ვიმეორებ, რომ ლექსი „როგორ შეხვდნენ ერთმანეთს „ვეფხვი და მოყმე“, სვანური კოსმოგონიური ჰიმნი „ლილეო“ ის უმაღლესი მწვერვალებია, რომლებსაც ვერ გაუსწორდება საქართველოში ვერც ერთი პოეტისა და მუსიკოსის ნაწარმოები, მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რა იქნებოდა უახლოესი ქართული პოეზია, რომ მას არ აცხოველებდეს ვაჟა-ფშაველას შთაგონება?

რა იქნებოდა უახლესი ქართული მხატვრობა, რომ მას ღვარივით არ დასდიოდეს ნიკო ფიროსმანიშვილის თვალისმომჭრელი ფერები?

რა იქნებოდა უახლოესი ქართული თეატრი, რომ მას არ შეჰხებოდა კოტე მარჯანიშვილის ჯადოქარი ხელი?

ქართულ მუსიკასაც ჰყავს ოსტატი, ნამდვილი თანატოლი და ფუძემდებელი, ისეთი, როგორიც იყო ვაჟა-ფშაველა, ნიკო ფიროსმანიშვილი და კოტე მარჯანიშვილი.

ეს არის ნიკო სულხანიშვილი.

განსვენებულ ზაქარია და ივანე ფალიაშვილებთან, კოტე მარჯანიშვილთან, აგრეთვე მელიტონ ბალანჩივაძესთან, დიმიტრი არაგვიშვილთან, ია კარგარეთელთან საუბრის დროს, მახსოვს, ისინი ერთხმად

აღიარებდნენ, რომ ნიკო სულხანიშვილი ნამდვილი ქართული ხმების უდიდესი ოსტატია, რომ მას ჰქონდა ნაპოვნი ქართული სახალხო მუსიკის ჯადოსნური გასაღები.

მუსიკის ამ დიდ მოამაგეთა გარდა, არის უდიდესი მსაჯული, რომელიც თვითონ ხვდება თავის იდუმალ ხმას, ნამდვილ ამოძახილს. ეს არის თვითონ ხალხი.

ვაჟა-ფშაველას უდიდესი პოეტური აღმაფრენა ყველაზე უფრო ფშავ-ხევსურეთის უბრალო ხალხს სწამს. ნიკო სულხანიშვილი სწორედ ხალხის მიერ არის არჩეული სახალხო მუსიკოსად. სად არ გაიგონებთ მის სიმღერას, განსაკუთრებით კახეთში, სადაც ის ცხოვრობდა და, მოღვაწეობდა და სადაც დარჩენილია სულხანიშვილის სიმღერის კულტი.

მართალია, საქართველო ძალიან მდიდარია მუსიკალური კულტურით, განსაკუთრებით ხალხური შემოქმედებით, რაც უცხოელებშიც კი აღტაცებას იწვევს, მაგრამ განა ჩვენ ისე მდიდრები ვართ, რომ სასწორიდან გადავავლოთ ისეთი გოლიათი, როგორიც ნიკო სულხანიშვილია?

საკითხავია, თუ ქართველ მუსიკოსთა ძველ თაობას, რომელსაც თვითონ უხდებოდა არაადამიანურ პირობებში ჭაპან-წყვეტით გაეტანა საკუთარი თავი და შემოქმედება, დრო არ ჰქონდა ეზრუნა თავისი უდიდესი თანამებრძოლის მემკვიდრეობაზე, რას აკეთებენ ახალგაზრდა კომპოზიტორები, მათი კავშირი და სახელმწიფო ოპერის მომრავლებული ნიჭიერი მომღერლები? განა ჩვენ თვალწინ ვანო სარაჯიშვილმა არ გაიტანა ზაქარია ფალიაშვილის ოპერები? რატომ არ არის მრავალრიცხოვანი კონცერტების პროგრამებში შეტანილი სულხანიშვილის შემოქმედება?

ჩვენ ვიცით, როგორი ყურადღებით მოეპყრო საქართველოს უმაღლესი ხელისუფლება კომპოზიტორ ღიმიტრი არაყიშვილის განცხადებას, რომ აუცილებელია სახალხო სიმღერების ჩაწერა და შთამომავლობისათვის შენახვა. განა სულხანიშვილის მუსიკალური მემკვიდრეობის შეგროვებისა და გამოცემისათვის უნდა იყოს ჩვენს დროში დაბრკოლება?

მაშ, რით ავხსნათ, რომ სახელგამს ამ ექვსი-შვიდი წლის წინათ ჩაბარებული ჰქონია გამოსაცემად ნიკო სულხანიშვილის ოჯახისაგან ოცდაოთხი მუსიკალური ნაწარმოები და ისინი დღემდე არა თუ გამოცემული არ არის, არამედ ჯერჯერობით დაკარგულადაც კი ითვლება? თუ ეს მართალია, მაშინ ასეთი ბარბაროსული მოქცევისათვის

სამაგალითოდ უნდა დასაჯოს სახელგამის გამგეობამ ის, ვინც ამ ნაწერების უშუალო დაკარგვის დამნაშავე აღმოჩნდება. თვითონ ნიკო სულხანიშვილს საშინელ მატერიალურ გაჭირვებაში უცხოვრია. საავადმყოფოში, სადაც მან სული განუტევა, ბევრი მისი ნაწარმოები სხვადასხვა კერძო პირის ხელში ყოფილა. საჭიროა მათი შეგროვება, შესწავლა და გამოცემა.

ბევრ სხვა ნაწერთა შორის ასახელებენ საბავშვო ოპერას და აგრეთე დაუმთავრებელ ოპერას – პატარა კახს“. ამ ოპერის არიები ხალხში ცნობილია და უფრო პოპულარული, ვიდრე ზოგიერთი დადგმული ოპერა. ჯერჯერობით არც ეს ნაწარმოები ჩანს.

შემოგვაქვს წინადადება, უახლოეს დროში დაინიშნოს ნიკო სულხანიშვილის შემოქმედების საღამო... ამ საღამოსათვის შეგროვდეს იქნას მისი დიდებული მუსიკალური მემკვიდრეობა და დაისვას საკითხი ამ მემკვიდრეობის გამოცემის შესახებ.

ნიკო სულხანიშვილის შემოქმედების შესწავლა და გამოცემა დიდი ოსტატის ღვაწლის პატივისცემა იქნება. ეს ხელს შეუწყობს ჩვენს ნიჭიერ ახალგაზრდა თაობას დაეწაფოს და გაიცნოს უდიდესი სახალხო კომპოზიტორის მემკვიდრეობა, თვითონ ოსტატი კი დაუბრუნდეს მაღლიერ ხალხს, რომელიც ძალზე მოწყურებულია ნამდვილი და დიდი სახალხო ხელოვნების აღორძინებას.

დავუბრუნოთ ქართულ მუსიკას ოსტატი-თანატოლი: ვაჟა-ფშაველასი, ნიკო ფიროსმანიშვილის, კოტე მარჯანიშვილისა“.

ზემოთ მცირედენი შემოკლებით მოტანილ ტიციან ტაბიძის წერილში ნიკო სულხანიშვილის შემოქმედების ბევრ ისეთ საკითხზეა ყურადღება გამახვილებული, რომ მათი განხორციელება დღესაც არ მომხდარა. განსაკუთრებით ეს ეხება დიდი კომპოზიტორის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის რიგიან გამოცემა-შესწავლას.

მრავალსაუკუნოვან ქართულ მუსიკას 1919 წელს შეაწყდა ნიკო სულხანიშვილის მეტად ძლიერი და თავისებური სიმი.

უცნაური ბედი დაჰყვა ამ საოცარი შემოქმედის ნამოღვაწარს — თვალსა და ხელს შუა გაჰქრა. თუმცა, ამ რამდენიმე წლის წინათ, ზოგი რამ მოიმეცრიეს კომპოზიტორის გაბნეული მარგალიტებიდან. კერძოდ, 1960 წლის 23 იანვარს საქართველოს ტელევიზიამ მის შემოქმედებას ეკრანი დაუთმო. მაშინ პირველად მოვისმინეთ ერთი საგალობელი, რომელსაც მიაკვლია ვანო სარაჯიშვილის სახელობის კონსერვატორის ბიბლიოთეკის გამგემ, აწ გარდაცვლილმა მარგარიტა მაყაშვილმა. საგალობელი იქვეა დაცული.

პოეტ-აკადემიკოს გიორგი ლეონიძის სახელობის საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში აღმოჩნდა ნიკო სულხანიშვილის ერთი წერილი, რომელიც მას მიუწერია ცნობილი მოღვაწის, ბუკინისტ სოსიკო მერკვილაძისათვის. იქვეა დაცული გალაკტიონ ტაბიძის უბის წიგნაკი, რომელშიაც ჩაწერილია ნიკო სულხანიშვილთან შეხვედრის საინტერესო ეპიზოდი.

1986 წლის შემოდგომა იყო. თელაველ პედაგოგ ეკატერინე შიუკაშვილთან ნიკო სულხანიშვილზე ვსაუბრობდით. მან ბევრი საყურადღებო ცნობა ჩაგვაწერინა კომპოზიტორის შესახებ და გვიჩვენა პირად არქივში შემორჩენილი ნ. სულხანიშვილის სიმღერის „მრავალ-ჟამიერის“ ნოტებზე გადატანილი პირველი ხმა, რომელსაც წარწერილი ჰქონდა: „იმ პირობით, რომ „ცარსკი მილოსტ მირა“ მიშოვნო ნ.ს.“ აქვე მოგვაქვს ამ გაფერმკრთალებული ქაღალდიდან გადმოღებული მუსიკალური ნაწარმოების ასლი (დედანი დაცულია თელავის სახელ-მწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში).

ეკატერინე შიუკაშვილმა დაწერა ეტიუდები ნიკო სულხანიშვილისა და ნიკო შიუკაშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობაზე. სამწუხაროდ, ვეღარ ვიპოვეთ ეს საინტერესო ნაშრომი, რომლის ფრაგმენტები მე წაკითხული მქონდა. ის კი უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. სულხანიშვილს თავისი მუსიკალური ნაწარმოებები ნოტებზე სწორედ შიუკაშვილების პიანინოზე გადაჰქონდა. ეს ძვირფასი ინსტრუმენტი დღეს თელავში, ოთარ ვახვახიშვილის ოჯახში ინახება.

თელავში ჯერ კიდევ ცხოვრობენ ნიკო სულხანიშვილის ნათესავები, მეგობრები, ნამოწაფრები, გუნდის წევრები, რომელთაგანაც დროდადრო

ვიწერდი მოგონებებს და ვეცნობოდი მათთან დაცულ მემორიალურ ნივთებს.

თელავში ცხოვრობდა დარია აბელიშვილი (1883-1976), რომელმაც მდიდარი არქივი შემოგვინახა. აქ არის დაცული მნიშვნელოვანი ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ჩანაწერები. მაგალითად, „შინამრეწველობა თელავში XVIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე“, მათში საუბარია თერძობის, დაბაღობის, ხარაზობის, სირაჯობის, მენახშირეობის, ჭონობის, ქვისმთლელობის და მანჯანკობის შესახებ.

დ. აბელიშვილმა მშვენიერი მოგონებები დაგვიტოვა აკაკი წერეთელზე, ვაჟა-ფშაველასზე, ვანო სარაჯიშვილზე, ლადო მესხიშვილზე, იოსებ გრიშაშვილსა და გიორგი ლეონიძეზე.

კარგად გვახსოვს ქალბატონი დარიკოს მიერ დრამატულად მოყოლილი ამბავი 1893 წელს განჯაში ნიკოლოზ ბარათაშვილის საფლავის მიკვლევის შესახებ. დიდი ილიას მიერ გაგზავნილ დელეგაციას სწორედ მისი დედის მარიამ ლეონიძის დეიდაშვილი ელისაბედ ვახტანგის ასული გურამიშვილი მასპინძლობდა. მის მიერ სახსოვრად გადაცემული პოეტის სარკოფაგის სამ ლურსმანს დარია აბელიშვილი ბოლომდე სასოებით ინახავდა.

დ. აბელიშვილს თბილი მოგონებები აკავშირებდა ნიკო სულხანიშვილთან. მის არქივში დაცულია კომპოზიტორის მიერ ნოტებზე გადაღებული სიმღერები (6 ეგზემპლარად, ცალკეული ხმებით). ჩანს, კომპოზიტორს ჩვევად ჰქონდა სიმღერის ცალ-ცალკე ხმების ჩაწერა და მათი მომღერალთა გუნდის წევრებზე განაწილება.

აბელიშვილების ოჯახი (სოფელი ოყიო), სადაც იზრდებოდა დარიკო აბელიშვილი, ქართული ხალხური სიმღერების საუკეთესო შემსრულებლად ითვლებოდა. დების – ანა, ელენე და დარია აბელიშვილების სიმღერებისთვის მოუსმენია დიმიტრი არაყიშვილს, ვანო სარაჯიშვილსა და ნიკო სულხანიშვილსაც. სწორედ ამ მუსიკალური ტრადიციების მქონე ოჯახში იყო ნ. სულხანიშვილის მიერ შედგენილი ეს კრებული, რომელშიც არის „მრავალჟამიერი“ (გურული). „ასამაღლებელი“. ანტიფონი პირველი, მეორე და მესამე. „მოვედით, თაყვანი ვკეთ“, „უფალო, აცხოვნე კეთილმსახურნი“, „წმინდაო ღმერთო“, „ჯვარსა შენსა თაყვანსა ვცემთ“, „რაოდენთა ქრისტეს მიერ“, „წარდგომები კვირისა, 8 ხმა“, „შეგვიწყალენ“, „რომელნი ქერუბინთა“, „მოგვმადლენი“ და „შენ ხარ ვენახი“.

როგორც სათაურიდანაც ჩანს, ნ. სულხანიშვილის ნოტების ამ კრებულში მოქცეულია ძირითადად სასულიერო სიმღერები. აქვეა იოანე ოქროპირის წირვის ბოლო საგალობელიც, რომელის პარმონიზაცია ეკუთვნის ზაქარია ფალიაშვილს. ნ. სულხანიშვილი ამის შესახებ გვაწვდის ასეთ ცნობასაც, რომ სიმღერა: „დიდება მაღალთა შინა“, როგორც „ევროპული სემინარიის კილო შემსწორებელი და შეუმავებელია მრავალზმავად ნ. სულხანიშვილის მიერ 1914 წელს, აგვისტოში, ომიანობის გამო“. ხოლო რუსულ სიმღერაზე „ტონ დესპოტინ“ წარწერილია: „მუსიკა“ – ლისიცინისა, ჩაწერილი მარტო გაგონით. სწორეა ბანი. დანარჩენი პარტიები პარმონიზაციით დამუშავებულია მიხაძეთ ნ. სულხანიშვილისაგან 1914 წ. აგვისტოში“.

ნ. სულხანიშვილის აღნიშნული კრებულის ავტოგრაფიულობა დადგინდა სიმღერით „სულთათანა“, რომელიც ფანქრით არის ჩაწერილი და შედარებულია 1973 წელს ვაჟა გვახარიას მიერ შედგენილ კომპოზიტორის კრებულში შეტანილ ოთხხმიან „სულთათანასთან“. აღმოჩნდა, რომ აქ მეორე ხმა უცვლელია. მხოლოდ ხელნაწერში მუდმივად იწყება ნახევარი ტონით ქვევით, დაბეჭდილში კი ნახევარი ტონით ზევით, რაც, რა თქმა უნდა, ხმების შერჩევით არის გამოწვეული.

მივაკვლით აგრეთვე ნ. სულხანიშვილის ერთი სიმღერის ნოტსაც. რომლის შექმნის ამბავი ასეთია:

ცნობილია, რომ აკაკი წერეთელმა კახეთში მეოთხედ 1911 წელს იმოგზაურა. იგი აღფრთოვანებული იყო თელაველთა მამულიშვილური წამოწყებით, რომ ყოველწლიურად 20 ივლისს (ძველი სტილით) აღნიშნავდნენ „ილიაობას“. ამ დღესასწაულზე პოეტს ადრევე სურდა დასწრება, მაგრამ განზრახვა სისრულეში მხოლოდ იმჯერად მოიყვანა.

თელავში აკაკისთან შეხვედრისათვის საორგანიზაციო კომისია შეიქმნა. გადაწყდა, რომ გომბორის გზით მომავალ პოეტს შუამთასთან შავ ჩოხა-ახალუხში გამოეწვობილი 40-50 ცხენოსანი მიჰგებებოდა, ხოლო თვით აკაკისთვის კი დაეხვედრებინათ თეთრი ჩოხა-ახალუხი და თეთრი ცხენი, რაც სიმბოლურად გამოხატავდა ცარიზმის შავბნელი რეაქციის მარწუხებში გამომწყვდეულ საქართველოს. მათი სურვილი იყო ეს ოლიმპიელი ასეთი ზეიმით შემოეყვანათ თელავში, მაგრამ უცნაური ამბავი მოხდა. სახელოვანი პოეტი 8 ივლისს, სრულიად შეუმჩნეველად, „საერთო ომნიბუსით“, მოვიდა. მართალია, აკაკიმ ასეთი სტუმრობით გული დასწყვიტა თელაველებს, მაგრამ ისინი თავს

ინუგეშებდნენ იმით, რომ ხანგრძლივად დატოვებდნენ საყვარელ სტუმარს კახეთში და საკადრისად უმასპინძლებდნენ.

20 ივლისს „ილიაობა“ ჩატარდა. მთელი თელავი ზეიმობდა. ზეიმზე დასასწრებად კახეთის თითქმის ყველა სოფლიდან მოვიდნენ წარმომადგენლები.

დიდი ილიას თანამებრძოლისადმი კახელების დიდი სიყვარული ამით არ დამთავრებულა. 21 ივლისს, აკაკის პატივსაცემად, თელავში, ჭადრის ქვეშ, დიდი ნადიმი გაიმართა. პოეტის ინიციატივით, სწორედ მაშინ გადაწყდა, რომ თელავში საისტორიო-ეთნოგრაფიული საზოგადოების განყოფილება შექმნილიყო.

26 ივლისს აკაკი წერეთლის შემოქმედებითი საღამო გაიმართა. ადგილობრივმა სცენის მოყვარულებმა წარმოადგინეს „თამარ ცბიერი“. აქვე, პირველად მოისმინეს ნ. სულხანიშვილის აკაკის ტექსტზე დაწერილი ოპერის „პატარა კახის“ არიები და რაც განსაკუთრებით შთაბეჭდავი იყო, ნ. სულხანიშვილმა დაწერა პოეტის სცენაზე ასვლის დროს სამღერი ოთხხმიანი გუნდური სიმღერა „ვაშა, ვაშა აკაკის“, რომელიც დარბაზში სხვადასხვა ადგილზე მდგომ მომღერლებს შეუსრულებიათ. ამ სიმღერის ტექსტი ასეთია:

„გაუმარჯოს აკაკის!

გაუმარჯოს აქ დამსწრეთ!

გაუმარჯოს თქვენს შრომას!

გაუმარჯოს თქვენს საქმეს!

გაუმარჯოს აკაკის ჰო!

გაუმარჯოს აქ დამსწრეთ ჰო!

გაუმარჯოს თქვენს შრომას ჰო!

გაუმარჯოს თქვენს საქმეს ჰო!

ვაშა, ვაშა, ვაშა, ვაშა,

ვაშა აკაკის!“

ნ. სულხანიშვილი ამ საგუნდო ნაწარმოებში აღიღებს აკაკის შრომას, საქმიანობასა და მოზიემე ხალხს. სიმღერას იწყებს ბანი, შემდეგ კი უერთდება სხვა ხმებიც. შუა ნაწილში სიმღერა ექვსხმიანობამდე აღწევს.

ამრიგად, ხელთა გეაქვს გადანახული საგანტურიდან ნიკო სულხანიშვილის 40 სასულიერო სიმღერა (ექვს ეგზემპლარად), „მრავალჟამიერის“ ფრაგმენტი და აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი ერთი სიმღერის სრული ტექსტი.

ერთი მომღერალი ოჯახის არქივიდან

ელიზბარაშვილების ოჯახი წარმოშობით გარეკახეთის სოფელ ყანდაურიდან არის. სოფელში ამ საგვარეულოს დღესაც მღვდლიაანთ ეძახიან. მათი უწინდელი გვარი ბერიძე ყოფილა.

შთამომავლობით ამ მომღერალ-მგალობელ ოჯახს, როგორც გადმოსცემენ, შემწეობას უწევდა მეფე ერეკლე მეორე. ელიზბარაშვილები დღესაც სიამაყით ამბობენ: „ჩვენს ეზოზე დაუკითხავად მხოლოდ წიმა, თოვლი და ქარი მოდიოდაო“... მართლაც, ამ ოჯახის სამეფო გამოსაღები სიმღერა ყოფილა.

თელავში დამკვიდრებულ ელიზბარაშვილების ოჯახში ყველა მღეროდა. აქედან ერთ-ერთი მიხეილ პეტრეს ძე ელიზბარაშვილი დახელოვნებული მგალობელ-მომღერალი იყო. იგი თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლის დროს იქ ჩამოყალიბებული გუნდის სოლისტი ყოფილა. მის შთამომავლობას შემორჩა ხელნაწერი ნოტების კრებულები. ერთ-ერთი მათგანი, „კარბელიანთ კილო“ ამ რამდენიმე წლის წინათ აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტს გადასცეს.

მიხეილს ჯერ კიდევ სასულიერო სასწავლებელში სწავლის დროს (1894-1900 წლებში) დაუწყო ქართული ხალხური სიმღერების ნოტებზე ჩაწერა. ამ სახის მასალა, ერთ მოზრდილ კრებულში თავმოყრილი, ახლაც დაცულია ოჯახში. ნოტების წიგნი მაღალი კალიგრაფიული გემოვნებით არის შესრულებული.

ელიზბარაშვილს ნოტებზე ჩაუწერია ის სიმღერები, რომლებიც ერთ დროს რატილისა და ია კარგარეთელის რეპერტუარებს ამშვენებდა. მაგალითად, „აღსდექ გმირთგმირო“, „ჩუხჩუხით ჩამორბოდა“, „ეს ბაღი ტურფად შემკული“, „ალილო“ (ლ. აღნიაშვილის ჩაწერილი) და სხვ.

ორიგინალური თავისებურებებით გამოირჩევა ელიზბარაშვილის პირველჩანაწერი სიმღერები: „მეტივეური“ (კახური კილო) „ველისციხური ყურძენი“, „შევსვით ხელადით ღვინო“ და სხვა. მართალია, ეს სიმღერები ხშირ შემთხვევაში ტაქტებად არ არის დაყოფილი და ზომა არ უწერია, მაგრამ ისინი, ჩაწერის ისტორიის თვალსაზრისით, მრავალმხრივ საყურადღებოა.

მიხეილ ელიზბარაშვილის ნოტების კრებულს დართული აქვს სასიძღვრო ლექსების რჩეული. მაგალითად, აქ არის გრიგოლ ორბელიანის „თამარის ლექსი“ („სადღეგრძელოდან“), ნ. ბარათაშვილის „მერანი“, „გრ. რჩეულიშვილის „ახ, მთვარევ, მთვარევ“, რაფიელ ერისთავის „სამშობლო ხევსურისა“, ილია ჭავჭავაძის „ელგია“, „ნანა“, „ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ“ (მიწერილი აქვს, რომ მაყრულის ხმაზე იმღერებო გ.ჯ.), აკაკი წერეთლის „თავო ჩემო“, „სანამ ვიყავ ახალგაზრდა“, „სულიკო“, ლუტუ მგერელის „შეწვია ტანჯვას სული და გული“, ჭალადიდელის „გორდის მთაზედ“, ღიმიტრი მაჩხანელის „ჩემს საყვარელ სამშობლოს“, სკანდარნოვის „ორთავ თვალის სინათლე“, „ნ.-ს“, „მესალმე ჩემო გულის სატრფოვ“, „დედის რჩევა“ და უცნობი ავტორების ლექსები.

ელიზბარაშვილების ოჯახთან ნიკო სულხანიშვილს მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა. ისინი ხშირად ერთად ადგენდნენ თელავში ტრადიციადქცეული სახალხო ღღესასწაულის „ილაობის“ მუსიკალურ რეპერტუარს, ერთად მღეროდნენ თუ ხელმძღვანელობდნენ მომღერალთა გუნდებს. მეოცე საუკუნის დასაწყისში თელავში სამზე მეტი მომღერალთა გუნდი მოქმედებდა. ესენი იყო მიხ. ელიზბარაშვილის სამგალობლო გუნდი, ზაქარია ჩხიკვაძის და ნიკო სულხანიშვილის მრავალხმიანი გუნდები.

მიხეილ ელიზბარაშვილის სასულიერო გუნდს როცა უსმენდა ნ. სულხანიშვილი, ეს აფორიაქებული, ბუნებით მშფოთვარე კაცი (ასეთი ახსოვდა მხატვარ ვ. სიღამონ-ერისთავს და მისი სახე გადაუტანია ტილოზე), შვებას გრძნობდა და ემუდარებოდა, რომ ერთხელ კიდევ ემღერათ.

ელიზბარაშვილის სიმღერებს „საგალობელი“ და „განთქმულა პირველ ბრძენთაგან“, თელავში დიდი ხნის განმავლობაში მღეროდნენ.

ვინ მოთვლის, რამდენი საგალობელი უმღერიათ თელავში, კახთმეფეთა სასახლეში და კარის ეკლესიებში. აქ სისხამ დიდიდან გუგუნებდა „აწ ძალნი ცათანი“ და გვიან ღამემდე ისმოდა „მწუხრი მოძახილი“.

სწორედ ძველი საგალობლების ჰომოფონურ-პოლიფონიური სტილის სიმღერების სანოტო ჩანაწერი შეგვხვდა მიხეილ ელიზბარაშვილის სიმღერების კრებულში.

სიმღერა „საგალობლის“ ტექსტი ამოღებულია ილია ჭავჭავაძის პოემა „აზრდილიდან“ (26-ე თავი), მაგრამ მცირეოდენი ტექსტობრივი სხვაობით.

აი, თვით სიმღერის ტექსტიც:

„დედაო ღვთისავ, –
ეს ქვეყანა შენი ზვედრია, –
შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ
ამ ტანჯულ ხალხსა
საღმრთოდ მიიღე –
სისხლი, რაც ხალხს უღვრია
ჩაგრული სასოო, ნუ არიდებ,
ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა
ჰოი, სახიერო ცისარტყელაო...“

სიმღერა ოთხხმიანი და საგუნდო-საეკლესიო ხასიათისაა, ოთხივე ხმა მოძრაობს მდორედ. საგალობელში მოჩანს სისადავე და დინამიურობა.

მიხ. ელიზბარაშვილს ნოტებზე გადაუტანია სიმღერა „განთქმულა პირველ ბრძენთაგან“, რომლის ტექსტის ისტორიის გაცნობაც არ უნდა იყოს ინტერესმოკლებული.

დავიწყოთ შორიდან.

ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში გოჩას სახელით რამდენიმე პოეტია ცნობილი. XVI საუკუნეში მოღვაწეობდა გოჩა ბატონიშვილი, XVII საუკუნეში გოჩა თრიალეთელი, ხოლო XVIII საუკუნეში ცხოვრობდა გოჩა პაატას ძე დადიანი. ჩვენ გვაინტერესებს გოჩა თრიალეთელის პოეტური მემკვიდრეობიდან შემორჩენილი ერთი ლექსი, რომელიც, დიდი ხანია, სხვადასხვა ვარიანტად ვრცელდება და გამოქვეყნებულ ხალხურ-პოეტურ კრებულში შეტანილია როგორც ხალხური.

გოჩას ლექსი „განთქმულა პირველ ბრძენთაგან“ 1821-1823 წლებში დავით რექტორს, გიორგი ეგნატეს ძე თუმანიშვილის დაკვეთით შედგენილ კრებულში აქვს შეტანილი.

„განთქმულა პირველ ბრძენთაგან სიდარბაისლე მესხისა,
ომი და შებმა კახელთა, მოსანდომია არ-სხვისა,
ჩუქება, პირველ კარგობა, ქართველთა არ ეზრახვისა,
არიან ზრდილნი იმერნი, მტერთა მიმცემი რისხვისა.

მთიულნი ცხენსა მოგპარვენ თუ თვალი დაგიხუჭია,
მობრძანდი საციციანოს, მოგართევან ბატის კუჭია,
საამილახეროს ბიჭები მკერდსქელნი, შიგნით ფუჭია,
დოიანთ-ბარათიანთა ხმაღზედ აცვდებათ მუჭია“.

გოჩას ეს ლექსი ორ ნაწილად იყოფა. პირველი სტროფი აკროსტიხულია, რომლის კიდურწერილობა გვაძლევს ავტორის სახელს — „გოჩა“ და შექებულია საქართველოს მხარეებში მცხოვრებნი (მესხები, კახელები, ქართლელები და იმერლები), მეორე სტროფი კი სატირულია, მის ავტორად ზ. ჭიჭინაძეს მიაჩნდა მეფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი (ლექსი თქმული თეიმურაზ პირველისაგან, ტფ., 1886 გვ. 7). ამ საკითხს შეეხო აგრეთვე ექვთიმე თაყაიშვილი (Описание, II, გვ. 319) და შემდეგ ალ. ხახანაშვილი (Очерки, III, გვ. 154, 155). ეს აზრი აკად. კ. კეკელიძემ უარყო და დაასკვნა, რომ იგი ეკუთვნის არა თეიმურაზს, არამედ გოჩას“ (კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ. 1958, გვ. 616-617). ამას ადასტურებს აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ხელნაწერიც (S 1512, 212, 213), ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია, II, გვ. 279).

გოჩას აღნიშნული ლექსი საკმაოდ პოპულარული ყოფილა, როგორც პლატონ იოსელიანი მიუთითებს, „თავადსა ივანე აფხაზი-შვილსა, კარდანახელსა, მეფისა გიორგისაგან (ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე გიორგი XII გ. ჯ.) მიჩნეულსა და პატივცემულსა, ხშირად წარმოათქმევინებდა ლექსთა ძველად გოჩასაგან თქმულთა, ოდეს დაესწრებოდა თბილისს და ეახლებოდა მეფესა. ათქმევინებდა ამას გასამხნევებლად კახთა ომისა და ბრძოლისათვის. „მეამება, როცა შენ წარმოსთქვამ ლექსთა ამათო, — მიბრძანებდა მეფე, — მსუქნად იტყვი ხოლმე და მადიანადო“ (პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1936 გვ. 165; აქვე გამოქვეყნებულია გოჩას ლექსიც).

გოჩასეული ამ ლექსის შესახებ პლატონ იოსელიანის საინტერესო ცნობა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ფიქსირებული ლექსის გახალხურებული ვარიანტები ადასტურებს, რომ გოჩა თავის დროისათვის აღიარებული პოეტი უნდა ყოფილიყო.

ცნობილი მწიგნობარი ზაქარია ჭიჭინაძე წერდა: „გოჩა თრიალეთელი (სახალხო მოლექსე, ცხოვრობდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში), გოჩა ბატონიშვილი არ გეგონოთ, ეს გოჩა სახალხო მოლექსე და მეშაირე ყოფილა და ამიტომ უწოდებიათ ამისათვის მეტსახელად გოჩა, ამის მომეტებული ნაწილი სუ სახალხო ლექსები ყოფილა? არ შეიძლება, ამისი ლექსები არსად აღმოჩნდეს“ (ზ. ჭიჭინაძე, ქართული მწერლობა და ქართველი მწერლები XVII და XVIII

საუკუნეებში, თბ., 1888, გვ. 18). აქვე ზაქარია ჭიჭინაძეს მოჰყავს გოჩას ზემოთ ხსენებული ლექსი და მიუთითებს: „გამიგია, რომ გოჩას სახელი ბევრ სახალხო ლექსებში იქნება კიდურწერილობით შეტანილი ან სხვანაირის აკროსტიხულია წესით“ (იქვე, გვ. 19).

გოჩა თრიალეთელის ლექსის გახალხურებული ვარიანტი პირველად 1871 წელს ილია ჭავჭავაძეს ჩაუწერია. აი ისიც:

„ზრდილნი არიან იმერნი, მტერთა მიმღები რისხვისა,
პურადობა და ვაჭრობა ქართველთა არ ეზრახვისა,
ომი და ლხინი კახისა მოსაწონია კაცისა“.

მოგვიანებით ხალხური სიტყვიერების შემკრები ნინო ბარათაშვილს მარაბლაში ჩაუწერია აღნიშნული ლექსის რამდენიმე ვარიანტი. შემდეგ ილია ჭავჭავაძისა და ნინო ბარათაშვილის ჩაწერილი გოჩას ლექსის ვარიანტები გადაუციათ პეტრე უმიკაშვილისათვის და ისინი შეტანილია პ. უმიკაშვილის პროფ. მიხ. ჩიქოვანის რედაქციით გამოცემულ ხალხური სიტყვიერების მეორე ტომში.

ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ი. გოგებაშვილის ვარიანტიც.

„პირველ თქმულია ძველთაგან სიღარბაისლე მესხისა,
პურადობა და ვაჭრობა ქართველთა არ ეძრახვისა,
ზრდილნი არიან იმერნი, მტერთა მიმცემი რისხვისა,
ომი და ლხინი კახისა, მოსაწონია კაცისა“.

(„დედა ენა“, ნაწილი მეორე, 1912, გვ. 213).

ეს სტროფი დღესაც გავრცელებულია მთელ საქართველოში. ცხადია, პოპულარობაში მას ხელი შეუწყო „დედა ენამ“. ლექსის ზუსტად ასეთივე ვარიანტი ჩაუწერია მოსე ჯანაშვილსაც (ვახუშტი ბატონიშვილი, საქართველოს გეოგრაფია, 1904, გვ. 28).

ცნობილია, რომ ხალხური პოეზიისათვის საქართველოს ცალკეული კუთხეთა დახასიათება ნიშანდობლივია. ამასთანავე, ვფიქრობთ, რომ გრიგოლ ორბელიანმა, პოემის „სადღევრძელო ანუ ომის შემდგომ ღამე ლხინი ერევნის სიახლოვეს“ წერისას, ისარგებლა გოჩას ლექსით და საქართველოს კუთხეთა დახასიათების ხალხური ტრადიციითაც.

როგორც ჩანს, „განთქმულა პირველ ბრძენთაგან“ გარკვეული რეზონანსის ლექსი იყო. იგი გახდა არა მარტო დეკლამაციისა და მიბაძვის საგანი, არამედ სიმღერადაც იქცა.

XIX საუკუნის 90-იან წლებში მიხ. ელიზბარაშვილის მიერ დაწერილი სიმღერა „განთქმულია პირველ ბრძენთაგან“ სამ ხმიანია. სიმღერას იწყებს პირველი ხმა, მოსდევს მეორე ხმა, რომელიც ბანის

ფუნქციას ასრულებს. მთავარი მელოდია მიჰყავს პირველ ხმაში შემდეგ მელოდია მიდის მეორე ხმაში. აქ პირველი და მესამე ხმასრულებს ბანის ფუნქციას. პირველი და მეორე ხმა განვითარებულია, რეჩიტატიური ხასიათის მელოდია მიჰყავთ. მესამე ხმადურდონულ ბანზეა აგებული. სიმღერა მთავრდება უნისონში ასეთ სიტყვებით:

„წუთისოფლის სტუმრები ვართ
ჩვენ წავალთ და სხვა დარჩება, ჰე...
თუ ერთმანეთს არ ვახარებთ
ამის მეტი რა შეგვრჩება, ჰე... ჰო!“

გოჩა თრიალეთელის ლექსზე შექმნილი სიმღერა მთავრდება შეძახილით „ჰე, ბიჭებო!“ და იქვე მას ჩამწერი ასეთ ახსნას ურთავს „ამნაირადვე გაიმეორებს რამდენიც ჰსურს მომღერალს, მხოლოდ სიტყვები ე.ი. ლექსი იცოდეს“.

ცხადია, გოჩას ცხოვრებისა და შემოქმედების ამსახველი მასალები მოპოვება უნდა გაგრძელდეს.

ფრიად საინტერესოა ელიზბარაშვილების საოჯახო არქივი. აუამრავი საყურადღებო საბუთი, ხელნაწერი და ფოტო-მასალა დაცული.

მკითხველის ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ აღნიშნული ოჯახი წარმომადგენელ მიხეილ პეტრეს ძე ელიზბარაშვილზე, რომელსაც როგორც პედაგოგსა და საზოგადო მოღვაწეს, თავის დროზე კარგად იცნობდა საზოგადოებრიობა.

მიხეილ ელიზბარაშვილი დაიბადა 1875 წლის 21 მაისს სოფელ ვეჯინში. 7 წლის მიხეილი შეუყვანიათ სოფელ ვეჯინის სკოლაში სადაც მასწავლებლობდა ვაჟა-ფშაველას ძმა ნიკო რაზიკაშვილ (ბაჩანა). 1892 წელს მიხეილს დაუმთავრებია თელავის სასულიერო სასწავლებელი და შემდეგ სწავლა გაუგრძელებია თბილისის სასულიერო სემინარიაში. ავტობიოგრაფიაში იგი წერს: „სწავლა 1 სექტემბერ დაიწყო, მაგრამ 1 დეკემბერს სემინარიაში მოწაფეთა აჯანყება მოხდა მესამე გაკვეთილის შემდეგ დავტოვეთ საკლასო ოთახები, ჩავედი ხმაურიან ეზოში, ჩვენი ამორჩეული სამი უფროსი კლასის მოწაფეთ სახით წარუედგინეთ სემინარიის ხელმძღვანელობას მოთხოვნები რომელსაც, რასაკვირველია, ისინი ვერ შეგვისრულებდნენ და სწავლ სემინარიაში შეწყვეტილი იქნა. შემდეგ ჩვენ დაგვირიგეს სამგზავრო ფული და გამოგვისტუმრეს სახლებში“.

სასწავლებლიდან გარიცხულნი მეორე წელს ისევ მიიღეს, მათ შორის მიხეილიც. მათთან ერთად ოთხი წლის განმავლობაში სწავლობდა სოსო ჯუღაშვილი და კორნელი კეკელიძე.

1900 წელს მ. ელიზბარაშვილს მუშაობა დაუწყო თელავის სასულიერო სასწავლებელში გალობა-სიმღერის მასწავლებლად, სადაც 1910 წლამდე უმუშავია. მან 1903 წელს „ივერიაში“ (№125) დაბეჭდა საინტერესო წერილი სათაურით: „ცოტა რამ ქართული გალობის შესახებ სასულიერო სასწავლებელში“. ერთხანს იგი მუშაობდა მასწავლებლად თელავის წმინდა ნინოს სასწავლებელში. 1924 წლიდან კი მ. ელიზბარაშვილი მუშაობდა თელავის რაიალმას-კომის საერთო განყოფილების მდივნად, შემდეგ ხე-ტყის დამზადებაში, თელავის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში და ბოლოს თელავის სამასწავლებლო ინსტიტუტში მდივნად.

მისი ინიციატივით იქნა გამოყვანილი სასმელი წყალი თელავის ტყიდან, ე.წ. „ყრუხევიდან“. საინიციატივო კომისიაში, რომელიც 1908 წელს შექმნილა, შედიოდნენ: მიხ. ელიზბარაშვილი, ლადო გოგიაშვილი, ინჟინერი ოსებ გიორგის ძე ლომიძე, მიხეილ ამონაშვილი და მიხეილ არუთინოვი.

ელიზბარაშვილს კალამი უცდია მწერლობაშიც. მისი მოთხრობა „კუმეტობა“ დღესაც ინტერესით იკითხება. მისი ლიტერატურული ფსევდონიმი იყო „მ. ბერიძე“. გაწაფული იყო კალიგრაფიაშიც. შემორჩენილია მის მიერ გადაწერილი რამდენიმე წიგნი, რომლებიც სიყვარულით არის შესრულებული.

მიხ. ელიზბარაშვილი გარდაიცვალა 1942 წელს. დაკრძალულია თელავში.

მიხეილ ელიზბარაშვილის არქივში დაცულია საინტერესო ჩანაწერები, გამოჩენილი ადამიანების „აზრთა კონა“, რომლებიც ამოკრებილია XIX საუკუნის ჟურნალ-გაზეთებიდან. აქვეა მდიდარი ეპისტოლური მემკვიდრეობაც.

აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის არქივში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი) დაცულია მიხ. ელიზბარაშვილთან მეცნიერის მიერ გამოგზავნილი 7 წერილი. ისინი დაწერილია 1900-1941 წლებში და გადმოცემულია მრავალი პირადი თუ საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ფაქტი.

მოვიტანთ მთლიანად კ. კეკელიძის მხოლოდ ერთ წერილს, რომელიც 1900 წლის 20 სექტემბრით არის დათარიღებული.

„მკირფასო და დაუვიწყარო ძმად მიხაკო! პირველად ყოვლისა, მოგიკითხავ სიყვარულით და ვისურვებ შენთვის ყოველივე კეთილს. იქნება ბიჭო, დაგავიწყდი კიდეც, მაგრამ ვფიქრობ ამ სტრიქონების კითხვის დროს მაინც მოგაგონდები და ამისათვის მსურს ჩემი თავადასავალი გიამბო. მე ივნისის ბოლოს შემატყობინეს სემინარიიდან კიევის აკადემიაში გაგზავნა, ეს ამბავი არ მესიამოვნა, იმიტომ, რომ ხომ იცი შენ, საღ მიისწრაფოდა ჩემი გული? ვარჩიე ანდრიევსკისათვის გაძეცვალა აკადემია, მაგრამ გავიგე, რომ მას უარი უთხრეს და არსად გაგზავნეს. ისევ შევეუდექი მეცადინეობას. ეგზამენი უნდა დამეჭირა საგნებში. რადგან ერთ თვეში ყველა ამას ვერ მოვასწრებდი, მეც მხოლოდ ორი საგანი გავიმეორე. წამოვედი რუსეთისაკენ. (მარიამობის თვეს ერთი კვირა თბილისში ვიყავი და 12-ს კი აქ, კიევში გავეჩნდი). მოვედი აკადემიაში, ავხედე ჩემს „კონკურენტებს“ და ვთქვი — მე ამათთან ვერას გავაწყობ-თქო, მაგრამ ჯერა უკუღმა დატრიალდა. დაიწყო ეგზამენები და შენი კორნელი ისე მაგრად შეხვდა, რომ ყველას ყურადღება მიიპყრო. საქმე იმაშია, რომ ბედი არ გამიწყრა, ისეთი ადგილები მხვდებოდა, რომლებიც კარგად ვიცოდი. ყველაფერში 5 მივიღე, გარდა საღმრთო წერილისა. ამ საგანში ბიბლიას სლავიანურად კითხულობენ, რადგან რუსეთის სემინარებში ყველგან სლავიანურად გადიან. მე კი რუსულად ვუპასუხე. ეს პროფესორს არ დაუჯდა და ამიტომ, თუმცა რუსული ყველაფერი რაც მითხრეს, წარჩინებულად უთხარი, მაგრამ 4-ზე მეტი არ დამიწერეს, ეს იყო მიზეზი, რომ მიმიღეს მესამედ, თორემ, თურმე ისე იყო საქმე, როგორც გავიგე, რომ უფრო წინ ურტყამდი, მაგრამ ჩვენი სემინარიისათვის ესეც ღიღია. აქ, აკადემიაში, პროფესორები გაკვირვებულნი არიან, — ეს როგორ ქნა ქართველმაო.. ამხანაგები შურით მიყურებდნენ — ქართველმა როგორ გვაჯობაო. მხოლოდ ის არი, რომლებიც ჩემზე წინ არიან, ისინი მიწვევენ ამხანაგობას, მაგრამ არაფერია, თუ არ მოგიკვდი, თავს არავის დავაჩაგვრინებ. აკადემიაც და ქალაქიც ძლიერ მომწონს. ეხლა სწორებით მადლობელი ვარ ბედის, რომ აქ გამომგზავნეს და არა სხვაგან. ექიმმა მითხრა, რომ პეტერბურგში რომ წასულიყავი, ჰაერს ვერ აიტანდიო. ვცხოვრობ მეტად სანატრიელად, მაგრამ საშობლო მაინც არ მცილდება გულიდან. ნუთუ ვეღირსო, ბიჭო, ოდესმე ჩემი სამოთხის მსგავსი საქართველო და მასში საყვარელი ძმა-ამხანაგები ვიხილო? არ მჯერა! გახსოვს, მიხაილ კურდღელოვი... აქაც არის ერთი იმის მსგავსი. ერთ ქართველს

ბაბუნძეს (კახელია) ღვინის სარდაფი აქვს და მუდამ საღამოობით ვიკრიფებით იქ ქართველი სტუდენტები: უნივერსიტეტი (40 კაცი) და აკადემიის (4 კაცი). ხან ვთამაშობთ, ხან ვსვამთ და ხან საქართველოს გაცოცხლებაზე ვსაუბრობთ. სხვა ბიჭო, უკვე შევიმოსე სტუდენტურად, როგორი სტუდენტი ვარ, იცი? რომ არ გენახოს მსგავსი. ამ ცოტახანში სურათს გადავიღებთ და მარკებს თუ გამომიგზავნი — გამოგიგზავნი...

შენი ძმა, ამხანაგი და მეგობარი კორნელი კეკელიძე“.

როგორც მოტანილი წერილიდან ჩანს, კ. კეკელიძე აპირებდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე შესვლას, მაგრამ მას ხელმოკლეობამ შეუშალა ხელი. 1900 წელს იგი „სახელმწიფო ხარჯით“ ჩაირიცხა კიევის სასულიერო აკადემიაში. ეს წერილი საუკეთესო საბუთია კ. კეკელიძის სტუდენტურ ცხოვრებაზე.

კ. კეკელიძის მიხედვით ელიზბარაშვილთან გამოგზავნილი შემდეგი წერილი 1901 წლის 5 მარტით არის დათარიღებული. იგი წერილში ამხანაგს წერს: „...შენი პედაგოგიური მოღვაწეობა როგორ მიდის. შეუსისხლხორციდი თელავს თუ ჯერ ვერ?“ აქვე საუბარია კიევის უნივერსიტეტში მომზდარ სტუდენტთა გამოსვლის შესახებ. ამის გამო მოსწავლეთაგან 185 კაცი სამხედრო სამსახურში წაუყვანიათ და აქედან 18 კაცი ქართველი ყოფილა. ამავე წერილში კ. კეკელიძე სთხოვს მეგობარს, რომ რაფიელ ერისთავის დასაფლავების ამბავი დაწვრილებით მისწეროს.

კ. კეკელიძის მომდევნო წერილი 1905 წლის 28 იანვარს არის დაწერილი. ამ დროს უკვე კ. კეკელიძეს დაუმთავრებია აკადემიის სრული კურსი და სამუშაოდ ქუთაისში გაუმწესებიათ. იმ დროინდელი ქუთაისის შესახებ წერს მეგობარს: „ქუთაისში ღიდი მოძრაობაა, ნამდვილი რევოლუციური ღელვაა“.

1939 წლის 3 სექტემბერს კ. კეკელიძის მიერ დაწერილ წერილში ვკითხულობთ: „ტკბილად მოსაგონარო ძმაო მიხაკო!.. როგორა ხარო, მკითხები. როგორ ვიქნები, ჩემო კარგო, „დაებერდი, დაეჩაჩანაგდი, წვერი შემეჭმნა ჭაღარა“, წვერს ვილა დაეძებს, იმას გულიც მიჰყვია. ეხ, სად გაჰქრნენ ღვინი ახალგაზრდობისა და სიჭაბუკენი?! ერთადერთი მანუგეშებელი და გამართობი, რაც ახალგაზრდობიდან მომყვება, არის მეცნიერული კვლევა-ძიება და ჩხირკედელაობა, ამის კმაყოფილი ვარ“



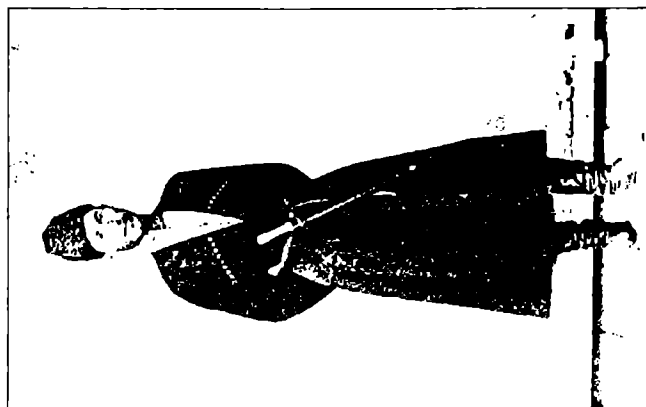
ქართველი მომღერლები ქ. პიატიგორსკში
მარჯვნიდან: ნიკო გოცირიძე, ლადო აღნიაშვილი, თელაველი
ანტონ ყაზახაშვილი (1895 წ.)



იოსებ მონაღირიშვილი

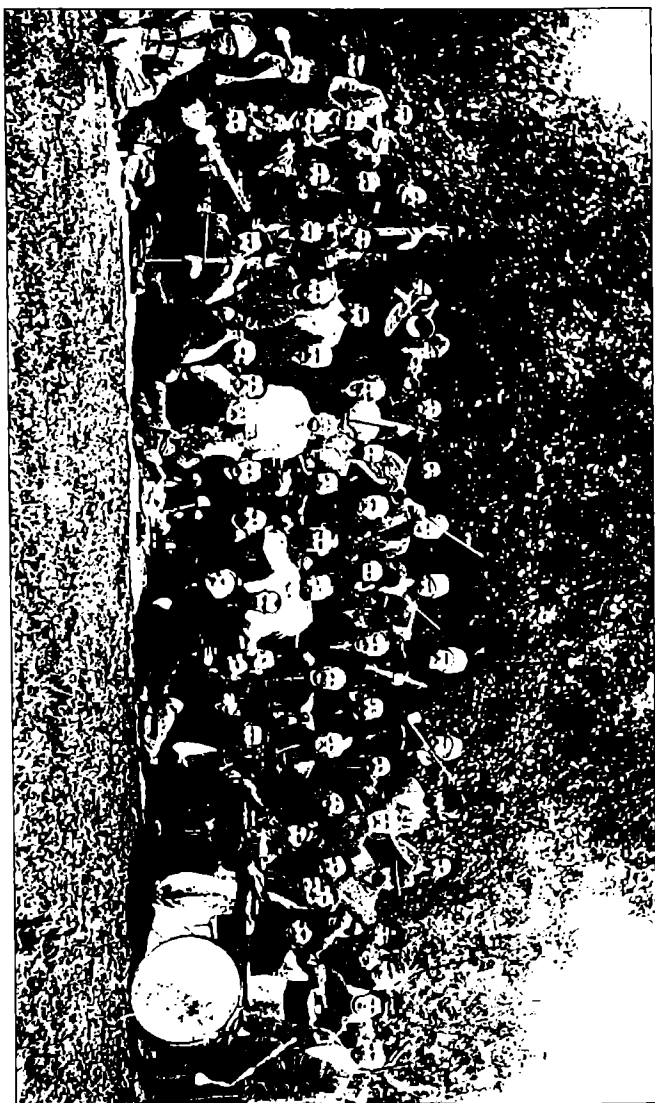


მისეილ ელიზბარაშვილი (თბილისი, 1900 წ.)



ყაზახაშვილი (თელავი, 1898 წ.)

გეგეუდრა, ჩეხი მუსიკალის რაბილი გუნდი და მუსიკანები



ბაზილიკაში, 1917 წელს — ბაზილიკის წინააღმდეგ
 გადგომის დღეს, 1917 წელს, ბაზილიკის წინააღმდეგ





ნიკო სულხანიშვილი



ნიკო სულხანიშვილი
მეუღლესთან ერთად



თბილისის სასულიერო სემინარიის მგალობელთა გუნდი (1897 წ.)



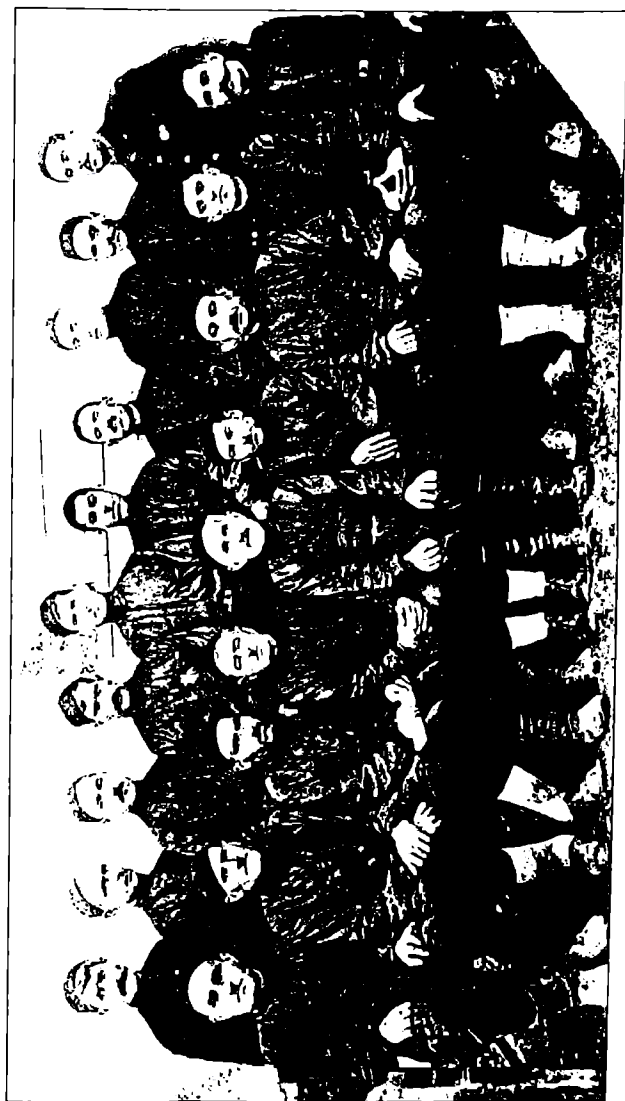
სასულიერო სასწავლებლების გალობის მასწავლებელია ყრილობა
ტფილისის სემინარიაში (1905 წ.)
მარცხნიდან პირველი დგას – ნიკო სულბანიშვილი



თელაველ მიმდევრადთა გუნდი ნიკო სულხანიშვილის სეპტიკუელადთა (1904 წ.)

სრულდებოდა მშენებლობა, რომელიც დაიწყო
 1913 წელს, როდესაც დაიწყო მშენებლობა
 ახალი სასახლისა და ახალი სასახლის

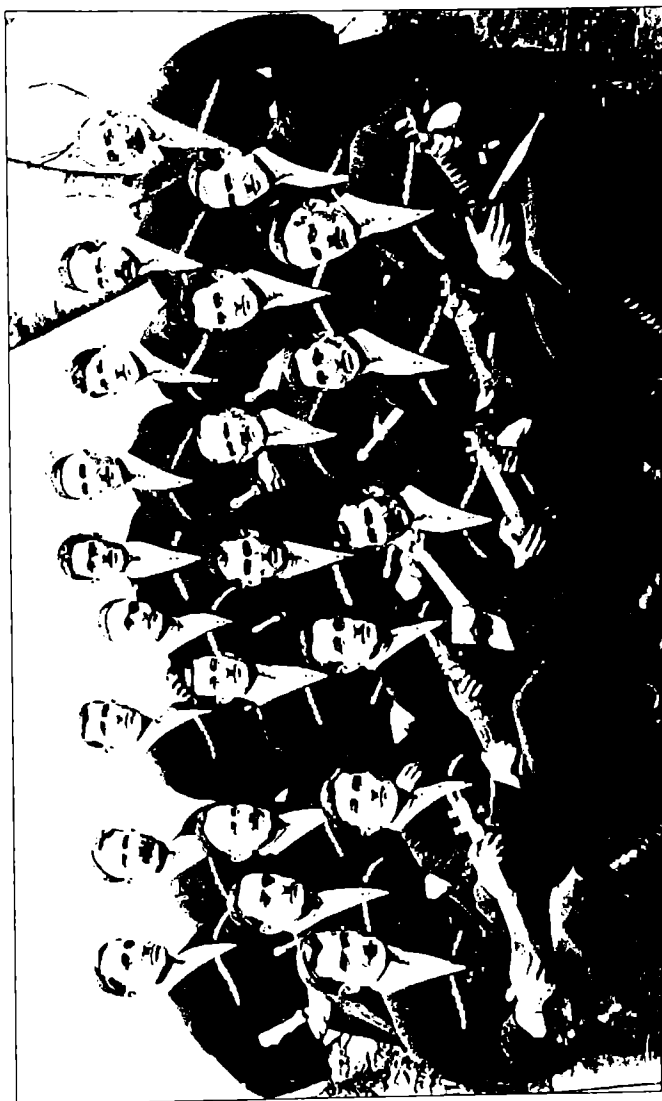




გურჯაანის რაიონის მომღერალთა გუნდი ლევან მუქიალაშვილის ხელმძღვანელობით (1923 წ.)

მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა მწიკთა (1928 წ.)





ოქლაკელი მძებრები (1937 წ.)



თელავის წმ. ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებლის მოსწავლეები
და მასწავლებლები ზაქარია ჩხიკვაძესთან ერთად



მარცხნიდან სხედან არონ ხოფერია და ზაქარია ფალიაშვილი,
მაჯვნიდან მეორე რიგში დგას შალვა მშველიძე



ცეკვავენ თელაველი მომღერლები
მარგო ბერძენიშვილი და შაქრო ჭელიძე

ქალბატონო ანა, ძველად
შეგიძლიათ ჩემს
მეგობარს დაუბრუნდეს, რომელიც
მეგობარს, ანუ მათსავე წინააღმდეგაა.

მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა.

მეგობარსავე წინააღმდეგაა

მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს
მეგობარსავე წინააღმდეგაა, მეგობარს

მეგობარსავე წინააღმდეგაა

მიხეილ ელიზბარაშვილს, როგორც თელავის მუზეუმის თანამშრომელს, ბევრი საკითხი აინტერესებდა და დიდი მეცნიერისათვის კონსულტაცია არაერთხელ უთხოვნი. „შენს შეკითხვაზე „ქ-ს“ შესახებ უნდა გითხრა, რომ შენი მიხვედრები სწორეა, ეს არის ინიციალი სიტყვა „ქრისტესი“, ეს ძველად მიღებული იყო ყველა საქრისტიანო დაწესებულებაში. აბა, ვინმე სხვა რაიმე საყურადღებო საკითხები აღმოაჩინო. მზად ვიქნები კონსულტაციისათვის“ – წერს მეგობარს ბატონი კორნელი და იქვე ანუგეშებს, რომ „ჩვენ ზომ ეხლა სამუზეუმო ხალხი ვართ... სამწუხაროდ, თქვენს მუზეუმს ვერ ვიცნობ, ვერ მოვახერხე ერთი მაქათკენ გამოვლა. გაქვთ თუ არა რაიმე საყურადღებო ექსპონატი, განსაკუთრებით ხელნაწერების ფონდი?“

ცნობილია, რომ 1939 წელს ზემოთ აღინიშნა ი.ბ. სტალინის დაბადების 60 წლისთავი. მისი სემინარიული მეგობრები: კ. კეკელიძე, პ. კაპანაძე, გ. გლურჯიძე, გ. პარკაძე, მ. ქარხნიშვილი, თ. მგერელიშვილი და სხვები შეკრებილან თბილისში და დაუსახავთ საიუბილეო ღონისძიებების გეგმა. ამის შესახებ მიხეილ ელიზბარაშვილს კეკელიძისათვის შეკითხვით მიუმართავს, „რაც შეეხება შენს შეკითხვას და აზრს 60 წლის იუბილეს შესახებ, სასურველია, რითიმე გამოხმაურება, თუ ამის ნებას მივიღებთ“ – პასუხობს კორნელი კეკელიძე. ამ თარიღთან დაკავშირებით, მართლაც, შეკრებილან მეგობრები თბილისში, რადიოთი გადაუციათ მათი სიმღერა და სამახსოვრო სურათიც გადაუღიათ. 1940 წლის 29 თებერვალს დაწერილი კ. კეკელიძის წერილიც ამ შეხვედრის ამბავს გადმოსცემს. 1940 წლის 22 ნოემბერს კი იუბილარისადმი ამხანაგების მისასალმებელ ტექსტზეა საუბარი.

კ. კეკელიძის ზემოთ აღნიშნულ 7 წერილს ადრესატი სათუთად უვლიდა. წერილების მინაწერიდან ჩანს, რომ „ბევრი წერილი, სტუდენტობის დროს კიევიდან მოსული, ჩემმა პატარა ბავშვებმა დამიხიეს და დამიკარგეს, რაც ძალიან მწყინს, რადგან იქ ბევრი რამ იყო საგულისხმო ჩვენი მეგობრული გამოძახილებისაგან. 1941, 20 მარტი, თელავი“.

მიხეილ ელიზბარაშვილის საოჯახო არქივში დაცულია ორი ფოტოსურათი, რომელშიც ცალკე, ან ჯგუფთან ერთად არის გადაღებული კ. კეკელიძე.

კ. კეკელიძე თბილისის სემინარიაში სწავლის დროს სასწავლებელთან არსებულ ქართულ გუნდში სოსო ჯუღაშვილთან ერთად მღეროდა.

6. გ. ჯავახიშვილი

მეორე სურათი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გადაღებულია სტალინის 60 წლის იუბილესთან დაკავშირებით, მასზე კორნელი კეკელიძესთან და მიხეილ ელიზბარაშვილთან ერთად აღბეჭდილი არიან კობას კლასელები – გორის სასულიერო სასწავლებლიდან და თბილისის სასულიერო სემინარიიდან.

აკად. კ. კეკელიძე თავის თითქმის ყველა ნაშრომსა და წიგნს მიხეილ ელიზბარაშვილთან ავტოგრაფით გზავნიდა. დღეს, ისინი ამ ორი ადამიანის ურთიერთმეგობრობის საუკეთესო საბუთს წარმოადგენს.

მიხეილ ელიზბარაშვილს 1903 წელს წამოუწყია ერეკლე მეორის სასახლის შესასვლელი კოშკების შეკეთებისათვის ზრუნვა, მაგრამ მისი განხორციელება მხოლოდ 1916 წელს მომხდარა. ბატონის ციხის აღმოსავლეთის ჭიშკრის თავზე გაუხსნიათ ბიბლიოთეკა. აღნიშნული ძეგლის შეკეთების შესახებ საოჯახო არქივში ასეთი ჩანაწერია დაცული: „საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე, თელავს სამკითხველოსათვის შენობა არა ჰქონდა. ქირითა ჰქონდა აღებული. ამ გარემოების გამო, განვიზრახე აღნიშნული კოშკის შეკეთება საერთო ძალით და შიგ მოთავსება სამკითხველოსი სახელწოდებით „ირაკლის სამკითხველო“. ვისაც კი სურვილი გავუზიარე, ყველა დამთანხმდა, რისთვისაც შევადგინე მიმართვა მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების სახელზე, ურომლისოდაც სიძველეების შეკეთება და სხვა არ შეიძლებოდა, მოვაწერინე ხელი სკოლების თითქმის ყველა მასწავლებელთ და სხვა მოქალაქეთ, მაგრამ სხვადასხვა გარემოებათა მიზეზით ეს განცხადება დარჩა უშედეგოდ. ეს მოხდა 1903 წელს.

მე მაინც არ შემეძლო დამშვიდებით მეყურებინა ამისთანა ძვირფასი ძეგლისათვის, რომელიც ზიანს განიცდიდა. მაღლა პირი აგურებისა კედლებზე აქა-იქ ჩამონგრეულიყო, ხოლო შიგ კოშკში წყალი ჩადიოდა, გადაეწყვიტე, როგორმე განმეხორციელებინა ჩემი სურვილი კოშკის შესახებ. შესაფერისი დრო ჩემი სურვილის განსახორციელებლად ვიპოვე 1916 წლის გაზაფხულზე, როდესაც წმინდა ნინოს საქველმოქმედო საზოგადოების განყოფილების საქმეთა მმართველი პ. სოგინი (თელავის სასწავლებლის ყოფილი უფროსი) დასასვენებლად წავიდა სხვაგან და მისი მოვალეობა დამევალა მე. ვმსახურობდი მე თელავის ქალთა წმინდა ნინოს სასწავლებელში, რომლის გამგებლობაში იყო ეს კოშკიც.

ჩემი მოსაზრება კოშკის შეკეთების შესახებ გავუზიარე საზოგადო-

ების თავმჯდომარეს ევგენია პავლეს ასულ ჭავჭავაძისას და სასწავლებლის უფროს ქალს ალექსანდრა ფონ კრიტს, რომელთაგანაც მივიღე სრული თანხმობა. მხოლოდ გამაფრთხილეს, რომ ბევრი თანხა არ დამეხარჯა საზოგადოების ფულიდან. შეკეთება კოშკის კედლებისა უნდა მომხდარიყო ისე, რომ არ შეცვლილიყო გარეგანი სახე. არ ყოფილიყო განსხვავება ძველ ნაგებობასთან, ამისათვის კი საჭირო იყო შოვნა ძველი ქართული აგურისა, რითაც აშენებული იყო კოშკი თელაველი კალატოზის ცინცაძის დახმარებით. აგური ვიშოვეთ, შევიძინეთ კირი, ხის მასალა ხარაჩოებისათვის, აივნისათვის, სახურავისათვის და დავიწყეთ მუშაობა.

საკალატოზო საქმე დავამთავრეთ. გარშემო კედელი კირითა და კრამიტით (ძველი კრამიტი ვიშოვეთ), დავხურეთ. ახლა უნდა დაგვეწყო ხის მასალის მოხმარება, მაგრამ ეჭვში შევედი სახურავის გამო. ზოგი მარწმუნებდა, ფიცრით არისო დაუხურული, ზოგი კი ამბობდა, ფიცარი არა ჰქონიაო. ამ საქმის გადასაწყვეტად შევეკითხე ინჟინერ სოსო ლომიძეს, რომელიც იმაჟამად მსახურობდა მასწავლებლად წმინდა ნინოს სასწავლებელში. მან თქვა, რომ ჯერ უნდა დავხუროთ ფიცრით. ავიტანოთ მაღლა მთელი მასალა, წინ აივანზედ დავაგოთ 4 მუხის კოჭი და უნდა შევდგომოდით მუშაობას, მაგრამ საქმემ შეიცვალა სახე. ინჟინერი ლომიძე რომ ავიდა კოშკში, საფუძვლიანად გასინჯა, გამოიტანა დასკვნა, რომ ფიცარი მას არ ჰხურებია. კოშკის თალი ყოფილა გადაღესილი იმასთანა სითხით, რომ წყალი არ ჩასულიყო შიგ. ავდექით და მთელი ატანილი მასალა ისევ ძირს გადმოვყარეთ. თალი გადავლესეთ მხოლოდ კირით, რადგანაც საკმარისი ცემენტის, ან კირის შოვნა მაშინ ძალიან ძნელი იყო. ყველაფერი ეს საზოგადოებას დაუჯდა 180 მანეთი“.

მიხ. ელიზბარაშვილის ამ ჩანაწერს ავსებს 1916 წელს ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებისადმი ივანე ჯავახიშვილის მიერ გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ვკითხულობთ: „მოვაგონებ აგრეთვე ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებას, რომ ქ. თელავში ქართული სამოქალაქო ხუროთმოძღვრებისა და მხატვრობის ერთი იშვიათი ძეგლი მოიპოვება, მეფე ერეკლეს სასახლის ნაშთი, რომელშიაც ახლა ქალთა წმინდა ნინოს სასწავლებელია დაბინავებული. ამ სასახლის თავდაპირველ ნაშენობისაგან ალაყაფი კარების ორი კოშკი ჯერ კიდევ თითქმის

ხელუხლებლად არის შენახული. ერთ კოშკთაგანში შიგნით კედლის ფერადი მხატვრობაა შემორჩენილი. ხოლო თვით ეზოში მეფის აბანოს კედლის ფერად არშიების თუმცა ძლიევსდა, მაგრამ მაინც სახეობის მოხაზულობა მოჩანს. რაკი სამოქალაქო ხუროთმოძღვრებისა და არშიების ნიმუშები ცოტადა შეგვრჩა, აუცილებლად არის საჭირო ეს მცირეოდენი ნაშთი მაინც სამუდამო დაღუპვისაგან გადავარჩინოთ, ან გადმოვხატოთ მაინც“. (ეს მოხსენება დაცულია აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ივანე ჯავახიშვილის კაბინეტში).

საგულისხმოა, რომ ორივე მამულიშვილის ფიქრი თავს დასტრიალებდა კახთმეფეთა სასახლის ძეგლებს, მათი აღდგენის, შესწავლის და დაცვის საქმეს.

სწორედ სახელოვანი მამულიშვილების ამ ნასათუთევი კოშკის აივნიდან იქნა შესრულებული 1911 წელს ვანო შაშიანელის მიერ ნ. სულხანიშვილის ოპერიდან „პატარა კახი“ ქვაბულადის არია. ეს იყო სახელოვანი პოეტის აკაკი წერეთლის კახეთში უკანასკნელი სტუმრობის დროს.

მკითხველს ვთავაზობთ რამდენიმე სასიძღურო ტექსტს მიხეილ ელიზბარაშვილის ნოტების რეგულიდან.

გუშინ შვიდნი გურჯანელნი

გუშინ შვიდნი გურჯანელნი,
გუშინ შვიდნი გურჯანელნი,
გუშინ შვიდნი გურჯანელნი,
გუშინ შვიდნი გურჯანელნი,
სანადიროდ წასულიყვნენ ჰო...
იქ მოეკლათ თეთრი ტახტი,
ხორცი მოემრავლებინათ.
ჩვენ შვიდთა ძმათა ხეესურთა
მთას ნისლი გადმოგვერია...
შვიდთავ ვესროლეთ შვიდ-შვიდი
არც ერთი არ მოეკიდა,

ესროლა ბერმა პაპამა,
ჯიხვი რქით გადმოეკიდა...

ველისციხის ური ყურძენი (მხიარულად)

ველისციხური ყურძენი
ჩაკერიფე კალათაშია,
ჰო, ვარალალო,
ჰარალალო, ვარალალო,
იმისი ღვინო დაველიე,
სამი ღლე ვეგლე ლაფშია.
მოვიდა დედინაცვალი,
ჩამირაკუნა თავშია: —
შე გიჟო და გიჟის შეილო,
რას უგდიხარ ტალახშია...

(ნოტების გარეშე მოტანილია ეს ტექსტი)

კოცნა სჯობს თეთრი ქალისა
ჩახვეენა შავვერემანისა!

ბიჭო, ბრიყვო და რეგვენო
თავი გიდევს ქვაზედაო!
საომრად მომზადებულხარ
ხელი გიდევს მხარზედაო!
გამოვეპარე დელასა
გამოვეყე ქარავანსაო;
ჩამოვეყე ურმის კოფოზედ
ვასხამდი ქალამანსაო...
— გადადი, გადაუძახე,
ივანე, ჩემსა ძმასაო:
„საყურ-ბეჭედი ვერცხლისა
გამოუგზავნე დასაო!

მასპინძელო, ჩვენო ლზინო,
 მარნის კარი გიჭრიალებს;
 წითელ ქოცოს აგვიხადე
 ყელსა ჩაგვიმაჭრიანებს.
 მასპინძელ კარგად მასპინძლობს
 გულითა მზიარულითა:
 წალა-ქოშები დაცვითა
 მარანში სიარულითა.
 სუფრაჲ გაშლილო, ლზინი ხარ,
 ჭკეპს ჩავარდი გონებასა,
 ერთი ნამუსი სჯობია
 ასი თუმნის ქონებასა.

უჩინართა საქმენი საჩინონი

1. პოლიევქტოს კარბელაშვილი

ვისაც გადაუთვალთვალა XIX საუკუნის ჟურნალ-გაზეთების გაყვითლებული ფურცლები, ალბათ დამახსოვრდებოდა: „პ. ცხვილოელის“, „პ. ჭალელის“, „პ.კ.-ვის“, „სამთვისელის“ და „პ. უსიტყველის“ ფსევდონიმით ხელმოწერილი წერილები, პუბლიკაციები და მხატვრული ნაწარმოებები. ისინი ეკუთვნოდა პოლიევქტოს გრიგოლის ძე კარბელაშვილს.

პოლიევქტოს კარბელაშვილი დაიბადა 1855 წელს გორის მაზრის სოფელ ქვემო ჭალაში. მან საფუძვლიანი განათლება მიიღო ჯერ სასულიერო სასწავლებელში და შემდეგ სასულიერო სემინარიაში.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში პ. კარბელაშვილი გადადის გურჯაანში და იწყებს მასწავლებლად მუშაობას. სწორედ ამ ხანიდან იწყება მისი საზოგადოებრივ-სამეცნიერო მოღვაწეობაც.

სამწუხაროდ, ამ ნაყოფიერი კაცის საქმიანობა მონოგრაფიულად ჯერჯერობით არავის შეუსწავლია (გ. ჯავახიშვილი, ნამცერვეი, მეგზური, № 3, 1975, გვ. 191-195).

პ. კარბელაშვილის კვლევის საგანი ძირითადად ქართული სასულიერო მწერლობა, ქართული მგალობლობა და ქართული ეკლესიის ისტორია იყო. მისი შრომებიდან ცალკე წიგნებად არის გამოცემული: „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“ (1898 წ.), „კათალიკოსნი და მღვდელმთავარნი“ (1900 წ.), „იერარქია საქართველოს ეკლესიისა“ (1901 წ.) და „ძველი ანჩისხატის ტაძარი ქ. თბილისში“ (1902 წ.).

პ. კარბელაშვილი ყურადღებას იქცევს, როგორც ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლების გამომცემელი და ტექსტოლოგი. ცალკე-ცალკე შევეხებით მისი რედაქტორობით, წინასიტყვაობით თუ კომენტარებით გამოცემულ თხზულებებს, რომლებსაც მეცნიერული საზოგადოების ინტერესი დღესაც არ დაუკარგავთ.

1892 წელს, თბილისში, ალექსანდრე ებისკოპოსის საფასით, გამოიცა კათალიკოს ანტონ პირველის „შა-მეტყველება“, რომლის რედაქტორიც იყო პოლიევქტოს კარბელაშვილი.

კარგად არის ცნობილი ანტონ პირველის ღვაწლი ქართული

საზოგადოებრივი აზროვნების და მხატვრული ლიტერატურის ისტორიაში. ამ მრავალმხრივი მოღვაწის შემოქმედებაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია „მზამეტყველებას“. პ. კარბელაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „მარტო ამა წიგნის შეთხზვისათვის ანტონ I კათალიკოზი დაუეწიწარი და დაუცხრომელი ვარსკვლავია საქართველოს ისტორიაში... „მზამეტყველების“ წაკითხვის შემდეგ ყველა დარწმუნდება, რა აუარებელი ცოდნა ჰქონია ახალგაზრდა ანტონ პირველს სასულიერო მწერლობისა და მსოფლიო ისტორიისა. ამ მხრივ ანტონი თითოთ საჩვენებელია მთელს საქართველოში და მნთებარე ლამპარივით ანათებს მისი სახელი XVIII საუკუნის ისტორიას“ (მზამეტყველება, ქმნილი ანტონ პირველი საქართველოს კათალიკოზისაგან, თბ., 1892, გვ. III).

„მზამეტყველების“ გამოცემის მზადების დროს პ. კარბელაშვილს ხელთ ჰქონია ორი ხელნაწერი, — ერთი ხუცური და მეორე მხედრული. აქედან ხუცური მიუჩნევია დედნად, რომელიც პოეტ დიმიტრი თუმანიშვილის ნაჭინი ყოფილა, ხოლო ხელნაწერი იმჯერად ჰკუთნებია მღვდელ ონისიმე მელითაურის მემკვიდრეებს.

პ. კარბელაშვილი ანგარიშს უწევს ხელნაწერებზე მინაწერებს და ბოლოს ურთავს „რამდენიმე ძნელად გასაგებ სიტყვათა განმარტებასაც“. ლექსიკოლოგიური თვალსაზრისით, საყურადღებო მასალების შემცველია ის 64 სიტყვა, რომელიც აღნიშნული გამოცემის ტექსტს ბოლოში აქვს დართული და განმარტებული.

კარბელაშვილმა ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლთა ტექსტების გამოცემა სწორედ „მზამეტყველებით“ დაიწყო და შესავალ წერილში მან დასვა საკითხი, რომ არ შეწყდეს მნიშვნელოვანი თხზულებების ბეჭდვის საქმე „...რადგან ძველის ლიტერატურის შესწავლის სარგებლობა ეჭვს გარეშეა და ამისათვის ხელნაწერთა ბეჭდვა უებარი სახსარიაო“ (მზამეტყველება, თბ., 1892, გვ. IV).

საქართველოს საეკლესიო მუზეუმმა თავის (№3) გამოცემად განახორციელა „წმინდა მოწამე აბო ტფილელი“. ეს იყო ამ თხზულების რიგით მეორე (1881 წელს მ. საბინინმა დაბეჭდა „საქართველოს სამოთხეში“) პუბლიკაცია, რომელიც გამოსაცემად მოამზადა პ. კარბელაშვილმა.

„აბო თბილელის მარტვილობის“ ტექსტი პ. კარბელაშვილს „უმეტნაკლებოდ გადმოუღია მეცხრე საუკუნის ტყავზე შესრულებული ხელნაწერიდან, რომელიც 1847 წელს ჩამოუტანიათ სვანეთიდან და

იმჯერად დაცული იყო საქართველოს საგზარზოსოს საეკლესიო მუზეუმში (№ 19, სვანური მანუსკრიპტი). აგოგრაფიული ტექსტის გამოცემლის თქმით: „იძლევა მრავალს ძვირფასს მასალას საქართველოს ისტორიის და ქართული ენის მეცნიერულად შესწავლის მსურველთა და მკვლევართათვის“ (წმინდა მოწამე აბო ტფილელი, 1899, გვ. 3).

„აბო თბილელის მარტვილობის“ ეს გამოცემა პ. კარბელაშვილის ცნობით „იბეჭდება შეუცვლელად დედანიდამ (გვ. 402-432) და დაცულია მისი მართლწერა, (ორთოგრაფია): მთლად ზუგური ასომთავრულით არის ნაწერი ორ სვეტად ყოველ გვერდზე, თითო სვეტში 32 სტრიქონია. ესევე მოთხრობა მოთავსებულია სხვათაშორის ნათლისმღებლის დიდს მეტაფრასში (გვ. 288-316). „საქართველოს სამოთხეში“ სხვა მრავალ ხელნაწერში ყველაზე უკეთესი და სრული „სვანური მანუსკრიპტი“ აღმოჩნდა და აქედან ვარჩიეთ გადმობეჭდაო“ (წმინდა მოწამე აბო ტფილელი, 1899, გვ. 3).

როგორც ჩანს, „აბო თბილელის მარტვილობის“ გამოსაცემად გამიზნული ტექსტი შეუდარა პ. კარბელაშვილმა ხელნაწერებს, „საქართველოს სამოთხის“ პუბლიკაციას და არჩია „სვანური მანუსკრიპტი“. ოღონდ შემჩნეული „სასვენ ნიშანთა ნაკლი დედნისა ჩვენ შევესეთ დაბეჭდილში“ და როგორც გამომცემელი იქვე მიუთითებს – „ორი ვერტიკალური ხაზი აღნიშნავს ერთი გვერდის დასრულებას“.

პ. კარბელაშვილს ტექსტის ბეჭდვის დროს შენიშნული აქვს ნათლისმცემლის მეტაფრასის წაკითხვანი. მაგ. ტექსტში სწერია: „აწ გლოცავ თქუვენ ქრისტიეის მიმართ სურვილითა...“ ამ სიტყვის მაგიერად მეტაფრასში უნახავს „სურვილითა“ (გვ. 6). „...ჯულის-დებისაითა განდგომილთა ქრისტიესაგან მრავალნი შეაცთუვნეს და გადადრიკნეს მზის იგი სიმართლისაი და ჭეშმარიტებისაი ქრისტეს სახარებისა შეაცთუვნენ“ – ასე წაუკითხავს ნათლისმცემლის მეტაფრასში (გვ. 7) და სწორადაც მიუჩნევია. მსგავსი ტექსტოლოგიური დაკვირვება-შესწორებანის 73 შემთხვევა გამომცემელს სქოლიოში აქვს ჩამოტანილი.

„აბო თბილელის მარტვილობის“ ტექსტის პ. კარბელაშვილისეული პუბლიკაცია მკვლევარს დათარიღებული აქვს მეცხრე საუკუნით, მაგრამ შემდეგ მეცნიერული კვლევით დადასტურდა, რომ აღნიშნული ხელნაწერი მეათე საუკუნეს ეკუთვნის (A – 19, 95, გვ. 288 d).

„აბო თბილელის მარტვილობის“ 1899 წლის გამოცემას დართული აქვს „გალობა სავედრებელი წმ. დიდისა მოწამისა აბოისი“ (გვ. 40-55, პარაკლისი). მკვლევარს უსარგებლია X საუკუნის წმინდა აბოს საგალობლიდან, რომელიც დაცულია მიქაელ მოდრეკილის კრებულში (ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკის, № 425-ში). აღნიშნულ საგალობელშიც გარკვეული ტექსტოლოგიური ცვლილება მოუხდენია გამომცემელს. აი, რას წერს ტექსტის ბოლოს დართულ შენიშვნაში: „საჭირო საგალობელნი ჩვენ დაეუპირისპირეთ სახელოვანის ფიჭარელის ექვს თთვენს (1705 წელს აღწერილს ვახტანგ მეექვსის ბრძანებით). თვით სძილსპირნი, წარდგომანი, ოთხითა-იკოსი და დასდებელნი საქვეყნოდ ჰღალადებენ მთხზველთა საღვთისმეტყველო მეცნიერებით განათლებასა და სამშობლო ენის სიმდიდრესა აზნაირათ, დღემდე უცნობი საგალობელნი ელირსნენ დაბეჭვდასა და ყველასათვის ხელმისაწვდომელნი შეიქმნენ“. საგალობელში ყოველი „უ“-ს შემდეგ ნახმარი „ვ“ ადვილად წაკითხვის მიზნით ყველგან არ იხმარა გამომცემელმა.

„აბო თბილელის მარტვილობის“ 1899 წლის გამოცემის ბოლოში, წიგნის ყდაზე დართული აქვს აბოს სურათი, რომელიც ამოღებულია მ. საბინინის „საქართველოს სამოთხიდან“.

პ. კარბელაშვილის მიერ განხორციელებული „აბო თბილელის მარტვილობის“ გამოცემა კარგა ხანს ემსახურა საქციალისტებს და ფართო მკითხველ-საზოგადოებასაც.

1902 წელს პ. კარბელაშვილის რედაქციით გამოიცა „ნინოს ცხოვრების“ მეტაფრასული რედაქცია, რომელიც XII საუკუნის პირველ ნახევარშია შედგენილი.

პ. კარბელაშვილი წიგნის ბოლოს დართულ წერილში შეეხო „ნინოს ცხოვრების“ აღნიშნულ რედაქციას, დაწერის დროს და ავტორის ვინაობას. თხზულების დაწერის დროის შესახებ ერთდროულად დაისვა საკითხი თ. ჟორდანias და პ. კარბელაშვილის მიერ. მათი აზრით, აღნიშნული ნაწარმოები დაწერილია X საუკუნეში ქართლის კათალიკოს არსენის მიერ.

„ნინოს ცხოვრების“ ხელნაწერი პ. კარბელაშვილს ასე აქვს აღწერილი: „ეს მშვენიერი ხელნაწერი ძალიან გაფუჭებულია სინესტისა და სიძველისაგან და აქა-იქ აკლია, მაგრამ მეორე პირიც ვიშოვეთ (ასე XIII საუკუნის დამდეგისა) და ნაკლი აქედან შევაკეთეთ. ძველი ხელნაწერი უკეთესი აღმოჩნდა, გაურყვნელი. ამიტომ მისი ტექსტი

დაიბეჭდა აკადემიის ასოთი, ზოლო ნაკლი განსხვავებული ვენის ასოებით“ (ცხოვრება წმინდა ნინოსი, საეკლესიო მუზეუმის გამოცემა, № 10, თბ., გვ. 53).

„ნინოს ცხოვრების“ ხელნაწერის ანდერძის ტექსტში პ. კარბელაშვილმა წაიკითხა თხზულების ავტორის სახელი „არ...ნი“ (არსენი), რასაც პროფ. ივანე ლოლაშვილის აზრით: „ჯერჯერობით დოკუმენტის ძალა ენიჭება“ (ივ. ლოლაშვილი, მეტაფრასული „ნინოს ცხოვრების“ ავტორის ვინაობისათვის, მაცნე, ქართული ენა და ლიტერატურა, 1974, № 4, გვ. 10).

1885 წელს დაიბეჭდა ნიკოლოზ ტფილელის წიგნი „საქრისტიანო პირველ სასწავლო მოძღვრება“, რომელსაც დაერთო პ. კარბელაშვილის წინასიტყვაობა“. ეს პატარა წიგნი „პირველ საქრისტიანო მოძღვრება“ არის ნაქონი განსვენებულის მროპოლიტის იოანე ბოდბელისა და შედგენილი წარსულ საუკუნის დამდეგს ნიკოლოზ ტფილელისაგან (ორბელიანი)“ – წერს წინასიტყვაობის ავტორი და იქვე მოაქვს ცნობები თხზულების ხელნაწერებზე, რომელთაგან ერთი გადაწერილი ყოფილა XVIII საუკუნის დამდეგს ხუცურად, უცნობი პირის მიერ, ვინმე მოძღვარ გაბრიელისათვის, მეორე კი გადაუნუსხავს 1762 წელს ნიკოლოზ მაღალაძეს. წინასიტყვაობაში ჩართულია გრიგოლ არქიმანდრიტის რაპორტი საქართველოს ეგზარხოზისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „წიგნი შესდგება 12 განყოფილებისაგან. ყველანი დაწერილნი არიან თანახმად მართმადიდებლის აღმოსავლეთის ეკლესიის დოღმატთა. უმთავრესი ღირსება ამ წიგნისა არის – მოკლედ გამოთქმა, მეტად ადვილის და გასაგონი ენით“ (სულხან-საბა ორბელიანი, ანოტირებული ბიბლიოგრაფია (1658-1958) შედგენილი მელიტა ჯილაურის მიერ, თბ., 1960, გვ. 31-32).

პ. კარბელაშვილს, რა თქმა უნდა, არ უცდია ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის სისტემატური კურსის შექმნა, მაგრამ მან მნიშვნელოვანი ღვაწლი შეიტანა რამდენიმე საკითხის შესწავლა-პუბლიკაციის საქმეში. მაგალითისათვის კმარა მისი წიგნი „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“ (1898 წ.), სადაც ქართული მგალობლობის ისტორიის არაერთი საკითხია დასმული და შესწავლილი.

კარბელაშვილები საუკეთესო მოძღვრალ-მგალობელნი იყვნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა პოლიევქტოსის პაპა პეტრე კარბელაშვილი. პოლიევქტოსი და მისი ძმა ვასილი აქტიურად

მონაწილეობდნენ ქართლ-კახური საგალობლების ნოტებზე გადაღების საქმეში. კარბელაშვილების მიერ დაქუშავებული საერო და სასულიერო სიმღერებს „კარბელაანთ კილოს“ უწოდებენ.

1897-1898 წლებში, თბილისში, ორ ნაწილად დაიბეჭდა ვასილ კარბელაშვილის მიერ ნოტებზე გადაღებული „ქართლ-კახური გალობანი“ (კარბელაანთ კილოთი). ვასილ გრიგოლის ძე კარბელაშვილის პირადი არქივი დაცულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში, (ფონდი № 7). სიმღერების „ცისკარი“, „მწუხრი“ და სხვების ერთგვარ თეორიულ ანალიზს წარმოადგენს პ. კარბელაშვილის წიგნი „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“.

ნაშრომში საუბარია, თუ საიდან წარმოსდგა სიტყვა „გალობა“, ცალკე ქვეთავებად არის წარმოდგენილი: „ქართული საერო სიმღერები და ქართული საეკლესიო გალობა“, „საგალობელთა თხზვა ქართულ ენაზე“, „ქართული გალობის გავრცელება წარსულ საუკუნეში“, „გამოჩენილი მგალობელნი და მწერალ-მწიგნობარნი“ და სხვ.

ცნობილია, რომ ალ. ორბელიანის ნაშრომის შემდეგ ქართული ხალხური მუსიკალური ფოლკლორის ირგვლივ პ. კარბელაშვილის წიგნი „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ცნობების შემცველია.

პ. კარბელაშვილს საერო კილოებად მიაჩნია: „ყურშაო“, „ღმერთო, მოწყალეო“, „შამვი კაკაბი“, „ბედზე დაგნატრი, ბარათო“, „ვაი შენ, ჩემო თეთრო ბატო“, „დიდება“ და სხვ. მკვლევარს ქართლში გავრცელებული საერო კილოს ნიმუშად დასახელებული აქვს შემდეგი ლექსი:

„ვინცა კაცია, არანანაო
ჩოხა ჯაჭვია, თარანანო
ქუდი ნაბღისა, არანანაო
ჩაბალახია“.

„ეს კილო წარმოადგენს, – წერს პ. კარბელაშვილი, ჭეშმარიტ დედანს საეკლესიო საგალობლისას წირვაზედ: „შენ გიგალობთ, შენ გაკურთხევთ, შენ გმადლობთ უფალო და გვევდრებით შენ, ღმერთო ჩვენო“. სიმღერა „ბედზე დაგნატრი, ბარათო“ მიაჩნია საგალობლისა „მამასა და ძესას“ დედნად (პ. კარბელაშვილი, ძველი ქართული საერო და სასულიერო კილოები, ტფ. 1898, გვ. 8-9).

ნაშრომში საყურადღებო ცნობებია „ჭრელებად“ წოდებული 24

ნიმუშის შესახებ, რომლებიც, წარმართობიდან დაწყებული, საფუძვლად დასდებიან საერო და სასულიერო კილოებს. ესენია: ხელმწიფე კილო, ბოხუმი, საჭეკელნი, სამი საბრუნავი, შეყრილი, ჩაჟანგული, ოღოია და სხვ.

XIX საუკუნეში ქართული გალობისა და სიმღერის შერყვნით შეწუხებული პ. კარბელაშვილი წერს: „კაცის მჭამელზე უარესია მომსპობი და შემცვლელი სამშობლო გალობისა და სიმღერისა — უცხო იქნება იგი თუ შინაური. სამშობლო გალობისა და სიმღერის დაკარგვას და შეცვლას მე ვადარებ სამშობლო ენის, თვით სამშობლოს დაკარგვას“.

მკვლევარის მიერ პირველად ამ წიგნში იქნა მითითებული, რომ ჩვენში „გალობა შემუშავებული და გავრცელებული ყოფილა იმდენად, რომ მიქელ მოდრეკილი დიად შრომას კითხულობს: თავის უზარმაზარ საგალობელთა კრებულს მთლად სამგალობლო ნიშნებით აჭრელებს; ეგ ნიშნები წინათვე შემოღებული ჰქონია ქართველ სამღვდელოებს“. შემდგომში ამ საკითხის ირგვლივ მეცნიერული დაკვირვებანი ეკუთვნით პაველ ინგოროყვასა (იხ.: პ. ინგოროყვა, მუსიკა ათასი წლის შემდეგ გაცოცხლებული, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1962, № 35; მისივე — ანტიკური ხანისა და საშუალო საუკუნეთა ქართული მუსიკალური დამწერლობის ამოხსნა და „ძველი ქართული მუსიკის აღდგენა, „მნათობი“, 1957, № 2, გვ. 124-176) და ვაჟა გვახარიას (ვაჟა გვახარია, მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნები, X საუკუნე, სამ წიგნად, 1978).

საერო ლიტერატურიდან საინტერესოა პ. კარბელაშვილის შეხედულებები „ვეფხისტყაოსნის“ ირგვლივ. მისი რუსთაველოლოგიური შეხედულებები გაბნეულია მთელ რიგ ნარკვევებსა და კორესპონდენციებში. ერთი მეტად მნიშვნელოვანი წერილის სათაურია: „შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ განგრძობა“ (დროება, 1880, № 130). 1880 წელს „ივერიაში“ გამოქვეყნებულია „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნული ხელნაწერის ბოლო თავები.

პ. კარბელაშვილს ხელთ ჰქონია „ვეფხისტყაოსნის“ უცნობი ხელნაწერი (მიუკვლევეა გურჯაანში ერთ-ერთ ოჯახში), რომელსაც XVII საუკუნით ათარილებს. ხელნაწერი მკვლევარს შეუდარებია დ. ჩუბინაშვილის 1846 წლის გამოცემის ტექსტისათვის და შეუნიშნავს, რომ ეს უფრო სრული ვარიანტიაო. ხელნაწერში აღრიცხულია 1907 ტაეპი, ე. ი. დაბეჭდილ ტექსტთან შედარებით 314 სტროფით

მეტი. წერილის ავტორი „ვეფხისტყაოსნის“ ამ ხელნაწერის ჩანართებს შემადგენელ და შემავსებელ ნაწილებად მიიჩნევს.

1880 წელს პ. კარბელაშვილმა ჟურნალ „ივერიაში“ (№ 3) დაბეჭდა მთლიანად „ვეფხისტყაოსნის“ ამ ვარიანტის ბოლო თავები და მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა „ინდო-ხატაელთა ამბის“ პუბლიკაციის საქმეში.

ამის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ პ. კარბელაშვილს ხელთ ჰქონია „ვეფხისტყაოსნის H-2610 და თარხან-მოურავისეული M-27 ხელნაწერი. პროფ. ს. ცაიშვილი მიუთითებს: „...ჩვენ შევისწავლეთ ეს საკითხი და ირკვევა, რომ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული ნუსხა არ ემთხვევა არც ერთ ამ ხელნაწერს. კარბელაშვილი საკმაოდ ზუსტ ცნობებს გვაწვდის მის მიერ მიკვლეულ ხელნაწერებზე, და ამის გამო, იმედს არ ვკარგავ, რომ საბოლოოდ მივაკვლევთ აღნიშნულ ხელნაწერსო“ (ს. ცაიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ისტორია, II, 1970, გვ. 20, ს. ყუბანეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერების მოკლე აღწერილობა, გვ. 20). მკვლევარ ბორის დარჩიას აზრით, კი „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ვარიანტებთან შედარებისას აღმოჩნდა, რომ პოემის გაგრძელებათა პ. კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის ტექსტი ყველაზე მეტად და განსაკუთრებით სიახლოვეს ამჟღავნებს K¹ (S-2315) ნუსხასთან“ (ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები, 1973, გვ. 17). იგი XIX საუკუნის ხელნაწერად არის მიჩნეული და მომდინარეობს 1712 წლის ვახტანგისეული გამოცემიდან.

ანგარიში უნდა გაეწიოს ხელნაწერების კარგი მცოდნის პ. კარბელაშვილის აზრს, როცა მიუთითებს, რომ ხელნაწერი „მგონი უფრო ადრინდელიც არისო. ეს მაშინ, როდესაც ბ. დარჩიას გამოტანილი აქვს ასეთი დასკვნა: „საეჭვოა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა პ. კარბელაშვილისეული პუბლიკაციის დედანი XVII საუკუნის ხელნაწერი უნდა იყოსო“.

პ. კარბელაშვილის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ აღწერილი ხელნაწერის შესახებ საინტერესო ცნობაა მოცემული მის მიერ 1922 წლის 1 დეკემბერს ივანე ჯავახიშვილთან გაგზავნილ წერილში: „...დავბეჭდე დამატება „ვეფხისტყაოსნისა“, ვგონებ ნანუჟა თუმანიშვილისა (აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ივანე ჯავახიშვილის არქივი, № 1878).

საინტერესოა, აგრეთვე პ. კარბელაშვილის მიერ მოცემული ცნობები მწერლობისა და კალიგრაფების ცნობილი გვარის – თუმანიშვილების წარმომადგენლის ნანუკა თუმანიშვილის შესახებ.

1892 წლის 24 მაისის გაზეთ „ივერიაში“ (№ 106) პ. კარბელაშვილმა გამოაქვეყნა საინტერესო ცნობა „სოფელ მეტეხის ოთხთავის“ აღწერის შესახებად“, სადაც მოსე ჯანაშვილის „ივერიაშივე“ (№ 76-80) გამოქვეყნებულ სტატიაში მოხსენიებული აშოთან ბატონიშვილი არ მიაჩნია 1140 წელს დასახლებულ პირად, რომელიც ერთხანს რუსთველად მიაჩნდათ. იგი, პ. კარბელაშვილის სამართლიანი შენიშვნით, არის „ერთ-ერთი წევრი მუხრან ბატონის ოჯახის XVII საუკუნეში“. თან, საყურადღებო ისიცაა, რომ სახელი აშოთანი უკანასკნელ სამ საუკუნეში მართლაც ტრიალებს მუხრან-ბატონის ოჯახის წევრთა შორის“.

ამრიგად, პ. კარბელაშვილის მოსაზრებანი შ. რუსთაველის და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ ირგვლივ საგულისხმოა და საყურადღებო. ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ის ამბავიც, რომ პ. კარბელაშვილის საკუთრება ყოფილა ამჟამად ოქსფორდში, ბოღლის ბიბლიოთეკაში, დაცული XVII საუკუნის ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც შეუძენია ელენე ერისთავის ასულ თარხან-მოურავს (ე. თაყაიშვილი, მოგონებები, მნათობი, 1958, № 11, გვ. 116; ს. ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, ტ. II, თბ. გვ. 79; დ. ლანგი, ქართველოლოგიური კვლევა-ძიება ოქსფორდში, ჟურნალი ცისკარი, 1957, № 4, გვ. 151).

პ. კარბელაშვილი იყო ქართულ ხელნაწერთა ერთ-ერთი დაკვირვებული აღმწერი-ბიბლიოგრაფი. იგი ჯერ კიდევ 1886 წელს დავით ბაქრაძეს, თედო ჟორდანიას და ნიკო მთვარელიშვილთან ერთად შეყვანილი იქნა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ხელნაწერთა კატალოგის შემდგენელთა კომისიაში. ხოლო 1906 წელს, საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტის დადგენილებით, ე. თაყაიშვილს, მ. ჯანაშვილს, დ. კარიჭაშვილს, ს. გორგაძეს და პ. კარბელაშვილს მიენდოთ მუზეუმში დაცული სიგელების და გუჯრების გამოცემა.

კარბელაშვილის ნიჭი ხელნაწერთა შესწავლის საქმეში განსაკუთრებით მაშინ გამოჟღავნდა, როდესაც მან დავით გარეჯის მონასტერში დაცული მდიდარი ხელნაწერები აღწერა. 1886 წლის 4 თებერვალს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა პ. კარბელაშვილის

მიერ უდაბნოს ხელნაწერი წიგნების აღწერილობა-კატალოგი. ამ დიდი აღმოჩენით აღფრთოვანებული ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ვერ მარტო დავით გარეჯის მონასტერში ასზედ მეტი წიგნი აღმოჩენილა. მათ შორის ზოგი იმისთანაა თავისის სიძველით, რომ ფასდაუდებელია. რამდენი სხვა ამისთანა მონასტერია ჩვენს ქვეყანაში და რამდენი წიგნი უნდა აღმოჩნდეს ამ მონასტრებში, ვინ მოსთვლის“ („ივერია“, 1886, № 159).

3. კარბელაშვილმა დავით გარეჯში ტყავზე ნაწერი 22 და ხელნაწერი 110 წიგნი აღწერა. აქედან განსაკუთრებული ყურადღება ტყავზე მინაწერებს მიაქცია, რაზედაც რედაქციას აღუთქვამს – „მოკლე ხანში გამოგიგზავნით დასაბეჭდად“. მკვლევარის შეფასებით: „ეს“ მინაწერები სავსეა ისტორიული ინტერესით და ქართული სიტყვების აღორძინებას XI-IX საუკუნეში აჭეშმარიტებენ“.

1889 წელს გაზეთ „ივერიის“ ოთხ ნომერში (№ 26, 28, 30, 32) დაიბეჭდა დავით გარეჯის უდაბნოს ტყავზედ ნაწერი ხელნაწერების მინაწერების 3. კარბელაშვილისეული კომენტარები.

დავით გარეჯის სამონასტრო ბიბლიოთეკის არსებობა ადრეული პერიოდიდანვეა სავარაუდებელი. მისი წიგნადი ფონდი შექმნილია სხვადასხვა გზით: ხელნაწერთა შემგროვებლობა, გადაწერა-გამრავლება და შეწირვის სახით. ამ მხრივ განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მონასტრის განათლებული წინამძღვრის ონოფრე მაჭუტაძის დამსახურება. მის დროს ბიბლიოთეკას გააჩნდა თითქმის ყველა საჭირო წიგნი, ძირითადად სასულიერო შინაარსის ლიტერატურა: ბიბლიოლოგია, ეგზეგეტიკა, ლიტურგიკა, აგიოგრაფია, ჰიმნოგრაფია, ქართული და მსოფლიო ისტორიის შემცველი წიგნები და სხვა. მონასტრის ბიბლიოთეკას მოძრავი ხასიათი ჰქონდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ წიგნები ყოველთვის უძრავად ბიბლიოთეკაში კი არ ეწყო, არამედ ისინი გაჰქონდათ მონასტრიდან გარეთ და ღვთის მსახურებაში იყენებდნენ. ონოფრე მაჭუტაძეს საამისოდ გამოუყვია გარკვეული რაოდენობის წიგნები. ამის შესახებ ის ამბობს: „ეს წიგნები ამისთვის დავაწყვე აქა, რომ ან წინამძღვარი და ან მისის კრებულისაგან ვინმე რომ სოფლად წავიდნენ სადმე მონასტრის სამსახურზე, თვით ეს წიგნები თანიდევნონ: მონასტერში ხომ წიგნები არა აკლია რა“ (ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, შეკრებილი თ. ჟორდანიას მიერ, ფოთი, 1903, გვ. 63).

მონასტრის ბიბლიოთეკა მდიდრდებოდა შემოწირულობის გზით. ძვირფასი ხელნაწერები შესწირეს: გიორგი აბაშიძემ (№ 186), ოსტოს ანდრონიკაშვილმა, (A №№ 1336, 1338), ოთარ ამილახვარმა (A № 143), რომანოზ ერისთავმა (A №№ 149, 152, 154, 1346), ბესარიონ ბარათაშვილ-ორბელიანმა (A № 105), ნიკოლოზ ჯორჯაძემ (A № 116) და სხვებმა.

დავით გარეჯა წიგნებით მდიდარი იყო XVIII საუკუნეში, ქრისტეფორე ქარუმიძის წინამძღვრობაშიც. მის დროს (1764 წლის მახლობლად) 80-ზე მეტი წიგნი არსებულია ბიბლიოთეკაში. ეს ჩანს მონასტრის ერთ-ერთი საბუთიდან. (იქვე, გვ. 113-114. შდრ. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, 1, 1962, გვ. 318-319).

დავით გარეჯის მონასტრების ბიბლიოთეკებისადმი ინტერესი განსაკუთრებით გაიზარდა XIX საუკუნეში. იგი არაერთმა ქართველმა მოღვაწემ იწახულა. ისინი ეცნობოდნენ მის წიგნად ფონდს, ადგენდნენ კატალოგებს, იყერდნენ მნიშვნელოვან ისტორიულ-ლიტერატურულ ცნობებს და მათ შესახებ პრესაში აქვეყნებდნენ წერილებს. მონასტრის ბიბლიოთეკების შესწავლას ნიადაგი მოუმზადეს ტ. მესხიშვილმა, (ტ. მესხიშვილი, უდაბნო ღირსისა მამისა ჩუენისა დავით გარეჯელისა, საქართველოს სასულიერო მახარებელი, 1864, VIII, გვ. 39. მისივე უდაბნო წმინდისა წინამორბედისა იოანე ნათლისმცემლისა, იქვე, IX, გვ. 73-74), პ. კარბელაშვილმა (კატალოგი დავით გარეჯის უდაბნოს ძველი ხელნაწერების წიგნებისა, ივერია, 1886, № 159, გვ. 2-3. მისივე, საისტორიო და საბიბლიოგრაფიო მინაწერები დავით გარეჯელის უდაბნოს ტყავზედ ნაწერი ხელნაწერებისა, ივერია, 1889, № 26), მ. ხელაშვილმა (მ. ხელაევი, ნათლისმცემლის უდაბნო კახეთში, ივერია, 1886, № 207). ალ. ხახანაშვილმა, (A. Хаханов, Экспедиции на Кавказ, VII, 1898, გვ. 41-42). თაყაიშვილმა (საქ. მეც. აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი ე. თაყაიშვილის საარქივო ფონდი, № 149). მათგან პ. კარბელაშვილმა 1886 წელს შეადგინა ბიბლიოთეკის კატალოგი, სადაც, როგორც ზემოთაც ითქვა, აღწერილია 110 ხელნაწერი, აქედან 22 ტყავზე ნაწერი.

პ. კარბელაშვილმა პირველმა აცნობა ქართველ საზოგადოებრიობას სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანის“ აღმოჩენის შესახებ. მისი წერილი სათაურით: „სულხან-საბა ორბელიანის სწავლა-მოძღვრებანი“ 1899 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიაში“ (№ 21).

მკვლევარი აღნიშნული თხზულების ხელნაწერზე გვაწვდის ცნობას, რომ ეს მნიშვნელოვანი ხელნაწერი მღვდელ ზ. დავითაშვილის იმერეთის ეპისკოპოსის ლეონიდესათვის გადაუცია. შემდეგ მოაქვს ხელნაწერის აღწერილობა და მოკლედ ეხება სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრება-მოღვაწეობის გზას. წერილის ავტორს აქვე მითითებული აქვს, რომ „სწავლანი“ 1729 წელს გადაუნუსხავს საბას უმცროს ძმას, ზოსიმეს (ერისკაცობაში ზაალს).

3. კარბელაშვილი იმავე წერილში მკითხველს ჰპირდებოდა, რომ „ჩვენ ვეცდებით რამდენიმე ნიმუში დაებეჭდოთ საბას სწავლა-მოძღვრებათგანო“ – რაც, სამწუხაროდ, განუხორციელებული დარჩა. იქვე იგი ასეთ წინადადებას სთავაზობს საზოგადოებას „ურიგო არ იქნებოდა რომელიმე შთამომავალს დიდი ორბელიანებისას ეთაენა ამ ძვირფასი ხელნაწერის დაბეჭვდა და დაენახებინა ქვეყნისათვის, თუ რა მქადაგებელი ჰყოლია ძველად ქართველ ერს და რამდენი გონებრივი სიმდიდრე აქვს ჯერ უცნობი და შეუსწავლელი“. სამწუხაროდ, ეს ძვირფასი ძეგლი ჩვენს დრომდე არ დაბეჭდილა და არც ძირფესვიანად ვინმეს მიმოუხილავს. მ. ჯანაშვილმა ჯერ კიდევ 1899 წელს „ივერიაში“ დაბეჭდილი წერილების სერიაში „საისტორიო და საბიოგრაფიო წერილები“ მიმოიხილა აღნიშნული ქადაგებანი. 1902 წელს კი თხზულების ხელნაწერი აღწერა თ. ჟორდანიამ, რომელსაც „ერთადერთი“ და ძვირფასი ეგზემპლარი“ უწოდა. შემდეგ „სწავლიანს“ ჩვენს ლიტერატურისმცოდნეობაში საკმაოდ მაღალი შეფასება მისცეს კ. კეკელიძემ, ალ. ბარამიძემ, გ. ლეონიძემ, ივ. ლოლაშვილმა, ნ. კანდელაკმა, ლ. მენაბდემ, რ. ბარამიძემ და ს. სხირტლაძემ. 1963 წელს მწერლის თხზულებათა ოთხტომეულის მესამე ტომში შევიდა „სწავლიანის“ სრული ტექსტი (ს.ს. ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. III, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბ: 1963).

3. კარბელაშვილმა მრავალი ისტორიული საბუთის აღწერილობა დაბეჭდა ჟურნალ-გაზეთებში, რომელთაგან დავასახელებთ რამდენიმეს: „შოი მღვიმის გუჯარი მეფე გიორგი მესამესი“ (1170) (ივერია, 1901 წ. № 6, 7), „დიდის დავით კურაპალატის ჯვარი“ (ივერია, 1900 წ. №251), „ტბეთის ტაძრის სახარება, ტყავზედნაწერი 1162 წ.“ (ივერია, 1900 წ. № 229) „ქართველთა საერო დროშის გამო“ (ივერია, 1904 წ. № 284) და სხვ. 3. კარბელაშვილის ხელნაწერები დაცულია ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში.

1903 წელს პ. კარბელაშვილმა ზაქარია ფალიაშვილთან და პროფ. ალექსანდრე ზახანაშვილთან ერთად იმოგზაურა სვანეთში. მიღებულ შთაბეჭდილებებსა და სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ სიძველეებზე მან დაწერა საინტერესო ნაშრომი „სვანეთში ორი კვირით“, რომელიც 1903-1904 წლებში 15 წერილად გამოქვეყნდა გაზეთში „ივერია“. როდესაც ეს წერილი წაუკითხავს საზღვარგარეთ მოღვაწე მეცნიერს მიხეილ თამარაშვილს პეტრე მირიანაშვილისათვის პ. კარბელაშვილზე მოუწერია: „დიდი პატივისცემით მოვიკითხე და მასთანავე ვსთხოვე გამომიგზავნოს ერთი ეგზემპლარი თავისი გამოცემული ქართველი კათალიკოზების სია“ (საისტორიო მოამბე, 39-40, თბ., 1979, გვ. 371-372).

1897 წელს აკაკი წერეთელმა კახეთში მოგზაურობის დროს ერთი ღამე გურჯაანში, პ. კარბელაშვილის სახლში გაატარა. პოეტი ამ სტუმრობის შესახებ იუწყება, რომ „ერთი ღამე გზაში მამა პოლიევქტ კარბელაშვილისას გაეათიე, სადაც გავსინჯე მისი ქართული ბიბლიოთეკა და კმაყოფილი დავრჩი ამ საზოგადო მოღვაწე მღვდელზე, როგორც მამა დეკანოზ ღამბაშიძეზე, ჩემს თავგადასავალში ბევრი რამ მექნება მოსხენიებული“ (ა. წერეთელი, თხზულებანი, ტ. XIII, გვ. 317). სამწუხაროდ, ეს დაპირება ვერ შეასრულა აკაკიმ, მაგრამ ამ პატარა ჩანაწერით მაინც დაგვიტოვა ცნობა ამ უპრეტენზიო მოღვაწის პირადი ბიბლიოთეკის შესახებ, რომელსაც შემდეგშიც არაერთი და ორი მოღვაწე აღუფრთოვანებია.

პ. კარბელაშვილის ოჯახში დაცული ხელნაწერების და ნაბეჭდი წიგნების შესწავლის მიზნით, 1909 წლის 10 ივნისს შედგენილ საეკლესიო მუზეუმის კომიტეტის (№ 65) მიმართვით შექმნილა კომისია ექვთიმე თაყაიშვილის, კორნელი კეკელიძის და მოსე ჯანაშვილის შემადგენლობით. (აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ე. თაყაიშვილის ფონდი, № 1006).

1925 წელს პ. კარბელაშვილმა საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივს გადასცა 70-ზე მეტი ხელნაწერი წიგნი. (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, (1949 წ.), II (1950 წ.). ამ მდიდარი კოლექციიდან აღსანიშნავია: სახარება XVI საუკუნისა, ჟამნი (XVI ს.), პროკლე დიადოხოვის, პლატონურისა ფილოსოფიისა, კავშირი ღვთისა მეტყუელებითნი (XVI), სძლისპირნი (XVI ს.), გულანი (XVII), მეტაფრასი (ფრაგმენტი XVII, კურთხევაი (ნაწყვეტი XVI ს.), მარხვანი (ფრაგმენტი XVI ს.), ჟამნი (ნაწყვეტი XVI ს.),

სადღესასწაულო (ნაწყვეტი XVI), დავითნი (XVI ს.) და სხვ. საინტერესოა, აგრეთვე, პ. კარბელაშვილის ნაქონი ხელნაწერები და ნაბეჭდ წიგნებზე მინაწერებიც. ნიშნად მოვიტანთ ერთი ხელნაწერის ერთი ნაბეჭდი წიგნის მინაწერებს: ნ. ონიკოვის საისტორიო კრებულზე პ. კარბელოვს 1898 წლის 14 ივლისს მოუწერია: „პლატონ იოსელიანი ამ წიგნს იხსენიებს დაკარგულად. მე ვიპოვე განსვენებულის სოფ. ფანიანის მღვდლის იოსებ ბერიევის სახლში, რომელმაც სახსოვრად შემომიძღვნა 1895 წ. იანვრის 15“.

იოანე ბაგრატიონის მოწვდილ ცნობას ლაშა-გიორგის დროს შექმნილ თხზულება „საულ-დავითიანის“ შესახებ, ამდიდრებს თ. ჟორდანიას ქრონიკების მეორე წიგნის იმ ადგილას, სადაც ლაპარაკია ყანჩათის ჟამგულანის შეწირულების სიგელის შინაარსზე, პ. კარბელაშვილის 1898 წლის მინაწერში შენიშნავს: „ამ დროს იწერებოდა ლარგვისში „საულ-დავითიანო“. ამ წიგნზე, რომელიც დაცულია საქართველოს სახელმწიფო არქივის ბიბლიოთეკაში, ყურადღება გამახვილა მკვლევარმა ჯიბო ლომაშვილმა. (მნათობი, 1977, № 9, გვ. 175).

პ. კარბელაშვილი ყურადღებას იქცევს როგორც ხელნაწერის გადამწერი და შემდგენელი. მაგალითად, მას გადმოუწერია მეთუე საუკუნის ხელნაწერიდან საბას ლავრის მთათა წამება და შეუდგენია XVIII საუკუნის ქრონიკები. (საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, № 1446, ფონდი 703).

კარბელაშვილს დიდი დამსახურება მიუძღვის სიგელ-გუჯრების გადმოწერის საქმეში. მისი გადმოწერილია ორი ათასამდე სიგელ-გუჯარი. მის მიერ ამოკრებილი ქრონიკა ქართლ-კახეთის ისტორიისა, შეისწავლა და გამოსცა პროფ. ავთანდილ იოსელიანმა („საქართველოს ისტორიის ქრონიკები XVII-XIX სს“ (1980 წ.).

პ. კარბელაშვილს, როგორც ერთ-ერთ საიმედო ბიო-ბიბლიოგრაფს, ხშირად, საკონსულტაციოდ მიმართავდნენ. გურჯაანის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულია მღვდელ ტიმოთე-ტარასის წერილი, რომელთაც იგი სთხოვს პოლიექტოს: „უფ. კირიონი გთხოვთ შემდეგი კითხვების პასუხს და იმედია, ამას მაინც შეატყობინებთ. „შოი მღვიმის მამათა ცხოვრების კრებული, მისი დამწერი და მოკლე შინაარსი. იპოვება თუ არა ამ მამათა ცხოვრების სხვა კოპიო? შოი მღვიმის სასწაულების კრებული მოიპოვება სადმე? მარად მღვდელი მონაზონი ტარასი“.

კარბელაშვილი იყო გურჯაანში სახალხო სკოლის ერთ-ერთი დამფუძნებელი და მასწავლებელი. მის პედაგოგიურ შეხედულებებზე ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს 1878 წელს გაზეთ „ივერიაში“ (№ 7) დაბეჭდილი წერილი სათაურით: „რამოდენიმე სიტყვა რიგიანის „საწერი ღედნის“ უქონლობაზე“.

3. კარბელაშვილის აღნიშნულ წერილში მოცემულია ცნობები გურჯაანის სკოლის ცხოვრებიდან. კერძოდ, სკოლაში იმ დროს ყოფილა სულ 35 მოსწავლე – 29 ქართველი და 6 სომეხი, 14 მოსწავლე ქალი, დანარჩენი კი – ვაჟები. ამავე სკოლაში უსწავლია ერთ ყრუ-მუნჯ მოსწავლეს, რომლისთვისაც პ. კარბელაშვილს საკუთარი ანბანი ჰქონდა შედგენილი ხელის თითების სხვადასხვა გამოხატულების ნიშნებით: ეს ნიშნები მუნჯმა წმინდად იცისო“ – იუწყება წერილის ავტორი. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს პ. კარბელაშვილის, როგორც მასწავლებლის მოსწავლეებისადმი გულისხმიერ დამოკიდებულებაზე.

3. კარბელაშვილის აზრით: „ყოველი ქართველი და მასთან ყოველი გულით მოსურნე ქართული ენის შესწავლისა, ვალდებულია, მიაქციოს ყურადღება „ქართული ანბანის“ სიმშვენიერეს, მის აუარებელ ღირსებას და მის გამოხატულებას. არ დაუკარგოს წერის დროს ის სიმშვენიერე, რომელიც შეადგენს მისს აუცილებელს კუთვნილებას“. სწორედ ასეთ ნიშნულად ასახელებს განთქმულ კალიგრაფიულ ოსტატებს და საგანგებოდ ჩერდება „მესხიანთ ხელზე“, რომელსაც „აქამოდვე ქართულ ენაზედ არა „ხელი“ არ უდრის; ამ ხელის ღირსებანია: ადვილი გარჩევა ასოებისა, მათი თანასწორობა (სიმეტრია), სილამაზე და ცოტა ადგილი. ეს ხელი წმინდათ დაცულია აქამოდვე ალექსიევ-მესხიანთ გვარში. ვის არ წაუკითხავს დავით რექტორის (ცუკიას) ნაწერები, დიმიტრი თუმანოვის, გერონტის და სხვ.“ (გვ. 9).

წერილის ავტორი წერის ღედნის საკითხებთან მსჯელობის დროს მკითხველს აწვდის ცნობას, რომ „ამ მოკლე ხანში დავასრულებთ წერის ღედნის“ შედგენას (დარიგებით), რომლის ჯეროვანი ყურადღება და მის მიერ ჩვენი ხალხისათვის მოსალოდნელის სარგებლობის აღიარება ყოველს ჩვენგანის წმინდა ვალია.

ნურავინ დაიშურებს ჩვენთვის ამ შრომაში დარიგებას, სიმართლის თქმას! ვისურვებთ, ვისაც შეძლება აქვს რაიმე სარგებლობის მოტანისა ჩვენთვის ამ საქმეში – ემსგავსოს „განხელსა მას ლელვსა, ცეცხლად დადებულსა“...

ესთხოვთ ყოველთ აღმზრდელთა, მასწავლებელთა — ერთი სიტყვით, ვისაც კი გამოცდილება აქვს ბავშვების აღზრდაში, დაგვეხმარონ ამ წმინდა შრომაში“ (გვ. 10). ამ ერცელი ამონაწერიდან კარგად ჩანს, თუ როგორი ინტერესით შესდგომია მასწავლებელი ქართული წერის დღენის შედგენას და ამავე დროს მოითხოვს კოლეგების დახმარებასაც, რადგან, მან კარგად იცის, ასეთი საშვილიშვილო საქმე ერთი კაცის ღონეს აღემატება.

კარბელაშვილს საკმაო შრომა მიუძღვის ფოლკლორული მასალების შეკრებაში. მის მიერ ფიქსირებული თქმულებები ამირანზე, ვახტანგ გორგასალზე, თამარ მეფეზე, კლდე-მაღალის ციხეზე და რამდენიმე პოეტური ტექსტიც ყურადღებას იქცევს ხალხური სიტყვიერი მასალის ჩაწერისა და პუბლიკაციის ისტორიის თვალსაზრისით.

აღსანიშნავია, რომ პ. კარბელაშვილს სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლა ფოლკლორული ტექსტის გამოქვეყნებით მოუხდა. 1875 წელს გაზეთ „დროებაში“ (№ 38, 39) დაიბეჭდა მისი ისტორიული ლეგენდა „კლდე-მაღალას ციხეზე“ და დიდი ინტერესითაც შეხვდა მკითხველი-საზოგადოება. აღ. ყაზბეგს პ. კარბელაშვილის მისამართით მაშინ ფუნაგორიაც კი დაუწერია. სხვათაშორის, მის მიერ ივანე ჯავახიშვილთან გაგზავნილ წერილში თავის ღვაწლის აღწერას სწორედ „კლდე-მაღალისას“ ლეგენდით იწყებს.

ლეგენდის შინაარსი ალექსანდრე მაკედონელის დროინდელ ლაშქრობებზეა აგებული და საგანგებოდ ჩერდება ოსების წინამძღვრის ოს-ბაყათარის თავდასხმაზე კლდემაღალისას ციხისა და ვახტანგ გორგასალის ბავშვობის ერთ ეპიზოდზე.

ვახტანგმა ბავშვებთან თამაშის დროს გაიგო, რომ მისი და მოუტაცია ოს-ბაყათარს, რომელსაც მშობლები უმაღლავდნენ. ერთხელ მისულა დედასთან და მოუთხოვია ძუძუ მომაწოვეო. უთქვამს: „ამით მინდა სიყმაწვილეს გამოვესალმო და გადავდგა კაცობაში ფეხიო“, ამ სიტყვების შემდეგ დედამ უარი კვლარ უთხრა თავის დედისერთა ვახტანგს და ჩაუდო პირში ძუძუ. ვახტანგმა წოვისას მაგიერად კბილები მოუჭირა და უთხრა:

— დედავ, მითხარ სად არის ჩემი და, თორემ ძუძუს მოგაგლეჯავ და მეც თავს მოვიკლავო“. დედამ უამბო, რომ ოს ბაყათარს ჰყავს მისი და კასპის მღვიმეში, ე. ი. კლდემაღალის ციხეში. სულ მალე ვახტანგი გაემზადა ამ ციხის დასალაშქრად. ეს გაიგო მისმა დამ და შემოუთვალა: რადგან არ. იშლი, ეცადე მარცხენა იდლიაში

მოახვედრო იარაღი, რადგან მხოლოდ ამ ადგილას არის ოფლით გამოშპალი იმის ტანსაცმელი საომარი ჯაჭვი და ამ მიზეზის გამო ამ ადგილას მიუდგება იარაღი“. ვახტანგმა დაამარცხა ოსი ბაყათარი და კლდეშალის ციხიდან გამოიხსნა თავისი 14 წლის და.

ამ ლეგენდში საინტერესოა ვახტანგის მიერ დედის ძუძუს მოწოვების ეპიზოდი და დის მიერ ოს ბაყათარის დამარცხების ხერხის სწავლება. ორივე ეპიზოდი დასტურდება ზღაპრებში გორგასალზე არსებულ ლეგენდებსა და თქმულებებში.

3. კარბელაშვილმა „დროებაში“ გამოაქვეყნა თქმულებები ერეკლე მეორის დროის გლეხი გმირების – მცხეთელი გოგია ხამხაძისა და ფშაველი გივი ბოდაველის შესახებ. საყურადღებოა, რომ ჩამწერს ასპინძის და ლეკებთან ბრძოლის მონაწილე გ. ხამხაძეზე ლეგენდა თვით ლეკი მთქმელისაგან ჩაუწერია.

საინტერესოა, აგრეთვე, ა. კარბელაშვილის ჩაწერილი ლეგენდები „ყვავის საყდარისა“ და „გადმობრუნებული საყდრის“ შესახებ.

ლეგენდა „ყვავის საყდარზე“ საკმაოდ გავრცელებულია აღმოსავლეთ საქართველოში. იგი ივანე ჯავახიშვილმა ტოტემიზმის ახსნის დროს ნიშუშად დაასახელა „ქართველი ერის ისტორიაში“. ხოლო მეორე ლეგენდა „გადმობრუნებული საყდარი“ ეხება სოფელ მუხროვანელი გაყიდული ქალის დიდი ხნის შემდეგ უკან დაბრუნებას და ძმაზე გათხოვებას. დაძმის ამბავი ჯვრისწყრის დროს გაუგიათ და ამის გამო გადმობრუნებულა საყდარი. ამ ლეგენდას პარალელი ეძებნება „ხოდაშნის“ ლეგენდასთან.

3. კარბელაშვილმა სცადა ზოგიერთი ტოპონიმის ახსნის გასაღები ლეგენდაში მოძებნა. ეს არის სიტყვები – საქართველო და მცხეთა. მაგალითად, ამირანს უნადირია ერთხელ ბარად, ქართლში – ტირიფონის, დიღმის, სამგორის და აზამბურის მინდვრებზე. აქ ამირანს დიდი ქარი და ქარაშოტები შეხვედრია. მთებში დაბრუნებულა და იქიდან კვლავ გადმოუხედია ქართლისათვის და იმის შემდეგ ამ მხარისათვის საქართველო დაუძახიათ. მცხეთა კი ასეა ახსნილი „მცხეთ თავსა ჩემსა ზეთით“...

1891 წელს კარბელაშვილმა „ივერიაში“ (№ 85) გამოაქვეყნა 5 პოეტური ტექსტი, რომელთაგანაც განსაკუთრებით საინტერესოა ლექსად შემორჩენილი ლეგენდა „სოლომონ მეფეზე“, სადაც მოთხრობილია სოლომონ ბრძენის, ნაზირბეგისა და დედოფლის თევზების გაცოცხლების ამბავი. სოლომონს ეჭვი აქვს, რომ დედოფალი

ღალატობს, ერთის მხრივ, მეტოქედ მიაჩნია ნაზირი და მეორე მეტოქესაც ეძებს, ეს კი კუნძულელია. „მოჰყავს ცალკე დედოფალი და ნაზირი და ასე სცდის: თუ მართალს იტყვიან — თევზი უნდა გაცოცხლდეს, თუ იტყუებიან — არა. მეტი ღონე არ არის და სიმაღლეს ამბობენ“. ეს ლექსი როგორც ჩამწერის კომენტარიდან ჩანს, გაუგია სოფელ კოდის წყაროში ნინიკა ლვინაძისაგან 1879 წელს. იქვე მოუთითებს, რომ „ამისი ნაწყვეტები ძალიან გავრცელებულია ქართლ-კახეთში“.

პ. კარბელაშვილმა ბევრი საინტერესო პოეტური ტექსტი და ლეგენდა გამოიყენა სამეცნიერო ნარკვევებში. მაგალითისათვის კმარა „ძველ საქართველოში“ (ტ. II) დაბეჭდილი საყურადღებო ნაშრომი „ამილახვართა საგვარეულოს ისტორიული გუჯრები“ (გვ. 101-138). აქ განხილულია საქართველოს ისტორიის საკითხები თამარ მეფის შემდეგ თემურ ლენგის შემოსევის შესახებ. ნაშრომში ჩართულია ლეგენდები რუხის, ცხვილოს ციხეებზე, ცხრა ძმა ამლახვრების გმირობაზე და სხვა. აი, ერთი ლეგენდაც. ცხვილოს აშენების დროს რძე დაჰკლებიათ და ეს რომ გაუგია ჩვილი ყრბის დედას, გამოუწვევლია და ის მიუმატებიათ. ციხის ის ადგილი, რომელიც ქალის რძით აშენებულა, ისეთი მაგარი გამომდგარა, რომ მტერს ციხის იმ ადგილისათვის ვერაფერი დაუკლია. ეს ეპიზოდიც არა ერთ ზღაპარში დასტურდება.

ასევე ფოლკლორული მასალების გამოყენების სიუხვით ხასიათდება პ. კარბელაშვილის წერილები „საქართველო და მისი ისტორიული წარსული“, წიგნი „ქართული საერო და სასულიერო კილოები“ და „ქართლ-კახეთის XVII-XVIII საუკუნეების ისტორიული ქრონიკები“.

პ. კარბელაშვილს ეკუთვნის რამდენიმე მხატვრული ნაწარმოები, რომლებიც გამოაქვეყნა „ივერიაში“ (იხ.: „სააღდგომო მოგონება“ (1903, № 76), „საშობაო მოგონება“ (1903, № 276).

პ. კარბელაშვილს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან, აკაკი წერეთელთან, ალექსანდრე ყაზბეგთან, თედო ჟორდანიასთან, ექვთიმე თაყაიშვილსა და ივანე ჯავახიშვილთან. მკითხველს ვთავაზობთ პ. კარბელაშვილის იმ წერილებს, რომელთა ადრესატებიც არიან ექვთიმე თაყაიშვილი და ივანე ჯავახიშვილი.

„ბატონო ექვთიმე სვიმონის ძე!“

წმინდა ნინოს ჯვარს ექვსი ჩუქურთმიანი გამოხატულება აქვს, რომ ცხადად წარმოგიდგინოთ მღებარეობა მათი, ასე დაგიხატავთ წარწერებით:

„ზილვა ნინოს მიერ ღვთის მშობლის სიონსა შინა
ოდეს მოვიდა ნინო ფარავანსა ზედა, დაიძინა მან და მისცა
კაცმან წიგნი ათნი სიტყუანი დაწერილნი.

ოდეს აღადგინა ნანა დედოფალი სნეულებისაგან ჯუარისა ამის
შეხებით,

ღვთის მშობელმან ჯუარი ვაზისა მისცა ნინოს და წარავლინა
ქართლად.

ოდეს იხილა ნინომ მირიან თაყვანის მცემელი არმაზე და კაცისა,
ვევრა ღმერთსა და სეტყვით შემუსრა კერპი იგი!

ოდეს აღადგინა ძე რევისა, მისა მირიანისა შეხებით ჯუარისა
ამის“.

პ. კარბელაშვილი, 24 ოქტომბერი, 1901 წ. (საქართველოს მეცნი-
ერებათა აკადემია, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი,
ექვთიმე თაყაიშვილის არქივი, № 1271).

„ჩემი სულის და გულის სატრფიალო მეგობარო

ბატონო ივანე ალექსანდრეს ძე!

უღრმესი პატივისცემით გიკითხავთ და თქვენს დღეგრძელობას
ღვთის მიერ ვითხოვ. მე საკითხავი აღარ გახლავარ — ეს მეოთხე
წელიწადია მოვსწყდი თბილისს სიბერის გამო და ჩამოსვლა აღარ
მეღირსა, მოისპო ჟურნალ-გაზეთობა და აღარა იბეჭდება რა. უკანას-
კნელმა ორმა წელმა მეტად დამაძაბუნა, ძალიან გამიჭირდა ცხოვრება.
ამიტომ მოგმართავთ თხოვნით, ვიცი რა, არ უგულებელმყოფთ. ამას
წინაზღუდ წავიკითხე „კომუნისტის“ ნომერი, სადაც დახმარება ქართველ
მოდგაწეთა და მწერალთა იყო მოხსენებული პენსიებითა. უმდაბლესათა
გთხოვთ, თუ შესაძლებელი იყოს, იმ პენსიონერთა შორის ჩარიცხულ
ვიქმნე და დამენიშნოს ჯეროვანი პენსია. შვილები გამეყარნენ და
თავი გამანებეს. ჩემი პირველი წერილი „კლდე მაღალას ციხე“
დაიბეჭდა 1875 წ. „დროებაში“ მარტში (ისტორიული ლეგენდა).
მას აქეთ არ შემინწყვეტია წერა. პირველათ მე ავწერე მიქაელ
მოდრეკილის საგალობელთა კრებული (ივერიაში 1885 წ.). დავებეჭდე
ნიკოლოზ თბილელის „საქრისტიანო მოძღვრება“ ხელნაწერი. 1885
წ. დავებეჭდე „დამატება ვეფხისტყაოსნისა“ (ვგონებ ნანუჩა თუმანი-
შვილისა) ივერიაში, 1889 წ. იქვე აღიწერა ჭალის გულანი, „კატალოგი
დ-თ გარეჯელის ტყავზე ხელნაწერი (ივერია), „ქართული საერო
და სასულიერო კილოები“ (96 გვ. ისტორ. მიმოხილვა), „შობის
საგალობელნი“ ნოტებზედ. იპოლიტ-ივანოვს დაეაწერიან 500 საგა-

ლობელი (ხელნაწერი მე მაქვს) დავებუძღე ალექსანდრე ეპისკოპ. ბრძანებით ანტონ I კათალიკოზის „მზა-მეტყველება“ (650 გვ.) დავებუძღე საეკლ. მუზეუმის კატალოგი (თ. ჟორდანიასი, 2 წიგნი, 1000 გვ. მეტი), ანტონის ბრძანებით დავებუძღე „მარხვანი“ 700 გვ. მეტი. „აბოს ცხოვრება“ VIII საუკ. „წმინდა ნინოს“ საკითხავი IX საუკ. დიდი არსენ კათალიკ. „სასწაულებრივი ხანა კონსტანტინ და სკოთო. დასმის ჟამს“ XI საუკ. შევადგინე და დავებუძღე „ანჩისხატის ძველი ტაძარი“, „საქართველოს ეკლ. იერარქია კათალიკოზნი“. შევადგინე და ხელნაწერი მაქვს: „საქართ. ეკკლ. ეპარქიების მღვდელმთავარნი, აქედან დასავლეთ საქართვ. ეკკლ. მღვდელ მთ. სიები დაბეჭდილია „მწყემსში“, „წერილი ერეკლე მეფისა“ (ივერია), სამი ათასამდე დაუბეჭდავი მაქვს „გურჯები დ-თ გარეჯისა, (ივერია) „ორი კვირით სვანეთში“ მოგზაურობა 1903 წ. (ივერია). „ალავერდის ტყავზედ ნაწერი სახარება“. რუსულ ენაზედ 1897 წ. № 9-10. „ძველი კახთუბნის მონასტ“. აქვე № 22, 1897 წ. რუსულ ენაზედ. „ჯვარი დავით კურაპალატისა“. (ივერია), „გუჯარნი გიორგი II“ (ივერია) „ისტორ. წერილები-რეფერატები“ (ისტორ. ეთნოგრაფ. საზ. კრებებზედ წაკითხულნი „საქართ. ეკკლ. სამღვდელეობა წარსულში და ეხლა“. 1915 წ. „ქართლ-კახეთის სამღვდ. დეპუტატთა კრებებზედ ვიმყოფებოდი. 1885-1915 წ. ვიმყოფებოდი წევრათ საქ. ეკკლ. მმართველობისა გამგეობისა 1917 წ. განსვენებულ ლეონიდთან. გაგზავნილ ვიყავ ბორჩალოში მთავრობისაგან 1899 წ. სომხებისაგან შეთვისებულ ქართველთა ეკლესიების გამოსარკვევად, რაზედაც ვრცელი მოხსენება საეგზარხ. კანცელარიაშია. 1889-1919 წ. ვიმყოფებოდი თბილისის საეკკ. მუზეუმის კომიტეტის წევრათ და თანამშრომლათ განსვ. კირიონთან. ვშრომობდი განსვ. დ.ზ. ბაქრაძესთან ძველ ხელნაწერთა გასარჩევად 1884-1889 წ. ვიყავ ქართული გალობის და ენის მასწავლებლათ სემინარიაში, სასულიერო ვაჟთა და ქალთა სასწავლებელ. და თავადაზნ. სკოლაში. 1882 წლითგან შეკრებილი მაქვს აუარებელი გუჯრები-ამილახვრებისა, ანდრონიკაანთი, გიფიმყრელიანთი, მუხრანბატონებისა, ავალიშვილებისა და სხვ.

თუ შევძელი თბილისში ჩამოსვლა და თქვენი ნახვა, ბევრს სასიამოვნოს მოგახსენებთ.

თქვენი მარად მორჩილი დეკანოზი პ. კარბელაშვილი 1922 წ. 1 დეკემბერი, მინაწერი — ბოდიშს ვიხდი“ „დოპლატნოთ“ ვგზავნი ამ წერილს, რადგან წერილები იკარგება“. (საქართველოს მეცნ. აკადემია,

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ივ. ჯავახიშვილის არქივი, № 1878).

ზემოთ წარმოდგენილი მასალებიდან ჩანს, რომ საზოგადოების ინტერესს დღესაც იწვევს პ. კარბელაშვილის სამეცნიერო-ლიტერატურული მემკვიდრეობა, თუმცა მკვლევარის ზოგიერთი შეხედულება და კონცეფცია ისტორიულ-ფილოლოგიური მეცნიერების განვლილ ეტაპად უნდა ჩაითვალოს.

სხვა მამულიშვილურ საქმეთა შორის, პ. კარბელაშვილის ინიციატივით გურჯაანში შეიქმნა მომღერალ-მგალობელთა გუნდი, რომელსაც სათავეში უნიჭიერესი ლოტბარი ლევან მულალაშვილი ჩაუდგა.

პ. კარბელაშვილი 1938 წელს 83 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დაკრძალულია გურჯაანის სასაფლაოზე.

2. იოსებ მონადირიშვილი

იოსებ გიორგის ძე მონადირიშვილი, თავის დროზე ცნობილი პედაგოგი და ლოტბარი, დაიბადა 1871 წელს თელავში. მან დაამთავრა თელავის სასულიერო სასწავლებელი, შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარია. 21 წლის ყმაწვილმა სწავლა გააგრძელა დორპატის უნივერსიტეტში, ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. ამ განთქმული უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული დაუბრუნდა მშობლიურ თელავს და მუშაობა დაიწყო სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველის მოადგილედ და მასწავლებლად.

იგი აქტიურად ჩაება თელავის კულტურულ-ლიტერატურულ ცხოვრებაში. შემოქმედმა პედაგოგმა ხელი მოჰკიდა ფრიად საშურ საქმეს – სასულიერო გუნდის შექმნას და ამავე დროს სათავეში ჩაუდგა სასულიერო სასწავლებლის ბიბლიოთეკას.

ძნელი იყო თელავის მუსიკალურ ცხოვრებაში ზაქარია ჩხიკვაძისა და ნიკო სულხანიშვილის შემდეგ რაიმე ახლის გაკეთება, მაგრამ იოსებ მონადირიშვილმა მაინც შეძლო ახალი სასულიერო გუნდის ჩამოყალიბება, როგორც გალობის მოყვარულთა უფროსი თაობის, ასევე სასულიერო სასწავლებლის მოსწავლეთათვის. ამიტომ იყო, რომ 1893 წლის ივნისში, როცა თელავში სტუმრობის დროს, დიდმა ილიამ მოისმინა მისი გუნდის მიერ შესრულებული გალობანი, მესვეურს მადლობა გადაუხადა და იქვე მისცა წინადადება, რომ გადასულიყო

თბილისში, გიმნაზიაში, გალობის მასწავლებლად. ძნელი იყო იოსებისათვის მშობლიური თელავის დატოვება, მაგრამ მაინც 1895 წლიდან გადავიდა თბილისში და გიმნაზიაში მთელი 20 წელი ქართველ ახალგაზრდობას ასწავლიდა სიმღერას, ქართულ და რუსულ ენებს, ხელმძღვანელობდა ქაშუეთის ეკლესიის მგალობელთა გუნდს.

ი. მონადირიშვილის, როგორც პედაგოგის პორტრეტი. შემდეგში საინტერესოდ დახატა ცნობილმა თეატრალმა ალექსანდრე ბურთიკაშვილმა. აი, რას სწერდა იგი თავის მემუარებში: „მონადირიშვილი რუსულ ენას გვასწავლიდა. ამ ენის სწავლებისას იშველებდა სიმღერას. მაგალითად, ჩვენთვის უნდა ესწავლებინა დღეების რუსული სახელები. ნაცვლად იმისა, რომ უბრალოდ გვეზიპირებინა, ამ სიტყვებს მელოდია შეურჩია და ორ-სამ დღეში ისე დაგვასწავლა, რომ ჩვენ თვითონ ვეზეწებოდით, იოსებ გიორგევიჩი, „პონდელნიკს“ ვიმღერებთო. ეს მოტივი ახლაც ზეპირად მახსოვს...

ამ მეთოდით გვასწავლიდა სხვა სიტყვებსაც. არ ვიცი, ეს მეთოდი იოსებ მონადირიშვილისა იყო, თუ სხვა რომელიმე პედაგოგისა, ერთი კი ცხადია, მიზანი მიღწეული იყო“. („დღენი ჩვენი ცხოვრებისა“, გვ. 15).

ი. მონადირიშვილმა, როგორც ლოტბარმა, ბევრი კარგი საქმე გააკეთა. მან ნოტებზე გადაიტანა ზალხური და სასულიერო სიმღერები. იოსებ იმედაშვილის ცნობით, მას დაწერილი ჰქონია პასეჟის ტროპარები და რომანსები.

ი. მონადირიშვილს თელავში სიმღერის მრავალი საღამო ჩაუტარებია. ისინი ყოველთვის ქვემოქმედების მიზნით ეწყობოდა. ძველი ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებმა შემოგვინახეს ცნობები, რომ მისი ხელმძღვანელობით, 1899 წელს კონცერტი გაიმართა სვეტიცხოვლის ტაძრის შესაკეთებლად, ხოლო იმავე წელს, თელავში, ნატო გაბუნias, ვასო აბაშიძის, ვიქტორ გამყრელიძისა და დავით აწყურელის მონაწილეობით წარმოდგენილ იქნა პიესები: „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“ და „მე ბინდა, კნენა გავხდე“, რომლებსაც დაესწრო თვით მსცოვანი მგოსანი რაფიელ ერისთავი. ამ თეატრალურ საღამოს მოჰყვა იოსებ მონადირიშვილის კონცერტი (ცნობის ფურცელი, 1899, № 898). 1902 წლის აგვისტოში კი ი. მონადირიშვილმა ჩაატარა მუსიკალური საღამო დიდი ქართველი მსახიობის ლადო მესხიშვილის სასარგებლოდ.

ი. მონადირიშვილს ეკუთვნის მუსიკის თემაზე დაწერილი რამდენიმე წერილი. იგი საზოგადოების წინაშე გამოდიოდა ლექციების კითხვითაც.

დღემდე შემორჩენილია მისი ერთი ლექციის ხელნაწერი, რომელშიც მიმოხილულია ქართული მგალობლობის ისტორიის გრძელი გზა.

ავტორს ნაშრომში გამოყოფილი აქვს ქართული მუსიკალური კულტურის ოთხი პერიოდი თითოეული მათგანის შესაბამისი ექსკურსებით. განსაკუთრებით უხვი მასალების შემცველია ცალკეულ ქართველ მეფეთა დამოკიდებულება სამგალობლო კულტურასთან. დასახელებული ჰყავს განთქმული ქართული საგვარეულოები და ცალკეული მგალობლები. ნაშრომის ხელნაწერი დათარიღებულია 1902 წ. 2 ივნისით.

ი. მონადირიშვილმა 1898 წელს „ივერიაში“ (№ 119) მიმოიხილა მელიტონ ბლანჩივადის თელავში ჩატარებული კონცერტი, ხოლო 1902 წელს „ივერიაში“ დაიბეჭდა ალექსანდრე მიქაბერიძის (ა. ყუმისთაველის) წერილი, რომელშიც განხილულ იქნა ი. მონადირიშვილის ლექცია ქართულ საეკლესიო გალობაზე.

მონადირიშვილი დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა ქართული ხალხური სიმღერის ცნობილ მოამბეს ლადო აღნიაშვილს. 1902 წელს თელავში მან ჩაატარა ქართული სიმღერის საღამო, რომელიც მიუძღვნა ამ სახელოვან ფოლკლორისტს.

1902 წლის მარიამობის თვეში თელავში ჩატარებულ ლიტერატურულ-თეატრალურ საღამოზე წარმოდგენილ იქნა რაფიელ ერისთავის „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“, რომელშიც მონაწილეობდნენ თელაველი სცენისმოყვარეები, ი. მონადირიშვილის გუნდი. აქ დასამახსოვრებელი სიტყვა წარმოუთქვამს ივანე როსტომაშვილს (გაზეთი „სახალხო ფურცელი“, № 1899).

1904 წელს თელავში დაიდგა (ვიქტორ გამყრელიძის ხელმძღვანელობით) „პატარა კახი“. პიესაში მთავარი როლი შეასრულა ბაბო როსტომაშვილმა, მუსიკალურად გააფორმა იოსებ მონადირიშვილმა. პრესა („სახალხო ფურცელი“, 1904, 9 ივლისი, № 2548) აღფრთოვანებული წერდა ამ სრულყოფილი დადგმის გამო. მაღლიერმა მაყურებელმა შემოინახა მაშინდელი ფოტოები, რომელიც გადაულია ცნობილ ფოტოგრაფს ვასილ როინიშვილს. ერთ-ერთი მათგანი, ბაბო როსტომაშვილის შესრულებული პატარა კახის როლის ფოტო პარიზში წაიღო აკაკი წერეთელმა, ღია ბარათის სახით დააბეჭდვინა და გავრცელდა მთელს მსოფლიოში. ამ ღია ბარათის ერთი ფგზემლარი დაცულია საგურამოში, ილია ჭავჭავაძის სახლ-მუზეუმში. (ცნობა მომაწოდა ბაბო როსტომაშვილმა).

იოსებს განსაკუთრებით ახლო მეგობრული და შემოქმედებითი ურთიერთობა ჰქონდა ზაქარია ფალიაშვილთან. სახელოვან კომპოზიტორს კახეთში მოგზაურობის დროს მომღერალი ოჯახებისა და თვითმოქმედი გუნდების რეპერტუარის მიკვლევა — შესწავლის საქმეში ი. მონადირიშვილმა დიდი დახმარება გაუწია. ამ ურთიერთობის დამადასტურებელია კომპოზიტორის ნაჩუქარი ნაშრომები ავტოგრაფებით, რომლებიც ი. მონადირიშვილის შთამომავლებმა გადასცეს დიდი კომპოზიტორის სახლ-მუზეუმს.

იოსებმა მონაწილეობა მიიღო ბევრ საშვილიშვილო საქმეში. იგი ერთ-ერთი თაოსანი იყო ქართული გიმნაზიის შენობის აშენებისა.

1912 წელს ი. მონადირიშვილი სწავლის გასაგრძელებლად მოსკოვში გაემგზავრა. იგი შევიდა უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. როდესაც მეუღლეს მარიამ ზაქარიას ასულ ტოგონიძეს (დამთავრებული ჰქონდა თელავის წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებელი და ცნობილი მასწავლებელი იყო) ემშვიდობებოდა, იოსებმა ასეთი აღსარება მისცა: მივდივარ მოსკოვში, უნდა ვისწავლო იურიდიულ ფაკულტეტზე, რათა უფრო მეტი შესაძლებლობა მომეცეს, დავეხმარო მშობელ ზალხს სიმართლის ძიებაში... აუცილებლად უნდა ვიპოვო დიდი ილიას მკვლეელი და გავასამართლო, — აი, ჩემი მიზანთ-მიზანი!.. სამწუხაროდ, ნაადრევმა სიკვდილმა მას არ დააცალა ამ მიზნის განხორციელება...

3. იოსებ მჭედლიშვილი

იოსებ სოლომონის ძე მჭედლიშვილი ეკუთვნის მეოცე საუკუნის ქართველ მწერალთა იმ რიცხვს, რომელსაც მკითხველი საზოგადოება თავის დროზე კარგად იცნობდა. ამჟამად იგი ახლო წარსულის მივიწყებულ მოღვაწეთა რიცხვშია მოქცეული.

იოსებ მჭედლიშვილი დაიბადა 1888 წლის 1 ივლისს, გარეკახეთის სოფელ კაკაბეთში*, ღარიბი გლეხის ოჯახში.

მშობლებმა პატარა იოსები შეიყვანეს თბილისის სამოქალაქო სასწავლებელში, რის შემდეგაც მომავალმა მწერალმა სწავლის გაგრძელება ქართულ სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მოისურვა. ამის გამო იგი 1910 წელს თხოვნით მიმართავს მწერალ ქალს ნინო

* გამოსაცემად მომზადებული გვაქვს წიგნი „კაკაბელი მომღერლები“.

ნაკაშიძეს. აი, როგორ იგონებდა შემდეგში ნინო ნაკაშიძე ამ ფაქტს:

„— ახლა კიდეც ერთი საქმე მაქვს, — დალუნა თავი მან, — მითხრეს, რომ თქვენ შეგიძლიათ გამიკეთოთ...

— აბა, რა საქმეა და, თუ შემიძლია...

— სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მინდა შესვლა.

— მერე?

— მერე და მითხრეს, დაგვიანებულიაო, წლოვანება ისეთია...
თორემ უსწავლელი რომ დავრჩე, როგორ უნდა ვწერო...

მე მომეწონა მისი სურვილი. სწავლა უნდოდა იმისათვის, რომ ეწერა.

— ვეცდები, ვუთხარი და სარედაქციო კომისიის სხდომაზე, როცა მისი ლექსები წავიკითხე, ჩვენი რედაქციის წევრებს გიმნაზიის დირექტორს ალ. მდივანს და ალ. მიქაბერიძეს უკამბე გარემოება და ვთხოვე, — მითხრეს, ზვალ გამოგზავნეთ და მივიღებთო.

მეორე დღეს, როცა იოსები შემოვიდა, მაშინვე ვახარე — მიგიღეს მეთქი“ (ნ. ნაკაშიძე, მოგონებები, 1956, გვ. 117).

ორი წლის შემდეგ, ი. მჭედლიშვილი გიმნაზიიდან დაითხოვეს. ამის მიზეზი სწავლა-აღზრდა სისტემაში გამეფებული სულისშემზოთ-ველი რეჟიმი იყო. აი, რას წერს იოსებს 1912 წლის 25 ნოემბერს ქ. ბერნიდან სანდრო შანშიაშვილი: „ძმאו იოსებ! მივიღე შენი წერილი და სურათი, რაზედაც დიდად გმადლობ.

ბიჭო, როგორ თუ გიმნაზიიდან დაგიტხოვეს? ეგ როგორი იქნება. კარგი იყო, რომ გაგეთავებინა. თუ კი მოსახერხებელია — ისევ შედი, თორემ შემდეგ ძალიან გაგიჭირდება. დიდი მეცადინეობაც დაგჭირდება, რომ უმაღლეს სასწავლებელში შეხვიდე — სიმწიფის უმოწმობოდ არსად არ მიგიღებენ, ყველგან გზა დახშული გექნება. თუ საზღვარგარეთ დააპირებ სწავლის გაგრძელებას, სულ ერთია, გიმნაზიის კურსი უცხო ენაზე უნდა ჩააბარო.

მე შენი იმედი მქონდა, რადგან დანარჩენ მგოსნებში ყველაზე ნიჭით ძლიერის შენ გარჩევიდი, ყველგან თუ სადმე ახალგაზრდა მგოსნებზე დავილაპარაკებდი, მაგალითად შენ მოგიყვანდი ხოლმე და ეხლა რას მეტყვიან? გიმნაზიაც კი ვერ გაათავაო.

მართალია, მოსაწყენია ახლანდელი გიმნაზიის კურსი თავის მასწავლებლებით, მართალია, შენი სული სხვა მხრისაკენ მიისწრაფის, მაგრამ თუ კი შენს ნებას უბრძანებ და ისევ შეხვალ გიმნაზიაში, ძალიან კარგს იზამ.

„გრდემლი“ მე ჯერ არ მიმიღია და არ ვიცი, მივიღებ თუ არა! აბა, ერთი გიგოს შეეკითხე.

ჩემი სურათი გადაღებული ამ ხელად არა მაქვს და როცა კი გადავიღებ, გამოგიგზავნი, იყავ ყოჩაღად.

შენი სანდრო შანშე
ბერნი, 25. 11. 1912“.

გიმნაზიის დაუმთავრებლობამ ი. მჭედლიშვილს მართლა ხელი შეუშალა, რომ სწავლა გაეგრძელებინა უმაღლეს სასწავლებელში. იგი 1915 წელს მიემგზავრება მოსკოვში და ახერხებს მხოლოდ შანიავესკის კერძო უნივერსიტეტში ჩარიცხვას.

აქ დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა იოსები. აი, რას ვკითხულობთ ამის შესახებ ჟურნალ „თეატრისა და ცხოვრების“ ფურცლებზე: „ახალგაზრდა მგოსანი ი. მჭედლიშვილი, რომელიც ამასწინად მოსკოვს წავიდა სასწავლებლად, ხელმოკლე ცხოვრების გამო ავად გამხდარა და დიდ სიღარიბეშია თურმე“. (1915 წ. № 47, გვ. 15).

ამ სამწუხარო ცნობის გამოქვეყნების უმაღლეს გამოჩნდნენ დამხმარენიც. პოეტის არქივში დაცულია ერთი წერილი, რომელშიც ვკითხულობთ: „შვილო იოსებ! უფალმა გაკურთხოს. შენი წერილები ყველა მივიღე და დიდად ვისიამოვნე, რადგანაც იგინი უტყუარი საბუთებია შენი ბუნებრივი ბრწყინვალე ნიჭისა, რომელასაც ესაჭიროება განვითარება, გაძლიერება, გაღრმავება, მეცნიერებითი დატვირთვა. ისწავლე შვილო, ისწავლე, უსათუოდ დაეწაფე ევროპულ კულტურას და თავის დროს შენი ნიჭი ლამპრად გამოუშუქდება ჩვენს სათაყვანებელ სამშობლოს. ღმერთს დიდი მეტყველებითი ძალა ჩაუთესია შენს ბუნებაში და თუ მეცნიერულად განვითარდი, ყოველივე ეჭვს გარეშეა, სასახელო მუშაკი იქნები.

თუკი ჩემი წვლილი ხელს შეგიწყობს ცოდნის შეძენაში, ყოველთვის გამოგიგზავნი ზოლმე ფულს და აი, ახლაც გიგზავნი ქრისტეშობისთვის თხუთმეტ მანეთს.

ეპისკოპოსი ლეონიდი, 19 დეკემბერი, 1915 წელი“.

ამ დროისათვის, როგორც ცნობილია, მოსკოვის უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლა-განათლებას ბევრი ქართველი ახალგაზრდა იღებდა. მათ აქ დააარსეს მოსკოვის ქართველ სტუდენტთა საზოგადოება, რასაც მოჰყვა ლიტერატურული საღამოები და კონცერტები.

1915 წლიდან მოსკოვის ქართველ სტუდენტთა საზოგადოებამ ყოველ შაბათს შემოიღო ე. წ. „ქართული ჩაი“, რომლის მიზანიც

იყო, გაეგოთ მოსკოვში მყოფი ქართველი სტუდენტების მისწრაფებანი, პოლიტიკური შეხედულებანი, მდგომარეობა და სწავლის საქმე. „ქართული ჩაის“ საღამოებზე თავიანთი ნაწარმოებების კითხვით გამოდიოდნენ გალაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, იოსებ მჭედლიშვილი და სხვები.

1916 წელს ქართველ სტუდენტთა საზოგადოებამ გამართა შოთა რუსთაველის საღამო, რომელსაც ესწრებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე მთარგმნელი კონსტანტინე ბალმონტი. იგი გამოვიდა მოხსენებით „რუსთაველი და მისი შემოქმედება“ იგი. მანვე წაიკითხა ნაწყვეტები „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანიდან. ბალმონტი ექსპრომტით შეაქეს ტიციან ტაბიძემ და იოსებ მჭედლიშვილმა.

იოსებ მჭედლიშვილი მოსკოვში ეცნობა სხვა ქართველ სტუდენტებს და მათთან ერთად ებმება მოსკოვში 1917 წელს ჩამოყალიბებულ ქართველი სტუდენტებისაგან შემდგარ მილიციაში. ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ მუშათა და გლეხთა გამოსვლებში. ამ საქმიანობაში ერთ-ერთი პირველი ჩაება იოსებ მჭედლიშვილი (ჟურნალი „დროშა“, 1960, № 3, გვ. 11).

იოსებ მჭედლიშვილმა შემოქმედებითი მოღვაწეობა ადრე დაიწყო. პირველი ლექსი მან 1906 წელს გაზეთ „ზარში“ გამოაქვეყნა და იმ დღიდან მოკიდებული ხშირად იბეჭდებოდა ჟურნალ-გაზეთებში: „სახალხო გაზეთი“, „ნაკადული“, „ჯეჯილი“, „განათლება“, „ხმა კახეთისა“, „საქართველო“ და სხვ. XX საუკუნის 10-იან წლებისათვის იგი უკვე საკმაოდ ცნობილი პოეტი იყო. მისი ლექსები დიდმა ქართველმა პედაგოგმა იაკობ გოგებაშვილმა შეიტანა თავის „ბუნების კარში“.

ი. მჭედლიშვილის პირველ ლექსებში ისმის სამშობლოს ბედით გამოწვეული სევდა-მწუხარება. მის შემოქმედებაში გაჩნდა სიყვარულის, ბუნების და ისტორიულ თემატიკაზე შექმნილი ნაწარმოებები.

ლირიკული ციკლები „პატარა ლექსები“, „ფერადი მძივი“, „ნეკერი“ და სხვ. გამოქვეყნებისთანავე მკითხველის ყურადღების ცენტრში მოექცა.

ი. მჭედლიშვილის ლექსები და პოემები ქვეყნდებოდა XX საუკუნის 10-20-იანი წლების ქართულ პრესაში. პოეტის ლექსებს განსაკუთრებით გაუხსნა კარი გაზეთმა „ხმა კახეთისა“, რომელიც 1912-1915 წლებში სიღნაღში იბეჭდებოდა. 1916 წელს დაიბეჭდა პოეტის

პირველი წიგნი „ანგელოზთა აჯანყება“, მას მოჰყვა საბავშვო მოთხრობების წიგნი „მწყემსის წერილები“ (1917 წ.), სურათი ლექსად „გიო“ (1918 წ.) და პოემა „შვიდნი ძმანი ხევსურნი“ (1919 წ.).

პოეტი თავის პირველ თხზულებებში ქადაგებს ხალხთა შორის მშვიდობას, სოლიდარობას. 1905-1907 წლების რევოლუციის დამარცხების შემდეგ კი იწერება მისი პესიმისტური ლექსები: „ცრემლები“, „სიმარტოვეში დაიდვარა გული“, „ჩემი ბოლო თქმა“, „პატარა სიკვდილი“, „მე მსურს ტირილი“, „დაამსხვრა ჩანგი“ და სხვები.

ი. მჭედლიშვილის შემოქმედებაში დიდი ადგილი უკავია პირველი მსოფლიო ომის თემას. ამ საკითხს მიუძღვნა მან პოემა „შვიდნი ძმანი ხევსურნი“ და ლექსების ციკლი „მსოფლიო გრგვინვაში“. მასში შევიდა 1914-1917 წლებში დაწერილი ლექსები, რომლებიც ცალკე წიგნად 1928 წელს დაისტამბა. წინასიტყვაობაში პოეტი მოკრძალებით წერდა: „ჩემო მკითხველო, წაიკითხე ბოლომდე ეს წიგნი, მხოლოდ ერთის პირობით: მაშინდელი ბავშვური აზრებისათვის და ძველი ფორმებისათვის ნუ დამძრახავ“. მართლაც ი. მჭედლიშვილის ამ პერიოდის შემოქმედება მოკლებულია მაღალმხატვრულ სრულყოფას, თუმცა მასში შეიმჩნევა ეროვნულ-პოეტური ტრადიციების ცოდნა, თემების აქტუალობა და როგორც გამოჩენილი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე შენიშნავდა: „ჩვენს ახლანდელ სალირიკო პოეზიაში კიდევ სჭარბობს გადამეტებული ოპტიმიზმი. ოპტიმიზმის კვალი ამჩნევია შანშიაშვილის ლექსებს და უხვად არის გაბნეული გრიშაშვილის, მჭედლიშვილის და სხვათა ლექსებში“ (კ. აბაშიძე, ეტიუდები, 1962, გვ. 12).

მჭედლიშვილის ლექსებმა ვაჟა-ფშაველას იროდიონ ევდოშვილის, სანდრო შანშიაშვილის და იოსებ გრიშაშვილის პოეზიის კეთილისმყოფელი გავლენა განიცადა. მათთან პირადი და შემოქმედებითი დამოკიდებულების უტყუარ საბუთს წარმოადგენს თანამოკალმეებისადმი მიძღვნილი მისი ლექსები და პირადი წერილები.

ი. მჭედლიშვილს ერთხანს ვაჟა-ფშაველას დიდ ფრთებქვეშ დაფრთიანებულ მართვედ მიიჩნევდნენ. XX საუკუნის 20-იანი წლების ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე ვკითხულობთ: „მჭედლიშვილი პირმოა ვაჟასი“... „ი. მჭედლიშვილს მეტად უყვარს მთის არწივი ვაჟა და მის სკოლაში, აშკარაა, კარგა ადგილსაც დაიჭერს მომავალში“...

აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ ერთხანს ი. მჭედლიშვილს, როგორც პოეტს, იოსებ გრიშაშვილის გვერდითაც აყენებდნენ.

მეტად ნაყოფიერია ი. მჭედლიშვილის მოღვაწეობა საბავშვო მწერლობაში. მას სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ფართოდ გაუღეს კარები საბავშვო ჟურნალებმა „ნაკადულმა“ და „ჯუჯილმა“.

ი. მჭედლიშვილი კარგად იცნობს ბავშვების სამყაროს. იგი ხალისიანი ლექსებით შთააგონებს პატარებს მშობლიური ბუნების სიყვარულს.

ისტორიულ თემაზე ააგო პოემები: „მეფის შვილი თამაზი“ და „მინდია ბერი“.

ი. მჭედლიშვილის ლექსები სათავეს იღებენ ქართული ხალხური პოეზიიდან. პოეტის 8 – მარცვლიანი დაბალი შაირით დაწერილი ლექსები, ასე გვგონია, ფანდურზე დასამღერებლად დაიწერაო. ისე, როგორც თავის დროზე ვაჟა-ფშაველა თავის ლექსებს სათაურად „სიმღერას“ აწერდა ან სათაურს ქვეშ მოუთითებდა, სიმღერაო (მაგ. „მთის იქით მთვარე, ამოდის“, „ნეტავი გამაგებინა, „იმ ზაფხულს ია ამოდის“). ი. მჭედლიშვილის ლექსების ერთ ნაწილს სათაურის ქვეშ მიწერილი აქვს „ხალხურადო“...

მეცხვართა ყოფა-ცხოვრების ასახვა ი. მჭედლიშვილის საყვარელ თემად იქცა. მათზე მან საინტერესო მოთხრობები, ნარკვევები და პოეტური ნაწარმოებები დაწერა. 1915 წელს ჟურნალ „ნაკადულში“ დაიწყო ი. მჭედლიშვილმა მოთხრობის „მწყემსის წერილების“ გამოქვეყნება. წერილების ადრესატია პოეტის მეგობარი მიხეილ საყვარელიძე, შემდეგში ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ქართულ ენაზე ჭადრაკზე დაწერილი პირველი წიგნის ავტორი (თბ., 1926 წ.).

1917 წელს „მწყემსის წერილები“ ცალკე წიგნად გამოიცა. მოთხრობაში აღწერილია მწყემსთა ცხოვრება. ამავე ციკლს განეკუთვნება საბავშვო პოემა „პატარა მეცხვარე“, რომლის მთავარი პერსონაჟია პატარა სანდრო, ამავე თემაზეა აგებული მისი ვრცელი მოთხრობა „თეთრი მდინარე“.

ნადირობის თემაზე აგებულ სიღნაღში მოთხრობებში „მონადირის დღიურიდან“ და „ბუნების წიაღში“ ოსტატურად არის ამტკველებული მშობლიური მიწა-წყლის ფლორა და ფაუნა.

ი. მჭედლიშვილის დრამატულმა ნაწერებმაც ადრევე მიიქცია ჩვენი თეატრალური საზოგადოების ყურადღება. მაგალითად, მისი ოთხმოქმედებიანი ისტორიული ტრაგი-კომედიის „ოიანა-ბუიანას“ დადგმაზე მუშაობდა დიდი ქართველი რეჟისორი კოტე მარჯანიშვილი,

მაგრამ მისი განხორციელება სიკვდილმა არ დააცალა. ამავე ნაწარმოებზე შემდეგ მუშაობა განაახლა რეჟისორმა დოდო ანთაძემ, მაგრამ კვლავ განუხორციელებელი დარჩა. სწორედ იმჯერად შეიქმნა ლადო ასათიანის ასეთი ფუნაგორია: „არ იქნები ჭკუიანად, კიდევ დასწერ ბუიანას“, სასიამოვნო ფაქტია, რომ „იოანა-ბუიანას“ დადგმისათვის ათეულობით ესკიზი დახატა ლადო გუდიაშვილმა.

ი. მჭედლიშვილმა ხალხში და სიძველეთსაცავებში გაბნეული ბევრი საინტერესო მასალა მოიძია და გამოიყენა ისტორიულ დრამებში: „გიორგი მესამე“ და „ალექსანდრე ბატონიშვილი“. ეს უკანასკნელი 1935 წელს ცალკე წიგნადაც გამოიცა პროფ. გ. თავზიშვილის წინასიტყვაობით.

მჭედლიშვილის კალამს ეკუთვნის პუბლიცისტური წერილები და ოპორისტული ნარკვევები, რომლებსაც იგი „ფეშანგი ფაშვიბერტყვასის“, „კაკაბელის“, „იასეს“, „იქნებას“, „მართალის“, „მარადის“, „იოსების“, „ილიკო რაზმელის“ და „ნინო და თამარის“ ფსევდონიმებით აქვეყნებდა.

იოსებმა ჯერ კიდევ ახალგაზრდობაში თარგმნა რუსული და უკრაინული ლიტერატურული ნიმუშები: ა. პუშკინის, მ. ლერმონტოვის, ბაირონის, გოგოლის და ტ. შევჩენკოს ლექსები და მოთხრობები. იგი ი. ტურგენევის ცნობილი თხზულების: „მონადირის წერილების“ (1955) და „გაზაფხულის ნიაღვრების“ (1955) საუკეთესო მთარგმნელად ითვლება.

მასვე ეკუთვნის თავანკარა ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული ჩანაწერები. იგი განსაკუთრებულ ღაბიურესებას იჩენდა ქართული ხალხური თეატრის მიმართ. მისი აღწერილი ხალხური სანახაობა-დღესასწაულები ბერიკაობა, ყვენობა, მუნჯი სცენები, რომლებიც ჩაწერილია გარე და შიგნით კახეთში, ქიზიყის სოფლებში (მიაკვლია ყვენობის კვალს მთაშიც) ქართული ხალხური თეატრის ისტორიის მკვლევარისათვის საუკეთესო წყაროა.

ი. მჭედლიშვილმა ჯერ კიდევ 1925 წელს დაწერა ვრცელი ნაშრომი „ქართული ხალხური თეატრი და მისი მსახიობები“, რომელიც 1927 წლის 11 თებერვალს მოხსენების სახით წაიკითხა კონსერვატორიის დარბაზში. პოეტის არქივში დაცულია ნაშრომები „ქართულ სანახაობათა მასალები“ და „ქართული ხალხური თეატრი, მუსიკა და ლიტერატურა“ (ამ უკანასკნელს ახლავს კ. მეღვინეთუხუცესის რეცენზია).

იოსების მიერ მოპოვებული ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული მასალები სანდო წყაროა. მათ იმოწმებდა აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი, „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ და „ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხების“ დაწერის დროს. პოეტმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო ივანე ჯავახიშვილის თაოსნობით მოწყობილ ექსპედიციაში 1935 წელს, რომელიც ითვალისწინებდა შინამრეწველობის მასალების შეკრებას. მან მდიდარი მასალები შეკრიბა გარეკახეთში და ერწო-თიანეთში. იგი მონაწილეა აგრეთვე ხალხური სანახაობების შემსწავლელი ექსპედიციისა, რომელიც 1935 წელს მოეწყო კახეთში, კ. მარჯანიშვილის გადაწყვეტილებით. (ექსპედიციაში შედიოდნენ: ლადო გუდიაშვილი, ნიკო გოცირიძე, ღოდო ანთაძე, დიმიტრი ჯანელიძე და იოსებ მჭედლიშვილი).

1934 წელს, როდესაც ივანე ჯავახიშვილი ფარმაკო-ქიმიის ინსტიტუტის სატერმინოლოგიო განყოფილების გამგედ აირჩიეს, იოსებ მჭედლიშვილმა დიდი მეცნიერისაგან მიიღო დავალება, რომ შეეკრიბა წეს-ჩვეულებები ხალხურ მკურნალობასა და წამლების შესახებ.

ი. მჭედლიშვილის არქივში დაცულია ერთი 46-გვერდიანი რეეული, რომელშიც ჩაწერილია შინამრეწველობის მასალები უხვი ფოლკლორული ტექსტების თანდართვით. რეეულს აწერია „მეორე რეეული – ერწო-თიანეთი“. აქ შეხვდებით საინტერესო ცნობას მესაქონლეობაზე, ქსოვის, ურძის კეთებისა, საკვები ბალახების, დამასტის წმინდა გიორგის და სხვათა შესახებ.

იოსებმა განსაკუთრებით კარგად იცოდა მეცხვარეთა ლექსიკა და ამომწურავადაც აღწერს მათ რეპერტუარს. „ერწო-თიანეთი მესაქონლეობის ქვეყანაა. აქ სულ საქონელზეა ლაპარაკი, ამ ხალხს საქონლით უდგა სული, ლექსებშიც ხშირად საქონელზეა წუხილი“ – შენიშნავს ჩამწერი. აქვე ნიშნულად მოაქვს ბუთლა და ქეთევან ალბუთაშვილებისაგან ჩაწერილი ლექსები.

საინტერესოა „იახსრის“ ციკლის ლექსების ერთი ნიმუში, რომელსაც მწყემსები ფანდურზე მღეროდნენ:

„ხთის კარზე შავიყარენით
სამოცდასამი ხატია,
ჩამოდგეს სასწორო-ჩარექი,
კვირაჲ, უჭირე თვალია.
გადმოწყეს თორმეტი ლიტრა
ვერვინ ვერ უყო ძალია,

თორმეტსა ლიტრა რკინასა
 გადმოუმატეს სამია,
 ჩამაირიგნეს ღვთის შვილნი,
 ვერვინ გაუვლო ქარია,
 მაგას იახსარ აიღებს,
 არაგვზე ნაომარია,
 გადაფურინდი და ავწიე,
 ღმერთო, მე მომე ძალია,
 თხუთმეტ ლიტრასა რკინასა
 ქვეშ აუვლიე ქარია.
 იქავ წავიდეთ, ძმავე ბადრი,
 გუშინ რო ქარი ხვიოდა,
 დევებსა ჰქონდათ ქორწილი,
 სიმღერა გამოდიოდა,
 იახსარს მაიგონებდნენ
 ყველა იმაზე ჩიოდა,
 იმათ ქალ-რძლები ნაქნარი
 ცეცხლში ქადები შხიოდა.
 შამაჰჭრეს კეცეულებსა,
 კაცის თავ-ფეხი წიოდა
 შამრცხვა და უკან მოვბრუნდი,
 გამოვიცვალე ჟამია.
 სიყმისას ლახტი ვესროლე
 თავს დავანგრეე ბანია,
 ერთ დევი გამამივარდა,
 რომელიც უფრო ჩქარია,
 გადაფურინდა და გადავყე,
 კლდეს ამეფარნა მხარნია,
 კლდე ოთხად გადანაფოტდა,
 დევს ამოვთხარე თვალნია:
 იმასაც კარგა სცოდნიყო
 აბუმელეთის ტბანია,
 გაფურინდა, შიგ ჩამივარდა,
 თან ჩავყე იახსარია,
 მე იქით ვეღარ ამოველ
 სისხლით გამებნეს გზანია.

დაღონდნენ ჩემნი მოყმენი,
 სულ მაიარეს მთანია,
 იახსარ ველარ ვიპოვნეთ,
 ღეგებთან ნაომარია.
 იმათაც კარგა სცოდნიყო
 ოთხრქა, ოთხყურა ცხვარია,
 მაიყვანეს და ჩამოკლეს,
 სისხლით გამეხსნა გზანია.
 შამოვყე ჩიკრიკის ქვაზე,
 შამოვიბერტყე მხარნია,
 გამიბით თოკის ბაწარი
 კარატით კარატამდეა,
 ავის გორს შამომიკიდეთ
 ჩემი პატარა ზარია,
 დაჰკარ, ხმა ახადს გავარდეს,
 პირს დაიწერენ ჯვარია...
 მოთქომსაც, მაყურებელსაც —
 ყველას ეწეროს ჯვარია“.

იახსრის ციკლის ამ საუკეთესო ნიმუშს ივანე ჯავახიშვილი
 ისე დაუინტერესებია, რომ რამდენიმე სიტყვისთვის ფანქრით ხაზი
 გაუსვაშს. კერძოდ, „სამოცდასამი ხატი“, „კვრავ“, „იახსარ“, „აბუმელეთის
 ტბანია“, „ოთხრქა“, „ოთხყურა ცხვარია“ და სხვები. ჩანს, დიდმა
 მეცნიერმა ყურადღება გაამახვილა ლექსის წარმართულ-მითოლოგიურ
 დეტალებზე.

ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ლეგენდა „დამასტას წმინდა
 გიორგის“ შესახებ. ი. მჭედლიშვილი წერს: „ს. ხაიშის თავზე, ტიტელა
 მთაზე არის დამასტის წმინდა გიორგის ტაძრის ნანგრევები. ამ
 ხატს დიდი დღეობა სცოდნია და აღბუთაშვილი მიამბობს ხალხურ
 ლეგენდას დამასტაზე: „აუარებელი მლოცველი ჰყავდა ამ ხატს.
 მთელი კახეთი აქ იყრიდა თავს. ერთხელ ამ დღეობაში ერთმა
 დედამ მოიყვანა სალოცავად ქალ-ვაჟი, ორივე პატარები და ზღვა
 ხალხში პატარა ქალი დაეკარგა. ბევრი ეძებეს, მაგრამ დაკარგული
 ქალი ვეღარ იპოვეს. მარტო ვაჟიღა წაიყვანა დედამ სახლში.

დაკარგული პატარა ქალი სხვამ წაიყვანა, იშვილა და გაზარდა.
 თხუთმეტი წლის შემდეგ შვილდაკარგული დედა კიდევ წავიდა
 თავისი ვაჟიშვილით ამ დღეობაში. მთელ ქვეყანას მოეყარა აქ კიდევ

თავი. ვაჟიშვილმა ერთ მშვენიერ ქალს დაჰკრა თვალი, მოეწონა, ღრმად ჩაუვარდა გულში. იმდენი ეცადა, იმდენი იხერხა ვაჟმა, რომ ეს მშვენიერი ქალი დაიმარტოხელა, სიყვარული გამოუცხადა, გულზე მიიკრა, ჩაიხვია, ჩაიხუტა და აკოცა კიდევ.

მეგრე გამოკითხეს ერთმანეთს ვინაობა და ეს ქალი ამ ვაჟის დაკარგული და გამოდგა. ეს ამბავი ასე გაილექსა ხალხში:

„დამასტეს ვარდნი აყოვდეს
ძირად მალ ერთის ზისანი,
ჩასახვევენელად მაძინდა,
მკლავნი ყოფილან დისანი.
რად რაით გამრისხდორიყო
თვალნი ზეითის ღვთისანი —
არ მიტირებდნენ დედანი,
არ ჩამფარავდნენ ქვიშანი“.

აქვე საგულისხმო ცნობაა მოტანილი, რომ დამასტეს წმინდა გიორგში კერატი (ღორი) იკვლებოდაო. ეს საკითხი ბუნებრივად დააინტერესებდა ივანე ჯავახიშვილს და ამიტომაც ხაზს უსვამს სიტყვებს „შეთქმული კერატი“. რაც შეეხება თვით ზემოთ მოყვანილ ლეგენდას და-ძმის შესახებ, მოარულია და შინაარსობრივად ძალიან ჰგავს ლეგენდას „ხოდაშენის“ შესახებ.

ი. მჭედლიშვილი მეცხვარეთა რეპერტუარის დამამშვენებლად მიიჩნევს თორღვას, ზურაბ ერისთავს და იოსებ ხარანაულზე შექმნილ ლექსებს.

ნიმუშად მოვიტანთ თორღვაზე ლექსების ციკლის ერთ ვარიანტს:

„ობლობით ამაიზარდა
თორღვაი, გაგამთ გვარია,
ამაეს ამაიყოლა
ნავთი და ნაკვერჩხალია.
დაუთქვეს დიდებულებმა,
ბეჭვებში ნახეს ჯვარია:
მარჯვენას მზეი ეწერა,
მარცხენას-მთვარის ნავია
სიონში გამაიჩქეფა,
შორით ვინ უგა თვალია...
ჯაჭვი რა უყავ, თორღვაო,

ძმობილის ნაჩუქარია?
 — გავწიე ლიდოვანზედა,
 გაქან ქვე, როგორც წყალია.
 ჩავდიე, ვერ დავეწიე,
 მიწამ გაუღო კარია,
 თან ჩაჰყვა თეთრი ყორანი,
 თეთრ ჩაელევა მხარია. —
 ანდაკით ამემართნენ
 მონადირენი ცხრანია,
 შამოეყარათ თორღვაი
 რო ნაჯოგარი ხარია.
 ბეგარ მაჰთხოვა ფშავლებსა
 საკომლოდ თითო ცხვარია:
 — სამეტოდ გამოსართილთ
 თითო არწივის მხარია,
 თითი ტომარა ნაცარი,
 რომ შავამშრალო გზანია. —
 — ვინც ბეგარ მოგცეს, თორღვაო,
 მამა წაუწყმდეს მკვდარია!
 სამჯერ გადმოხველ, თორღვაო,
 სამჯერ დაგიკლან ცხვარია,
 მეოთხედ გადმოსვლაზედა
 თეთრი ქორაის ხარია.
 ძმობილის მოღალატესა
 ღმერთმ გიყვას სამართალია —
 ამოუწვადა ჩოთამა
 ისარი მჭვარტლიანია,
 შამაიკრიბა, გულს დაჰკრა:
 ეგ ნახე შხამიანია.
 მიწაზე წამოაწვინა,
 გაწირა გამცივარია:
 „თორღვაე, ნუ დამემღურები,
 ბოძალს ვერ მივე ძალია,
 ვიყავი ნაავადარი,
 შვიდი წლის ნაცივარია,
 შვიდ თვეს ლოგინში ვიწვეი,

საში თვის ნატკივარია,
დღე იყო ბურუსიანი,
შვილდს ვერ ვუყარე რქანია“.

თორღვას ციკლის ამ ლექსს ახლავს ი. მჭედლიშვილის მიერ მიწერილი ზოგი სიტყვის განმარტება, მაგალითად, „ამაგს-სოფელია“, „სიმონში-წყალია“, „ანდაქით-ადგილია“. ივანე ჯავახიშვილს ხაზი გაუსვია შემდეგი სიტყვებისათვის: „თეთრი ყორანი“, „თეთრი ქორაის ხარი“ და „შვიდი წლის ნაცივარი“.

როგორც ჩანს, იოსებ მჭედლიშვილის ჩანაწერები ხელთ ჰქონია ივანე ჯავახიშვილს და მას გულდასმით გასცნობია. საყურადღებო მისი შენიშვნები. აი, ზოგი მათგანი. იქ, სადაც ურმის გაკეთებაზეა საუბარი, ივანე ჯავახიშვილს მიუწერია: „სასურველია თვითიული ნაწილისა და ასეთ იარაღთაგანის სიტყვიერი დახასიათება ჰკითხოთ ზოლმე“. „თონის ჩადგმაზე“. როცა საუბრობს რომან ცალულელაშვილი და ასახელებს მრავალ ტერმინს, მათ შორის, „მოქვაბვის“, ე. ი. თონის ჩადგმის შემდეგ გამოწვევადე პროცესს, ამით დაინტერესებულა დიდი მეცნიერი და ასე კითხულობს: „მოქვაბვა რას ნიშნავსო?...“ სადაც აღწერილია „ყოჩის არჩევის“, „ქალამნის ამოსხმის“, „ხვესურული ტანისამოსის ქსოვის“ პროცესები ი. ჯავახიშვილს ასეთი მინაწერები აქვს: „ვისი ცნობაა? ვინაობა და სადაურობა ყველგან უნდა იყოს აღნიშნული“, „ვისი ცნობაა? მომთხრობელის ვინაობა და სადაურობა.“

ამრიგად, აკად. ივანე ჯავახიშვილის შენიშვნები და მინაწერები ძირითადად ფოლკლორული ტექსტების პასპორტიზაციას ეხება და დიდი მეცნიერის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალის ჩაწერის პრინციპზე ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს.

ი. მჭედლიშვილის ბევრი ლექსი სიმღერად იქცა. მათ ჯერ მწყემსები მღეროდნენ ფანდურზე, შემდეგ მიზო ჯილაურის გუნდმა შეიტანა თავის რეპერტუარში. თუმცა, არც ქართული კომპოზიტორები დარჩენილან გულგრილად პოეტის ორიგინალური თუ ნათარგმნი ნაწარმოებებისადმი. მიეყვით მათ კვალს.

საუბარს ვიწყებთ იოსებ მჭედლიშვილის და დიმიტრი არაყიშვილის შემოქმედებით ურთიერთობაზე.

როგორც ვიუწყებოდით, 1915 წელს ი. მჭედლიშვილი მოსკოვში შანიავსკის უნივერსიტეტში სწავლის დროს დაუმეგობრდა კომპო-

ზიტორ დიმიტრი არაყიშვილს. ისინი ხშირად ხვდებოდნენ მოსკოვის ქართველთა საზოგადოებაში, ბინაზე (მათ იმდენად ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდათ, რომ პოეტის სახელზე მოსკოვში გაგზავნილი წერილები დ. არაყიშვილის ბინის მისამართზე მიდიოდა) სუხოდელსკის სახლში და ხშირად საუბროდნენ ხალხური სიმღერის თაობაზე. აი, რას წერს ი. მჭედლიშვილი: „როდესაც პირველად ჩავედი, ვინახულე ჩემი პატივცემული კომპოზიტორი და ხალხური მუსიკის დიდი მოამბე დიმიტრი არაყიშვილი. მას ბავშვური წყრომით შევჩვილე ჩემი გულისტკივილი.

— პატივცემულო დიმიტრი, — ეუთხარი არაყიშვილს: — მე გლეხი ვარ... კურდღელივით ფეხშიშველა გავიზარდე ჯაგებში. ჩემს ირგვლივ ჩემგვარები იყვნენ სულ. ჩვენთვის არ იყო არც თეატრი, არც ოპერა, მხოლოდ ყეენობა, ყველიერი და ის სიმღერები ვიცოდი, რომლებსაც ხალხთან ერთად მეც ვმღეროდი. მამაჩემი, ბიძაჩემი და ჩემი მეზობელი პეტრე ჯილაური, აგრეთვე პატარძეულელი დიმიტრი ბილანიშვილი კარგი მომღერლები არიან. ისინი მღერიან ხალხურ სიმღერებს ისევე, როგორც მათი მამა-პაპა მღეროდა. ვინ ასწავლა მათ მამა-პაპას ეს სიმღერები, ან თვითონ მათ საიდან ისწავლეს, არ ვიცი. ეს სიმღერები არც ჩემთვის უსწავლებია ვინმეს, მაგრამ ვიცი. ყოველივე ამის გარდა, კიდევ ერთი რამ ვერ გამიგია: ხალხი ამ სიმღერებს ასე მღერის: ერთი პირველი მოძახილი, ერთიც მეორე მოძახილი, დანარჩენები ბანს ამბობენ. ქალაქში რომ ჩამოვედი, აქ კი სულ სხვა ამბავია. ამ მშვენიერ სიმღერებს სხვანაირი წესით მღერიან. ამას ხალხურ სიმღერებს ეძახიან ლოტბარები და ვერც ისე მღერიან, როგორც სოფლად“. პოეტის ამ წუხილის პასუხად დ. არაყიშვილს ჯერ გასცინებია და შემდეგ უთქვამს: „შენი საყვედური სამართლიანიაო“...

ი. მჭედლიშვილს დ. არაყიშვილთან ერთ-ერთი ასეთი ბაასი ჩაუწერია პოეტს და საქართველოში გამოუგზავნია. წერილი დაიბეჭდა სათაურით: „ბაასი დ. არაყიშვილთან“ (გაზეთი „სახალხო ფურცელი“, 1916 წელი, 29 ნოემბერი).

ჩანს, იოსებ მჭედლიშვილის ქართული ხალხური სიმღერით დაინტერესება დ. არაყიშვილთან ურთიერთობიდან დაიწყო. „დამებადა აზრი, — წერს ი. მჭედლიშვილი — მომეკრიბა სოფელში კარგი მომღერლები და ქალაქში გამემართა საღამო, რათა ხალხისათვის ნამდვილი ხალხური სიმღერა მომესმენინებინაო“. ეს სურვილი მან მართლაც აისრულა.

ამაზე საუბარი ცოტა უფრო შორიდან უნდა დავიწყოთ.

საქართველოს სოფლებსა და ქალაქებში უძველესი დროიდანვე მოქმედებდა მომღერალთა გუნდები, მაგრამ არაორგანიზებულად. მათი ასპარეზი მხოლოდ ქორწილები და დღეობები ყოფილა. XX საუკუნის დასაწყისში კომპოზიტორებმა — ზაქარია ფალიაშვილმა და ნიკო სულხანიშვილმა კახეთში დიდი რუდუნებით შეკრიბეს ხალხური სიმღერები. ისინი ჩაწერეს ნოტებზე, ან ფონოგრაფზე. შემდეგ კი დიდი ყურადღება მიექცა ხალხური სიმღერების შეკრებასა და გუნდების შექმნას.

1926 წლის მაისში, იოსებ მჭედლიშვილის ხელმძღვანელობით, სახელგანთქმული კახელი მომღერლების პირველი, შედარებით ორგანიზებული გუნდი შედგა, რომელშიც შედიოდნენ შილდელები „დუდას ლევანა“ (ასაბაშვილი) და ალექსი ელოშვილი, კაკაბელი მიხო ჯილაური და რამდენიმე სხვა. მათი პირველი კონცერტი 1927 წლის მაისში რუსთაველის თეატრში გაიმართა. აი, რას წერს გუნდის შემდგენელი ი. მჭედლიშვილი: „თეატრიდან რომ გამოვედით და ჩემსას წავედით, გზაში ხალხი აგვედევნა. ტაშს გვიკრავდნენ და იბახოდნენ „ვაჟა, ჯილაური! ყოჩაღ, მომღერლებო! თითქმის ნახევარი თეატრი უკან გამოგვყვა და მოგვაცილა სახლამდე“, ხალხმა იგრძნო რომ ამ სიმღერებში მოჩანდა უზარმაზარი გენია ქართველი ხალხისა, მისი კულტურა, მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში გულით ნატარი ტანჯვაც და სიზარულიც, კენესაც და სიცილიც“ — წერს ი. მჭედლიშვილი.

ი. მჭედლიშვილის შედგენილმა გუნდმა საქართველოს მომღერალთა ოლიმპიადაზე მეორე პრიზი, ხოლო კავკასიის ხალხთა ოლიმპიადაზე პირველი პრიზი დაიმსახურა.

1928 წლის იანვრიდან იოსებ მჭედლიშვილმა დაიწყო გუნდის ახალი წევრებით შევსება. ჯილაურის ჯგუფს ჯერ შეუერთდნენ ზაშმელი მომღერლების (გიორგი ეპიტაშვილის ხელმძღვანელობით) ჯგუფი და მათი შეერთებული გუნდი გამოვიდა 11 თებერვალს კონსერვატორიის დარბაზში. გუნდში შედიოდა 13 მომღერალი და ორიც ქალაქელი მესტიური. მალე, ამ გუნდს მიემატნენ სოფელ შაშიანელი მომღერლები. სამ აპრილს (1928 წელს) ოპერის თეატრში დიდებული კონცერტი გაიმართა. აი, ვინ იღებდა ამ გუნდში მონაწილეობას: ნიკო მამულაშვილი (პირველი მოძახილი, ზაშმელი), გიორგა გულაშვილი, (მეორე მოძახილი), მიხა ჯილაური (პირველი მოძახილი,

კაკაბელი), მიხა ჯილაურის შვილი (მეორე მოძახილი), ვინმე გოგია (პირველი მოძახილი, ხაშმელი), ილია დოდაშვილი (მეორე მოძახილი, ყანდაურელი), ღათია გონიტაშვილი, სანდრო სულთანშვილი, სივმონა ყვარელაშვილი, ქიტა ზუროშვილი, ალექსა ჭიაბრიშვილი (ბანები, ხაშმელები), ლექსია ექვთიმაშვილი (კაკაბელი) და მესტვირე იოსება. მათი რეპერტუარი წარმოდგენილი იყო სამ განყოფილებად – პირველი, შრომის სიმღერები: „გლესავ და გლესავ“, „მუშური“ (მკის დროს), „პეგი ჰოგა“ (მკის დროს), „ხელეურის მიტანის დროს“. „მაყრული“, „ურმული“ (ხაშმურად), „ურმული“ (კაკაბურად), „ოროველა“ (ხაშმურად), „ოროველა“ (კაკაბურად) და „სიმღერა თოხნის დროს“. მეორე განყოფილებაში შედიოდა სიმღერები ყოფაცხოვრებაზე: „საწყალი გლეხი“, „გოგონა“, „საცეკვაო“, „საჭიდაო“, „ფშური“, „ძლიერ სტიროდა“ და „სალამური“, მესამე განყოფილებაში იყო სანადიმო და საღვინო ხმები: „მხედრული“ (ორპირად), „სოლომონ ბრძანა“, „შემოძახილი“, „თამარ ქალო“, „კახური მრავალჟამიერი“, „ჩაკრულო“, „ბერიკაცი ვარ, ნუ მომკლავ“, „სუფრული“, „ყველა სდუმდა“. ზემოთ ჩამოთვლილ განთქმულ მომღერლებთან ერთად თავს არ ზოგავდა მესტვირე იოსება.

ამ კონცერტის ღირსება ისიც იყო, რომ თითოეულ სიმღერას იოსებ მჭედლიშვილი კომენტარს ურთავდა. აქვე წაიკითხა მან მოხსენება თემაზე: „ქართული ხალხური თეატრი და მისი მსახიობები“.

1929 წლის 3 აპრილს, ოპერის თეატრში გამართული ამიერკავკასიის ხალხური მუსიკის საღამოს შემდეგ იოსებ მჭედლიშვილმა გადაწყვიტა უფრო დიდი გუნდის შედგენა. ამ მიზნით, მან შემოიარა მთელი კახეთი და თავი მოუყარა სახელგანთქმულ მომღერლებს: დედას ლევანას, მიხა ავეაროზიშვილს, ღათა მამაგულაშვილს, მიხა ირემაშვილს, ილა ახალკაციშვილს, ნაზარას და ბარუდარას.

1934 წლის 13 ივლისს იოსებ მჭედლიშვილი ართანელ მომღერალ აბრამ სიმაშვილს წერდა: „წინათ გრემში ვიყავი ოლიმპიადაზე მომღერლების წასაყვანად და მიხა ავეაროზიშვილისაგან გავიგე, რომ თქვენ, კახიძე მათე, ჩიკვაძე და ლიმონას ბიჭი, კარგი მომღერლები ყოფილხართ. მიხამ ძალიან გაქოთ. ამიტომ, ძალიან კარგი იყო თქვენი ყველას გაცნობა, რადგან მეგრის კიდევ იქნება მომღერალთა ოლიმპიადა და მინდა, რომ კახეთი ამ კარგ საქმეს უფრო მომზადებული შეხვდეს. ამ წერილის მიღებისთანავე მომწერეთ წერილი.“

ახლა უნდა მოგახსენოთ, თუ რა სიმღერებსა აქვს ფასი. ფასი და მნიშვნელობა აქვს ძველისძველ ქართულ ხალხურ სიმღერებს.

მაგალითად, კახური მრავალჯამიერი, სუფრული, ჩაქრული, ზეური, ღმერთო-ღმერთო, მკის სიმღერა (ჰოოჰუნა), ოღოია, მაყრული, მუმლი-მუნასა და სხვა“. ამ ვრცელ პირად წერილში მითითებულია იმაზედაც, რომ „რა თქმა უნდა, თქვენი სოფელი ყარალაშვილების ქვეყანა იყო და მათი სიმღერები დარჩებოდა, რომლებიც თქვენ, გლეხებმა, არ უნდა დაივიწყოთ, პირიქით, უნდა უფრო კარგად იმღეროთ“.

მამინვე შეკრებილან ართანელ-ნაფარეულელი მომღერლები და ი. მჭედლიშვილთან საპასუხო წერილი მათე ზომიზურს დაუწერია. საპასუხო წერილში მოცემულია ცნობები მათი გუნდის რეპერტუარის შესახებ. სცოდნიათ 20 სიმღერა და თვით გუნდში ყოფილან: სიმამილი, სოლომონ ჩაჩაური, მათე კახიძე, საშა ჩიკვაიძე, ლიბონას ბიჭი, ლევანა მელიორე და გიგაური.

საყურადღებოა აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ ქართული ზალხური სიმღერების სახელგანთქმულ შემსრულებლებზე ლეგენდები ამა თუ იმ სიმღერის შესახებ იოსებ მჭედლიშვილს საკმაოდ დიდი რაოდენობით შეუკრებია.

დედას ლევანას, მიხეილ ავგაროზიშვილის, „ოსტატ ალექსას“ (ალექსი ელოშვილი) და მისა ჯილაურის გარდა, ი. მჭედლიშვილის არქივში მოცემულია ცნობები გრემელ მომღერალ „მურყლას ბიჭზე“ (საიქიძე), სოფელ ვაჩნაძიანელ იასონ დალაქიშვილზე, კაკაბელ შაქრო ანდრიას ძე მჭედლიშვილზე (მეტსახელით „თავთხე“), პატარძელელ ტიტიკო, გიორგი და სოლომონ ბილანიშვილებზე, ყანდაურელ ილია დოდაშვილსა და ჯაჭვამეზე, ანაგელ ილიკო სინჯიაშვილზე, მიხა (ქანქიბუქა) ექვთიმიშვილსა და მესალამურე (თხიპა) ალექსი ექვთიმიშვილზე.

აი, რას წერს ი. მჭედლიშვილი მომღერალთა ერთ ძველ გუნდზე: „განსაკუთრებული გუნდი ჰყავდა კაკაბეთში მომღერალ გლეხს, რომელსაც გამოცვლილ სახელს „თავთხეს“ (შაქრო მჭედლიშვილი) ეძახდნენ. მისი მამა ანდრია მჭედლიშვილი ასოცდაორი წლისა მოკვდა.

„თავთხესთან“ მღეროდნენ ლენგერი, შხამა, ფთხენელა და მიხა ჯილაური. ეს ჯგუფი ერთი სოფლიდან მეორეში დადიოდა. ჯვრისწერა, ქორწილი ან ნათლობა არ შედგებოდა, რომ ისინი იქ არ ყოფილიყვნენ მიწვეული. ხშირად ღავა, ჩხუბი და თავპირისმტერეც კი ზღებოდა.

— არა, მე უფრო ადრე დავპატიჟე, — ეტყოდა მოპატიჟე მეორე მოპატიჟეს.

— შენ ჩემზე ადრე როგორ ეტყოდი, მე შარშანვე ჩამოვართვი სიტყვა, რომ ქორწილში მომყავდა.

ეს დავა იმის მოწმეა, რომ გლეხს თავისი სიმღერა ესმოდა, უყვარდა და მომღერალსაც სცნობდა“ — დაასკვნის პოეტი-მამული-შვილი.

ი. მჭედლიშვილს ორიოდ სიტყვით ჰყავს დახასიათებული სახელგანთქმული მომღერლები. მაგალითად, „დედას ლევანზე“ იგი წერს: „ლევან ასაბაშვილი მეტისმეტად ღარიბი გლეხის ოჯახიდან იყო. ჯვრისწერაში რომ ჩოხა ეცვა, ის ეცვა ბოლომდე. დედას ლევანას მეორე ხმა ჰქონდა და მისი პირველი მოძახილი იყო ალექსი ელოშვილი. დედას ლევანა არა მარტო კარგი ხმის პატრონი და კარგი მომღერალი, არაჩვეულებრივი მსახიობიც იყო. სიმღერის დროს მისი მიმოხვრა, მისი ამოძახილები, მისი მიხვევ-მოხვევა, ჩაქეთინება, ჩარაკრაკება, ზეწამოწვეა და ხელის გაჭნევა „თქვენი გამარჯვებისა იყოს“ ხალხს აგიჟებდა“ (ი. მჭედლიშვილის არქივი, ხელნაწერი, გვ. 20).

მართლაც, ლევანად იქცა მომღერალ „დედას ლევანას“ (1856-1934 წწ.) სახელი... მასზედ მთელს კახეთში ამბობდნენ, როცა მღერის, მისი ხმა გულიდან ამოდისო... სიმღერის დასასრულს კი მას ჩვევად ჰქონია ხმამაღლად წამოძახება სიტყვებისა... „შენი გულისაო“... ზოლო, სიმღერის დასრულებისას დაატანდა: „თქვენი გამარჯვებისა იყოსო“...

ი. მჭედლიშვილის მოგონებაში ვკითხულობთ, რომ „დედას ლევანას“, „ოსტატ ალექსას“ (ალექსი ელოშვილი) და მიხო ჯილაურის „პირველი გასტროლები“ თბილისში, რუსთაველის თეატრში მაინცდამაინც შედეგიანი არ იყო. სცენას შეუჩვევლი, გარეგნულად და შინაგანადაც დაუხვეწელი გუნდი მეტ პასუხისმგებლობას მოითხოვდა. მიუხედავად ხელმძღვანელის მცდელობისა, მაინც ძნელი გამოდგა შიდა და გარე კახელი განთქმული მომღერლების შეამხანაგება-შემღერება. შემდეგ კი თანდათანობით შეეჩვივნენ ერთმანეთს და ხმებიც შეუწყვესო.

კახელი მომღერლების გუნდის მიერ დედაქალაქში გამართულ კონცერტებს მოჰყვა სიმღერის საღამოების ჩატარება აღმოსავლეთ საქართველოს სოფლებსა და რაიონულ ცენტრებში.

განუმეორებელი იყო 1928 წლის 11 თებერვალს თბილისში კონსერვატორიის დარბაზში, იმავე წლის 3 აპრილს კი ოპერის

თეატრში გამართული კონცერტები. აქ ხან ერთად მღეროდნენ შილდელები და გარე კახელები. ხან კი ცალ-ცალკე. ერთი კი არის, ისინი ერთმანეთის სიმღერებს ავსებდნენ და ალამაზებდნენ.

ი. მჭედლიშვილს, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ჩაწერილი აქვს რამდენიმე ხალხურ სიმღერასთან დაკავშირებული ლეგენდაც. აი, ერთ-ერთი მათგანი: „იყო უმშვენიერესი, მზეთუნახავი ლამაზი ქალი, რომელიც ცხრაკლიტულში იყო. ბევრი ხელმწიფე იბრძოდა მისთვის, ბევრი ილტვოდა მის სანახავად, ბევრს ცეცხლად ეჭიდებოდა მისი თუნდ ერთხელ ნახვის სურვილი, მაგრამ მზეთუნახავი არავის იღებდა, არავის ნდომობოდა.

ერთხელ, როდესაც ციხე-კოშკის მაღალ წვერზე გამოდგა იგი მზეთუნახავი და გადაჰხედა ძირდაფენილს მინდვრებს, შემოესმა ოროველა. ისე ტკბილად მღეროდა ვიღაც ამ ოროველას, ისე ტკბილად, რომ ტანში სიამოვნების ჟრუანტელმა დაუარა მზეთუნახავს და მის წინ გაიხსნა დედამიწის გული, სადაც ნათლად გაშლილია მთელი მსოფლიოს დაუსრულებელი ვაი-ვაგლაზი, მიწასთან ბრძოლა და ბოლოს მიწადვე ქცევა.

მზეთუნახავმა მაშინვე დაუძახა მოახლეთ და უბრძანა:

— ვინ არის ის მომღერალი?

— კოჭლი გუთნისდელა გახლავთ ბატონო! — მიუგეს.

— წადით და ახლავე აქ მომგვარეთ! — უთხრა მზეთუნახავმა.

მიჰვარეს კოჭლი გუთნისდელა. დიდი ამბით მიიღო მშვენიერმა და შემდეგ ამღერა იგი.

გუთნისდელამ იმღერა. მზეთუნახავს ისე მოეწონა ეს სიმღერა, რომ თავი ვეღარ შეიკავა და ბუნებით მახინჯს, კოჭლ გუთნისდელას გადაეხვია მხურვალე კოცნით. შემდეგ მათ ერთმანეთი შეირთეს და ბედნიერად ცხოვრობდნენ“ (ხელნაწერი, გვ. 28-29).

ი. მჭედლიშვილზე ადრე მსგავსი მასალების ჩაწერით იყო დაინტერესებული ია კარგარეთელი (იხ.: მისი „სიმღერა-მუსიკის სახელმძღვანელო“, სახალხო სკოლებში სახმარებლად, 1921 წ.) და შემდეგ გიორგი სვანიძეც (ქართული ხალხური სიმღერები და მათთან დაკავშირებული თქმულებები, 1957 წ.).

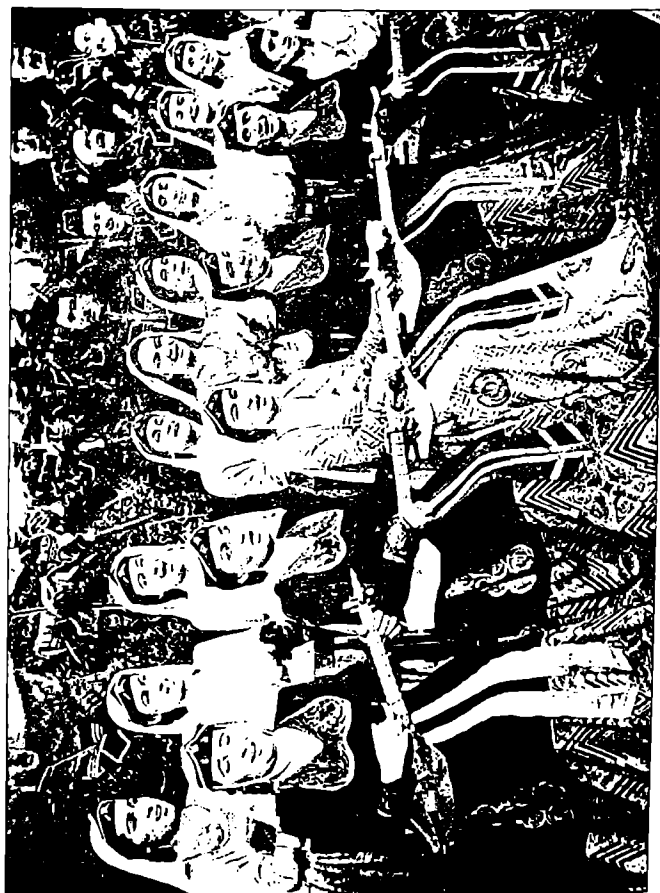
ქართული ხალხური სიმღერების პოპულარობის მიზნით სხვადასხვა სოფლის მოსახლეობაში ლექცია-მოხსენებებსაც კითხულობდა. პოეტის არქივში შემორჩენილია ერთი ასეთი ლექციის ტექსტი სათაურით: „კლასთა ბრძოლა ქართულ ხალხურ შემოქმედებაში“



თელავის მოქალაქეთა გუნდი (1938 წ.)



თელაველი მომღერლები (1939 წ.)



გოგონები დიდუბის რაიონში (1939 წ.)



თქალქალი მოძღვრელები ეკარუქ მსახიობებთან (კინემა) ხელმძღვრელები (1949 წ.)



ფირუზ მახათელაშვილი



თელაველი მომღერლები ფირუზ მახათაშვილის (ცენტრში) ხელმძღვანელობით



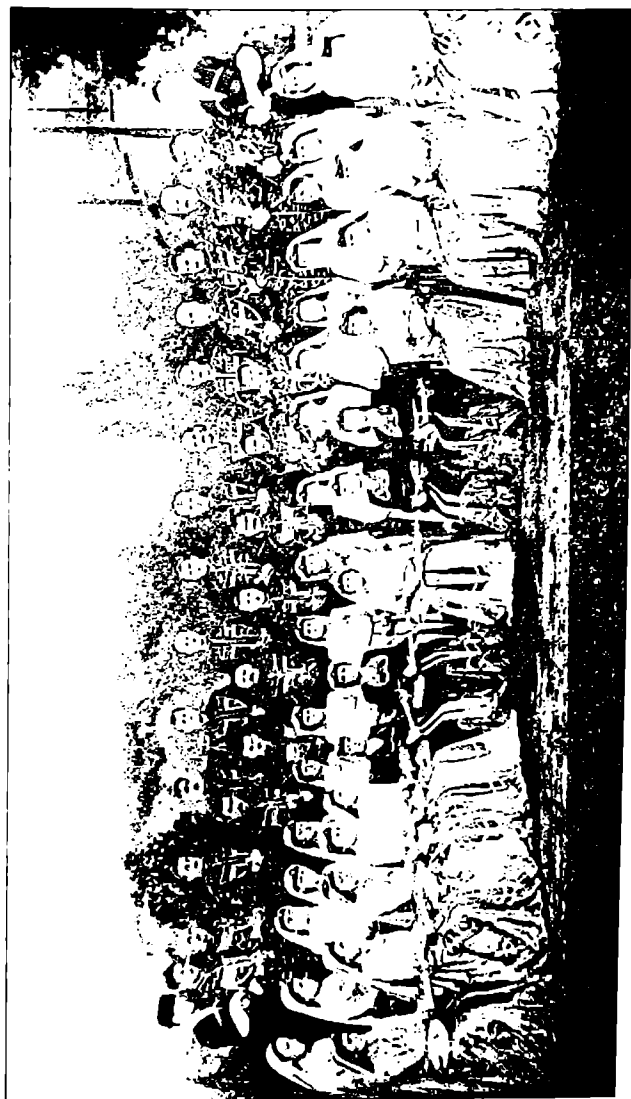
აწიანის მსიღერაღლა გუნდი (1946 წ.)



(616) Երկրորդ համաժողովը (1919 թ.)

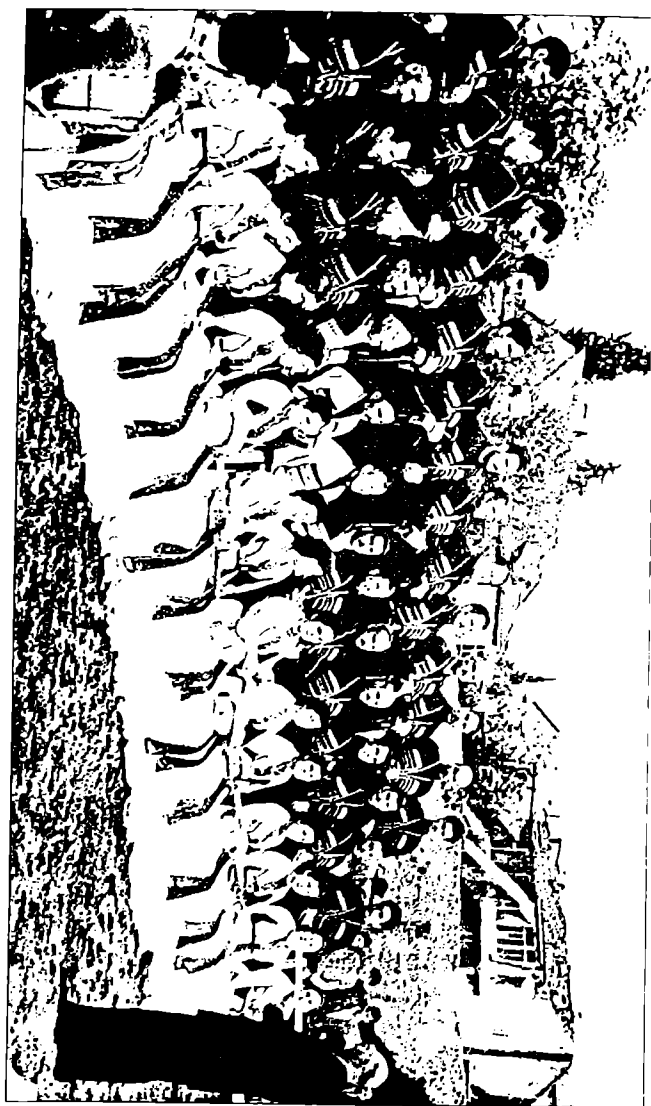
ხალაშკოვების ოჯახი (1949 წ.)





თელავის მასწავლებელთა სახლიდან არსებული მძიმეკრავთა ჯგუფი
ფ. მახათელაშვილის სელმძღვანელობით (თბილისი, 1951 წ.)

საქართველოს საზოგადოებრივი ცენტრის წევრები (1961 წ.)





მღერიან ართანელები



სიმღერის გაკვეთილი ვენახში
(იყალიბებული პაპალაშვილები)

„ბადაშვიდი“ ბადაშვიდი



ეს არის ზელნაწერი 45 გვერდის რაოდენობით, რომელშიც ბევრი საინტერესო საკითხია აღძრული. სწორედ ამ მიზნით, სხვადასხვა სოფელში პოეტის მოგზაურობამ განაპირობა ძვირფასი მასალების შეკრება, მან შეისწავლა თეატრალური სანახაობები: „ბერიკაობა“, „ყეენობა“, სოფლის დღეობები, ღზინი და დატირებანი. ჩამწერი ყველგან განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდა სიმღერას და მის თეატრალიზებას.

პოეტის არქივში ინახება ფანდურზე დასამღერებელი შაირების და გაშაირების ტექსტებიც.

მოვიტანთ კიდევ რამდენიმე ცნობას დ. არაყიშვილის და ი. მჭედლიშვილის შემოქმედებითი ურთიერთობის შესახებ.

მუსიკათმცოდნეებისათვის ცნობილი ფაქტია, რომ დ. არაყიშვილის რამდენიმე რომანსი 1906-1908 წლებში დაიწერა. სიმღერების ტექსტები რუსულ ენაზე იყო, რომლებიც 1924-1925 წლებში ქართულად თარგმნა ი. მჭედლიშვილმა. მაგალითად, ა. ფეტის „სიოვ ნაზო“, „ვარსკვლავიანსა ღამეს“, „ა. მაიკოვის „ალსდექი, შეინავარდე“, მ. დავილოვის „მე შენ გელი“, ა. პუშკინის „ივერიის მთებზე“, „ნუ, ნუ, იმღერ ტურფაც“, „ვარდყვავილთა სამეფოს მოდი“ და სხვ. აღიარებულია ისიც, რომ ა. პუშკინის ლექსებზე შექმნილი დ. არაყიშვილის რომანსებით იწყება ქართული მუსიკალური პუშკინიანა (ა. პუშკინი საქართველოში, კრებული წერილებისა და მასალებისა, თბ., 1938, გვ. 163).

ა. ფეტის „ვარსკვლავიანსა ღამის“ იოსებ მჭედლიშვილისეულ თარგმანზე პროფ. პ. ხუჭუა შენიშნავს: „იოსებ მჭედლიშვილის მოხდენილი თარგმანისა და მუსიკის ეროვნული ბუნების წყალობით აღიქმება, როგორც ხალასი ქართული ნაწარმოებიო“ (პ. ხუჭუა, ღიმიტრი არაყიშვილი, მონოგრაფია, 1980, გვ. 152).

ქართულ ფილკლორისტიკასა და რუსთაველოლოგიაში ცნობილია ლეგენდა შოთა რუსთაველსა და მისი ცოლის შესახებ. ანტონ ფურცელაძემ ეს ლეგენდა ჯერ კიდევ 1860 წელს თბილისში ცალკე წიგნად გამოსცა. მას შემდეგ ეს ლეგენდა რამდენიმეჯერ გამოქვეყნდა.

ცნობილია, რომ დ. არაყიშვილმა, ლიბრეტო ოპერისათვის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ რუსულად დაწერა და ქართულად თარგმნა ალ. ხაჩანაშვილმა, შემდეგ იოსებ მჭედლიშვილმა 1913 წლის 21 ივნისს „სახალხო გაზეთის“ (№ 926) სურათებიან დამატებაში ამ ლეგენდის გალექსილი ვარიანტი გამოაქვეყნა.

1914 წელს, ღიმიტრი არაყიშვილის თხოვნით, ლიბრეტოს ტექსტზე

იმუშავა ი. მჭედლიშვილმა. დ. არაყიშვილის მიერ ი. მჭედლიშვილთან გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „პატივცემულო იოსებ! თუ შეიძლება, გეთაყვა, დამიწერეთ „თქმულებისათვის“ პატარა თორმეტსტრიქონიანი ლექსი, რომელშიაც ხალხი აღიღებს შოთასა, პირველი სტრიქონი უნდა აწაიროს იყოს: „იყავ დიდებული შოთა, ჩვენო შოთა რუსთველო“. და სხვა კიდევ ათი სტრიქონი, ოთხ-ოთხ ჭუპლებათ გამოვიდეს. ეგ ერთი. მეორე, ჩემთვის საჭროა მეორე სურათისათვის ლექსი, რომელშიაც აბდულ-არაბი მღერის სიყვარულზე, ე.ი. უმღერის თავის სატრფოს. ამით იწყება მოქმედება, რომ სიყვარული კარგი საქონელია და სხვ. ამის შემდეგ, რასაკვირველია, უხატავს თავის გრძნობას და სხვ. ერთი სიტყვით, ლექსი უნდა იყოს თორმეტსტრიქონიანი, უკანასკნელი ოთხი სტრიქონი ამ ზომით:

„შენი ჭირიმე შენია, ლამაზო, ხუჭუჭთმიანო“.

ასე ჩემო ძმაო. რაც შეეხება პირველ სურათს, ისიც უნდა გადავკეთო ცოტა ბოლოში. უნდა ისე დავწერო, როგორც „სახალხო გაზეთში“ იყო დაბეჭდილი. მხოლოდ მწყემსის მაგივრად ყმაწვილი შემოდის სასახლეში (როგორც ნამდვილად თქმულებაშია ნათქვამი) და ეუბნება შოთას – „მგოსანო, შენი სახელი“ და სხვ.

მაშ ეგრე, ჩემო პატივცემულო იოსებ. დამიწერეთ და საჩქაროდ გამომიგზავნეთ.

ეს ერთი თვე იქნება, რაც შალვას მივწერე წერილი და ზემოხსენებული თხოვნა მაგას დავაბარე, მაგრამ არც ლექსები, არც პასუხი, არაფერი არ მიმიღია აქამდინ მაგისაგან. თუ შეგხვდეთ, ჩემ მაგივრად კარგად შეაგინეთ და უთხარით, რომ ეგ დიმიტრისაგანაა-თქო, მოსკოვიდან.

იყავ, იოსებ, გამარჯვებით.

თქვენი პატივისმცემელი დიმიტრი არაყიშვილი

ჩემი ადრესი: Москва, средняя пр. д. 28, кв. 8.

მოსკოვი, 19 29/XI წ“.

კომპოზიტორს მაინც ვერ აკმაყოფილებდა ოპერის ლიბრეტო და ამიტომ, მისივე თხოვნით ს. შანშიაშვილმა ახალი ტექსტი დაწერა ოპერისათვის. ოპერაც რამდენჯერმე გადამუშავდა.

მჭედლიშვილის დამსახურება ქართული მუსიკის წინაშე მარტო ხალხურ მომღერალთა გუნდის ჩამოყალიბების, ხალხური სიმღერების ტექსტების ჩანაწერისა და დიმიტრი არაყიშვილთან შემოქმედებითი დამოკიდებულებით არ ამოიწურება. მის ტექსტზე დაწერა კომპოზი-

ტორმა კ. ანდრიაშვილმა საბავშვო ოპერა „ლაშქარა“. გრიგოლ
კილაძემ კი მ. ჯილაურის გუნდის მიერ ნამღერი „ურმული“, ნოტებზე
გადაიტანა. „ურმულის“ ტექსტი ასეთია:

„გასწი, კამერო რქიანო,
შენი მეუღლე მქვიანო,
გამიყვა სამშვიდობოში,
ობლები მიმელიანო.

ნეტავი წუთისოფელი
რად არის მოუწყობელი,
კაცი კაცისა მჭამელი,
ძმა ძმისთვის ავის მდომელი...

ვარსკვლავო, ცაზე გადმოჯექ,
მთვარე, წამოდექ წინაო,
გზა გამინათე უვალი,
დროზე მივიდე შინაო.

ნეტა არავინ ჩიოდეს,
ყველა სწორადა დიოდეს, –
სადაც ეკალი სთესია
თავთუხი ამოდიოდეს“..

იოსებ მჭედლიშვილის ამ ლექსსა და მიხო ჯილაურის სიმღერას
ქართლ-კახური ურუმული სიმღერების ტექსტისა და მელოდიის
გავლენა ატყვია.

ქართული ხალხური შემოქმედების მოამბე პოეტი-მამულიშვილი
იოსებ მჭედლიშვილი 1950 წლის 15 თებერვალს ხანგრძლივი და
მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა. საქართველოს მწერალთა
კავშირის გამგეობის პრეზიდიუმის გაზეთ „ლიტერატურასა და
ხელოვნებაში“ გამოქვეყნებულ ნეკროლოგში კკითხულობთ: „იმ ღრმა
პატრიოტული გრძნობისათვის, რომლებითაც აღბეჭდილია საუკეთესო
ნაწარმოებები, მკითხველი მუდამ მადლიერების გრძნობით გაიხსენებს
მის სახელსო“ (გაზეთი „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1950, №
8). მეგობარი მწერლის უდროო სიკვდილით შეწუხებული ნინო
ნაკაშიძე წერდა: „გული მტკივა, რომ ის თმაქოჩორა, წითელლოყებიანი
ყმაწვილი, რომელსაც სწავლა მწერლობისათვის სწყუროდა, ულმო-

ბელმა სენმა დაუძლურა, გააჭადრაგა, დაასწეულა და სამუდამოდ ჩამოგვაშორა. გული მწყდება, რომ ასე გამოაკლდა საბავშვო მწერლობის რიგებს, წყნარი, თავმდაბალი, ბავშვების მოამაგე, კეთილი იოსები, რომ ბავშვებს ვერ გავაცანი მისი საინტერესო ცხოვრება“ (ნ. ნაკაშიძე, მოგონებანი, თბ., 1956, გვ. 117-118).

როგორც ჩანს, იოსებ მჭედლიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლა საჭიროა, რადგან მასთან დაკავშირებული არის XX საუკუნის პირველი ნახევრის ჩვენი ლიტერატურულ-თეატრალურ-მუსიკალური ისტორიის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხი.

იოსებ მჭედლიშვილის არქივში დაცულია მიხა ჯილაურის გუნდის სასიმღერო ლექსები.

ზამთარი

ზამთარი ვარდსა დააჭკნობს,
ფურცელნი ჩამოსცვივიან,
ზაფხულის მზისა სიახლე
დასწვამს და გვალვას სჩივიან,
სიცხე სწომს, ყინვა დაზრობს,
წყლულნი ორჯელვე სტკივიან.

შავლეგ

შავლეგ, შენი შავი ჩოხა
შავლეგო,
როგორ ჩამოძონძილაო, შავლეგო,
ვიღაც გადაბოტილაო, შავლეგო,
შავლეგ, მალლა აიხედე, შავლეგო,
შენი ძმები მოდიანო, შავლეგო,
შავლეგ, ძმებსა მოეგებო, შავლეგო,
შავლეგ ძმაო, ჰოდილაო, შავლეგო!

ჩაპრულო

ნურც გაიხაროს მტერმა და
ცრემლი რა კაცის წესია
ბევრჯელ ვყოფილვარ შავ ღლეში,
მაგრამ არ დამიკვნესია.

ჩონგური

დაუკარ, ჩემო ჩონგურო,
მოჭრილი წმინდის ხისაო,
მამაჩემისა გათლილო,
პაპაჩემისა ხნისაო.

ბერიკაცი ვარ

ბერიკაცი ვარ, ნუ მომკლავ,
ყველა დაგიწყებს გმობასა,
სადაც კი შემოგეყრები,
გეტყვი შეილსა და ძმობასა.

ყურმა

აღმა გლოვითა,
დაბლა გაგვავი,
ყურმა გაგვზავნე
სანადიროდა,
მას მოველოდი
სასადილოდა.

ცივწყარო ჩამოვიარე

ცივწყარო ჩამოვიარე
ქალი დამიხუდა წყალზედა,
თავი ვთხოვე და არ მომცა
გადადგა ჩემგან განზედა.
შენ ჩემსა ქმარსა ვერ იცნობ,
სულ ხელი უღევს ხმაღზედა,

დღისით მიზოცავს ნადირსა
ღამით უწევარ მკლავზედა.

თეთრი გოგო

თეთრი გოგო ბრინჯს არჩევდა
შავი კიდეც სამარხეოსა,
თეთრმა უნდა ღამითიროს
შავმა კიდეც ღამმარხოსა...
ნეტავი მოკცედე ხის ძირში
ფოთლები დამედინოსა, –
მოვიდეს ქალი ღამაში
ცრემლები დამადინოსა.

გლესავ და გლეხავ, ნამგალო,

– გლესავ და გლეხავ, ნამგალო,
– გაუჭი, გამაყვანინე, –
სვე ქოფაკური ღრენითა.
– ეთოხნოთ და ეთოხნოთ სიმიინდი
მერმე ყანის მკაც მოვაო.

ურმული

გასწიე ხარო, გასწიე
საცაა გათენდებო...
ხარიპარია გამოჩნდა
ცისკარიც გადმოდგებო...

სუფრული

ბინდია ჩვენი სოფელი,
უფრო და უფრო ბინდდება,
რა არის ჩვენი სიცოცხლე,
ჩიტივით გაგვიფურინდება.
ჩვენს ნასახლარზე ოდესმე
ბალახი აბიბინდება.

იმასაც მოკლედ უვლია,
გრძლად ვინც გვეგონა იარა,
შუქს ბნელი შესჭამს,
ვარდს ჭია,
კაცის გულს ჯავრი, იარა,
მოვა სიკვდილი უჩინო
ერთ წამში აგვყრის იარაღს,
ჩვენ რას წავიღებთ ქვეყნიდან
სხვა არა წაუღია რა,
ყველა მოგკვდებით, და-ძმანო,
უკვდავი უხილავია,
რასაც რომ თვალითა ეხედავთ
სულ ყველა წარმავალია,
სიცოცხლე ტყვეობა არის
ეს ქვეყანა ხომ გალია,
დარაჯად გვიდგა სულ ყველას
თითო სიკვდილის თვალა,
ისე ჩაქვრებით სულ ყველა
რად გვინდა თოფი, ხმალია,
კეთილი საქმე ვაკეთოთ
ქვეყანა წარმავალია.

„სუფრული“ სიმღერის ეს ტექსტი 1960 წელს ჩავიწერე, მ. ჯილაურის გუნდის წევრების, ყანდაურელი მომღერლების ს. და ნ. მიქელაშვილებისაგან.

ვფიქრობთ, მიხა ჯილაურის გუნდის სიმღერების ტექსტების გამოქვეყნება, მუსიკათმცოდნეებს გარკვეულ სამსახურს გაუწევს.

4. ლევან მუღალაშვილი

ქართული ხალხური სიმღერის სახელგანთქმულ შემსრულებელთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია ლევან დავითის ძე მუღალაშვილს (1872-1955 წწ.).

მუღალაშვილები გურჯაანელები არიან. ლევანის მამა-პაპას ამ მხარეში საუკეთესო მომღერალ-მგალობლებად იცნობდნენ, მაგრამ მათი პოპულარობა არ გასცილებია მშობლიური კახეთის მხარეს. მოლხინე მუღალაშვილებს იწვევდნენ საეკლესიო ღღობებში, ძეობებსა

და ქორწილებში...

დავით მულალაშვილის ოჯახში 1872 წელს დაიბადა ყრმა, რომელსაც ლევანი შეარქვეს. ოჯახში ათი შვილი იზრდებოდა. ისინი ყველანი მღეროდნენ. ლევანს სიმღერის განსაკუთრებული ნიჭი ბავშვობიდანვე შეამჩნიეს. ერთხელ კახთუბნის ყველაწმინდის ეკლესიაში სალოცავად ამოსულთ მოესმათ საოცარი წკრიალა ხმა. ყმაწვილი ფერდობზე გაშლილ ცხერის ფარას მწყემსავდა. ნადიმიდან აღგა თავადი ანდრონიკაშვილი და პატარა მწყემსისაკენ გაეშურა. მან 10-12 წლის ყმაწვილი წამოიყვანა და ამღერა, შემდეგ კი განთქმულ სასულიერო პირს პოლიექტოს კარბელაშვილს ჩააბარა. ანდრონიკაშვილმა მოძღვარს აღუთქვა, რომ თუკი იგი საეკლესიო გუნდს შექმნიდა, და პატარა ლევანს ამღერებდა, შემწეობას არ მოაკლებდა. ეს ასეც მოხდა.

მაღე, კახთუბნის ყველაწმინდის ეკლესიაში შექმნილი მგალობელთა გუნდი ლევანმა დაამშვენა, მაგარამ ეს ბედნიერება დიდხანს არ გაგრძელბულა. იგი სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს. ჯარის ის ნაწილი მაშინ თელავში იდგა. ოთხი წლის განმავლობაში ლევანი თელავში იყო და საგანგებო ნებართვით იგი ხშირად გამოჰყავდათ ჯარის ნაწილიდან თელავის თვითმოქმედ მომღერალთა გუნდში მონაწილეობის მისაღებად. სწორედ ამ ხანებში 1897 წელს, კახეთში, „ალავერობის“ დღესასწაულზე ჩამოვიდა სახელოვანი ქართველი პოეტი აკაკი წერეთელი. აქ მან მოუსმინა ლევან მულალაშვილს და გაოცდა. მაშინ იგი კარბელაშვილების სამგალობლო გუნდში მღეროდა.

1897 წლის ბოლოს ლევანი თბილისში ჩავიდა და მუშაობა რკინიგზის სახელოსნოში დაიწყო. იქ იგი ერთი წელი რჩება და შემდეგ ფოსტაში გადადის. აი, ამ დროს, ის ქაშუეთის ეკლესიაში ერთ-ერთ საღამოს ლოცვას ესწრება. აქ მას მოუსმენია „შენ ხარ ვენახის“ გალობა და გახსენებია გურჯაანის ყველაწმინდის მონასტერში შესრულებული ამ სიმღერის ვარიანტი. მას იქ გაცნობილი მგალობლის პეტრე კაპანაძისათვის უთქვამს: — ჩვენ ამ სიმღერის შედარებით სრულ ტექსტს ოთხ ხმაში ვმღეროდითო და იქვე ჩამოუმარცვლავს გალობით „შენ ხარ ვენახის“ სტრიქონები:

„შენ ხარ ვენახი, ახლად აყვავებული,

ნორჩი, კეთილი, სამოთხეს ამოსული,

აღვა სულნელი, ედემს შინა ნერგული

ღმერთმა შეგამკოს ვერავინა გჯობს ქებული

და თავი თვისი მზე ხარ გაბრწყინებული, —
მღვთისმშობელი და ყოვლად პატიოსანი,
დედა, ქალწული მშვენიერი შრომანი,
მას ახარებდა ანგელოსი ფრთოსანი:
შენგან იშვების მეფე გვირგვინოსანი
და მას ჰმონებდნენ მეფენი მრავალმოსანი“.

„შენ ხარ ვენახის“ ამ სასიძლერო ტექსტს მიბმული აქვს მეფე დიმიტრისავე ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი ლექსი და საგულისხმოა, რომ გურჯაანელების გუნდი ასეთ ვარიანტს მღეროდნენ. ეს ათ სტრიქონად შეკრული სასიძლერო ტექსტი შემოინახა მომღერლის არქივმა, რომელიც დაცულია გურჯაანის რაიონის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

პეტრე კაპანაძეს ისე მოეწონა ამ ახალგაზრდა კაცის ხმა და გულწრფელობა, რომ მაშინვე მისცა წინადადება დარჩენილიყო ქაშუეთის მგალობელთა გუნდში. აქ იგი 1900 წლის ბოლომდე რჩება. ზოლო იმ წელს ლევანს მამა გარდაეცვალა და იძულებული გახდა მშობლიურ სოფელს დაბრუნებოდა, რადგან დიდ ოჯახს მესვეური სჭირდებოდა.

ვენახში, სამკალში თუ სამწყემსურში მუშაობის დროს, ლევანი სულ მღეროდა. იგი გაჭირვებასაც სიძლერით იქარებდა. ყოველთვის აკვირდებოდა მეზობელი გლეხების შესრულებულ სიმღერებს და უბის წიგნაში იწერდა. მან ქაშუეთის ეკლესიაში ყოფნის დროს შეისწავლა სანოტო ანბანი.

ლევანმა დიდი ხნის ოცნება აისრულა, შეკრიბა სიძლერით გატაცებული ნათესავები, მეზობლები და გუნდი ჩამოაყალიბა. მომღერლებმა მალე გაითქვეს სახელი, ისე რომ გაზუთ „ივერიაში“ 1904 წელს გამოქვეყნდა „კაჟან დევის“ ფსევდონიმით დაწერილი ცნობა: „შემდგარა მგალობელთა გუნდი და ყოველ კვირა დღეს მლოცველთ ყურთასმენას უტკბობენ ბატონი ლევან მულალაშვილის ლოტბარობით...“

დიდი მადლობის ღირსია ბატონი ლ. მულალაშვილი, რომ ეს ორი წელიწადია, რაც უფასოდ ასწავლის გალობას საქალებო სკოლის მოსწავლეთ და მშვენიერი გალობაც შეასწავლა“ („კაჟან დევის“ ფსევდონიმი ეკუთვნის პ. კარბელაშვილს).

„ივერიაში“ ნახსენებმა მომღერალ გოგონათა გუნდმა 1917 წლამდე იარსება. ლევანმა გურჯაანში და ახლო-მახლო სოფლების სკოლებში სიმღერის გაკეთილებს დაუდო სათავე. პარალელურად იგი ხელმძღვა-

ნელობდა მომღერალ ვაჟთა გუნდს, რომელშიც შედიოდნენ გარე და შიდა კახეთში განთქმული მომღერლები.

მულალაშვილის გუნდმა სახელი გაითქვა ტრადიციული ხალხური სიმღერებით: „მრავალჟამიერის“, „დიამბეგოს“, „ლაღეს“, „ზამთაროს“, „გუშინ შვიდნი გურჯანელნი“ და სხვა სიმღერების შესრულებით. მან დაამუშავა აგრეთვე ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ვახტანგ ორბელიანის, ილიას, აკაკის, ვაჟას ლექსებზე დაწერილი სიმღერები. ასე შეიქმნა და პოპულარობა მოიპოვა სიმღერებმა: „ჩამწურჩულე“, „კახეთისადმი“, „წარვედ წყლისა პირს“ და სხვ.

ლევან მულალაშვილის გუნდის წვერის ვანო შაშიაშვილის მოგონებებიდან ვეცნობით ასეთ ამბავს: როცა „1918 წელს ცნობილ ქველმოქმედს ივანე მაზოშვილს გრემის მთავარანგელოზის მონასტრის ეზოში ასაფულავებდნენ, გალობისა და წესის ასაგებად ლევანის გუნდი მიიწვიეს. იქ შესრულებულმა გალობა-სიმღერებმა სოფლებიდან აუარებული ხალხი მოიზიდა, ხოლო დაკრძალვის შემდეგ ხალხური სიმღერებით დაინტერესებულებმა მომღერლები მთელი კვირა დატოვეს. ისინი გადადიოდნენ უბნიდან უბანში და ჩვენს სიმღერებს მოზღვავებული ხალხი უსმენდა. აქ იყვნენ ამ მხარეში სახელგანთქმული მომღერლები გრემელი მიხა ავგაროზაშვილი და შილდელი ლევან ასაბაშვილი (დედას ლევანა) თავიანთი ბიჭებით და მთელი კვირა თავს გვევლებოდნენ“ (გურჯაანის რაიონული გაზეთი, 1987 წ. № 80).

ლხინსა და ჭირში გადიოდა წლები. ლევან მულალაშვილის გუნდის წევრები რაიონის ხელმძღვანელობის გულგრილობამ, კოლექტივიზაციამ და დიდმა სამამულო ომმა დაქსაქსა, მაგრამ მაინც მღეროდნენ რაქვიაშვილები, ნიბლაძეები, ღვინიაშვილები, მულალაშვილები, ელიზბარაშვილები, გოგოლაშვილები, ცისკარიშვილები, ზირაქიშვილები, აგულაშვილები, ბეჟიტაშვილები, პაპუნაშვილები და დათუკიშვილები. სიმღერის მეუფე ლევან მულალაშვილი ალაღივით წამოუქროლებდა მომღერალ ბიჭებს და ყანისმკურს წამოიწყებდა:

„ბიჭი ვიყავ და ებიჭობდი
ქორულებ შევქმენ ნავარდი,
სადაც ყანაში შავვარდი —
თავს ვეცი, ბოლოს გავევარდი.
აზამბურელი მომკელი
მე მოვკალ ურთანელმარ, —

არცა შენ მოჰკალ, არცა მე,
მინდორმა მოჰკლა გრძელმაო.“

„მრავალჟამიერში“ კი ასეთი სიტყვებს აყვლებდა:

„გამჩენში გენაცვლები,
ულვაშში მოგჰამ ჭირსაო,
შენ ღმერთი როგორ წაგახდენს
შენი ღედ-მამის შვილსაო“.

მთელს კახეთში გავრცელებული იყო სიმღერა „გაფრინდი, შავო მერცხალო“. მას ალაზნის ორივე მხარეში მოქმედი მომღერალთა გუნდები მღეროდნენ. ყველგან თითქმის ერთი და იგივე ტექსტი ტრიალებდა, მაგრამ მულალაშვილის გუნდის წევრები განსხვავებულ ტექსტს მღეროდნენ.

„გაფრინდი, შავო მერცხალო,
გაჰყე ალაზნის პირსაო,
ამბავი ჩამოგვიტანე
ომში წასული ძმისაო.
ომში წასვლა მას უხარის,
ვისაც კარგი ცხენი ჰყავსო,
დაბრუნება და შინ მოსვლა –
ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო.
ალაზნის პირსა მოსულა
წითელი სატაცურიო,
მიველ, დაკრეფა დაუწყე,
მეგონა უკაცურიო.
გაფრინდი შავო მერცხალო,
გაჰყე ალაზნის პირსაო...“

სიმღერის ტექსტიდან ჩანს, რომ ომში წასული ძმის ამბავს მერცხალს დაი ეკითხება, რასაც შემდეგ მოსდევს კონტამინაციური ტექსტი. ვფიქრობთ, რომ გურჯაანელების ნამღერი ტექსტი უფრო ზუსტად გადმოსცემს ამბავს, რომელიც ასეთი შინაარსისაა:

„გაფრინდი, შავო მერცხალო,
გაჰყე ალაზნის პირსაო,
ამბავი ჩამომიტანე
ომში წასული ძმისაო.
იქნება დაკოდილია,
სისხლი სდის მრავალგზისაო,

იქნებ ტყვედ წაყვანილია,
შუქი აკლია მზისაო.
ნიშნად წაუღე ნაწნავი –
კავი ამ ჩემი თმისაო;
უთხარი, ზედ ასხურია
ცრემლი საყვარელ დისაო, –
უმისოდ ჩემი სიცოცხლე
ჩალადაც აღარ ღირსაო,
გასწიე, გადიკამარე,
გაპყე ალაზნის პირსაო,
ამბავი ჩამომიტანე
ომში წასული ძმისაო“.

გაფრინდი, შავო მერცხალო

გაფრინდი, შავო მერცხალო,
დაპყე ალაზნის პირსაო – დელაო...
ამბავი ჩამომიტანე
ომში წასული ძმისაო.
ალაზნის პირსა მოსულა
წითელი სატაცურიო,
მიველ, დაკრეფა დაუწყე
მეგონა უკაცურიო – დელაო...
ომში წასვლა მას უხარის,
ვისაც კარგი ცხენი ჰყავსო,
დაბრუნება და შინ მოსვლა,
ვისაც კარგი ცოლი ჰყავსო – დელაო...
კარგი ცოლისა პატრონსა
უნდა ჰყავდეს ძალლი ფრთხილი,
ან უნდა ძალლი ფრთხილობდეს
ანდა მისი დედამთილი – დელაო...

სიმღერის „გუშინ შვიდნი გურჯანელნის“ გავრცელებულ ტექსტთან ერთად ლევან მულალაშვილის გუნდის წევრებისაგან ჩავიწერე ასეთი ვარიანტი:

„გუშინ შვიდნი გურჯანელნი

სანადიროდ წასულიყვნენ,
შვიდნი წავიდნენ... შვიდნივე
ვეფხის გამტყორცნი ნეკითა
შემოუარეს ფრიალოს
გორ-შიბებით და ბექითა
ჯიხვი გადმოდგა კლდის პირზე
შეშინებული რეკითა —
შვიდთა ესროლეს შვიდ-შვიდი
არცერთი არ მოეკიდა, —
ესროლა ბერმა პაპამა,
ჯიხვი რქით გადმოეკიდა“.

ეს სიმღერები მულალაშვილის გუნდის წევრებს ფრთებს ასხამდა, სიმღერის ჟინს მატებდა, აგულადებდა...

ლევან მულალაშვილის თვითმოქმედი გუნდი 1938 წელს სახელმწიფო ანსამბლად ჩამოყალიბდა, დაიწყო ოლიმპიადები, გასტროლები, სიმღერის დღესასწაულები, საიუბილეო საღამოები, რომლებზედაც ისინი ყოველთვის დიდ მოწონებას იმსახურებდნენ. ამიტომაც ალაპარაკდნენ მუსიკათმცოდნეებიც.

ქართული ხალხური სიმღერის ცნობილი ქომაგი ლადო გვეგეჭორი ლევან მულალაშვილის გუნდზე წერდა: „საქართველოში თითქმის ერთადერთი გუნდია, რომელიც სრული სისწორით და ორიგინალობით მღერის ხალხურ სიმღერებს, არავითარ გადაკეთებას და „გადამუშავებას“ გუნდი არ მიმართავს, ისე მღერიან, როგორც ამას ხალხი მღეროდა ძველად. გუნდმა გააცოცხლა და კვლავ აამღერა ძველი ხალხური სიმღერა, რომელიც დავიწყებული იყო“ (ქართული ხალხური სიმღერის ოსტატები, 1958 წ. გვ. 28).

1963 წელს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ (№ 37) ცნობილი მუსიკათმცოდნე ოთარ ჩიჯავაძე წერდა: „ლევან მულალაშვილი არა მარტო ხალხური სიმღერის კარგი მცოდნე იყო, არამედ თვითმოქმედ კომპოზიტორადაც გვევლინება. მისი დამსახურება მრავალმხრივია. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ იგი უმწიკვლოდ იცავდა ხალხურ დედან ჰანგს, რომელიც მისი გუნდის წყალობით ჩვენამდე იქნა მოტანილი“.

ლევან მულალაშვილის არქივში, რომელიც გურჯაანის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება, დაცულია რამდენიმე სიმღერის სანოტო ჩანაწერი და წერილი. მკითხველს გავაცნობთ მხოლოდ ორ წერილს.

ლევანს 1938 წელს ძველი მეგობარი პეტრე კაპანაძე წერდა: „ლევან! მე თბილისში ვინახულე, ვინცა საჭირონი იყვნენ — შენი პენსიის შესახებ. შენ უნდა მოიქცე ასე: თბილისში, საქართველოს ხელოვნებათა კავშირის გამგეობის წინაშე უნდა აღძრას საკითხი ადგილობრივმა ხელოვნების რაი ადგილკომმა, ან რწმუნებულმა (ასეთია მანდ ველისციხეშია, როგორც მითხრეს) შენი პენსიის დანიშვნის შესახებ. შენს განცხადებასთან ერთად უნდა იყოს შენი ავტობიოგრაფია შემოწმებული.

ლევან, შენს ავტობიოგრაფიაში დაწერილებით უნდა მოიხსენიო შენს სოციალურ წარმოშობასთან ერთად, თუ რა და რა, როდის იღვწოდი შენი გუნდით მშრომელი ხალხის სასარგებლოდ — შენ ამის შესახებ ბევრი რამ გაქვს გაკეთებული. ნუ დაივიწყებ ავტობიოგრაფიაში, რომ დარაჯად იყავი თბილისში და შენით შეისწავლე ნოტები.

ლევან! ავტობიოგრაფიაზე ბევრი რამაა დამოკიდებული, რომ პენსია დაგენიშნოს და ამისათვის შენს ერთგულს და გამოცდილს პიროვნებას დააწერინე — ასეთები ვგონებ, ბევრი გეყოლება და აბა, შენ იცი, რომ „მიროვოი“ ავტობიოგრაფია გამოვიდეს.

ლევან! მე კაი ხანია წერილი გამოგიგზავნე ამის შესახებ და პასუხი არ მიმიღია. ამას მეორედ გწერ. მე ძალიან კარგად ვარ. ჩემი დამჭერი ჯერ არ დაბადებულა. სალაში და მოკითხვა თქვენს ოჯახობას.

შენი პეტრე კაპანაძე, 1938 წ. 7/II“.

მეორე წერილი ეკუთვნის ლადო გეგეჭკორს, რომელშიც ვკითხულობთ:

„სალამი პატივცემულ ლევანს! თქვენზე დიდი ბიოგრაფია მაქვს დაწერილი, რომელიც გრიგოლ კოკელაძესთან ინახება ხალხური შემოქმედების სახლში, მახარაძის ქუჩა № 8.

ამას წინათ, გაზეთ „ლიტერატურასა და ხელოვნებაში“ დავაბეჭდინე თქვენზე მოკლე წერილი (6 ივნისის ნომერში), რომელსაც ცალკე გიგზავნით.

იქნებ გაზეთი თქვენ უკვე ნახეთ, ან გაჩვენეს, იქნებ კიდევაც გაქეთ, მაგრამ, მე მაინც გიგზავნით. სალაში თქვენს ოჯახს!

ლადო გეგეჭკორი, 17/VI — 2“.

ლევან მულალაშვილს ღვაწლი სიცოცხლეშივე დაუფასეს. 1922

წელს სოფელ გურჯაანში ქართული სიმღერის ცნობილი მცოდნისა და მკვლევარის პოლივექტოს კარბელაშვილის ინიციატივით აღინიშნა მისი იუბილე. მომღერლის გარდაცვალების შემდეგ კი 1963 წელს გურჯაანის რაიონის მშრომელებმა დიდი სიყვარულით აღნიშნეს მისი დაბადების 90 წლისთავი. ამაგდარი მომღერლის დიდ დამსახურებაზე მაშინ მოწიწებით საუბრობდნენ მუსიკისმცოდნე ოთარ ჩიჯავაძე, მწერალი ერეკლე ქარელიშვილი და სხვები.

გურჯაანის რაიონის მცხოვრებნი სიყვარულით ახსენებენ ქართული ხალხური სიმღერის გულთამხილველის ლევან მულალაშვილის ღვაწლს და როცა ახალი თაობის მომღერლებში მისი ნამღერის ხმას მოისმენენ, ჩაილაპარაკებენ ზოლმე – არა, ლევანი სულ სხვა იყო, ის მბრუნებელიო...

გურჯაანის კულტურის ცენტრში დაცულია ლევანის ძმისშვილის მოგონებები ბიძაზე. აქვე ინახება სასულიერო და საერო სიმღერების ტექსტები, რომლებსაც სახელგანთქმული მომღერლის გუნდი ასრულებდა. აი, ზოგიერთი სიმღერის ნაცნობი და უცნობი ვარიანტები:

ჩაპრულო

კაცისა მიყვარს სტუმრობა
კაცისა არნახულისა;
დავწვი შეშა და ფიცარი
ფიცარი ჭირნახულისა (აქ ითქმება არხალალო).
ურმისა მორგვი დავხეთქე,
ცეცხლი დავანთე გულისა
ორკეცად ალი ამოსდის
ნახეთ დახვედრა სტუმრისა.
უჭკნობელო ვარდის კონაჲ,
მე გავხდები შენთვის მონა (ითქმება ორპირად).

სამგზავრო მუშური

კარდენახელი ქალი ვარ
ქმარი გამიხდა ავადა (განმეორებით ითქმება),
შავაბი ხარის ურეში,
მოვდივარ სალოცავადა (განმეორებით)
იარე ბიჭო, წავიდეთ,

მინდვრის ყანები ვნახოთო, არხალალო (განმეორებით)
პური და ღვინო წავიღოთ,
დავსხდეთ და ღვინი ვნახოთო (განმეორებით).
აზამბურელი მომკალი
მე მოვკალ ურთანელმაო,
არცა შენ მოკალ, არცა მე,
მინდორმა მოკლა გრძელმაო.
ბიჭი ვიყავ და ვბიჭობდი
ქორულებ შევქმენ ნაგარდი,
სადაც ყანაში შავარდი,
თავს ვეცი, ბოლოს გავვარდი (განმეორებით)

პველი კახური ალილო

ოცდახუთსა ამ თვესა
ქრისტე დაბადებულა და
შობა გათენებულაო...
სახლო, ღმერთმა აგაშენოს
სამართალმა ღვთისამა...
მადლი მახარობელსა,
მადლი მახარობელსა.

თებროლე მიდის წყალზედა

თებროლე მიდის წყალზედა
კოკა უდგია მხარზედა, –
კოხტა გოგოვ, გენაცვალე.
ხევ-ხევ თებროლეო.
კოკა იქვე მიაყუდა,
თვითონ ჩამოჯდა ქვაზედა
კოხტა გოგოვ, გენაცვალე,
ხევ-ხევ თებროლეო...
დანიშნულს დაჰპირებია
აქვე მოგელი წყალზედაო
კოხტა გოგოვ, გენაცვალე
ხევ-ხევ თებროლეო.

ქართული ხალხური სიმღერების შემსრულებლებით სოფელი შილდა ოდითგანვე განთქმული იყო. ამ სოფლის დამახასიათებელ თვისებად ესტატე შილდელმა – ესტატე მათეს ძე მირიანაშვილმა (1866-1954) თავის ნარკვევში „შილდა“ მიუთითა: „სტუმრის მოყვარეობა, სუფრაზე ღვინო და დროს გატარება პირველი თვისებაა შილდისა. ორის-სამი კაცი პურს არა სჭამს ისე, რომ ზედ სუფრული, გრძელი მრავალჯამიერი და სხვადასხვა ძველბური სიმღერები არ დააყოლონ“ (ქურნალი „მოამბე“, 1895, № 4). მეისტორიე იქვე შენიშნავს, რომ „მუშაობის დროს ხომ, რა საკვირველია, აუცილებელი საჭიროებაა სიმღერა. ყოველგვარ მუშაობას საკუთარი სიმღერა აქვს, – ვენახის, თიბვის დროს – სხვა, ურმული სხვაა, ვენახის შესარვა-შეკონვის დროს – სხვა; მუშები რომ ბრუნდებიან სახლში სამუშაოდან, მაშინ მღერაინ სხვა სიმღერას“.

შილდელი იყო ცნობილი პედაგოგი და ფოლკლორისტი ლადო აღნიაშვილი, რომელმაც მომღერალთა გუნდი საქართველოში პირველმა, 1885 წელს შექმნა.

შილდელი მომღერლების ტრადიციებზე აღიზარდა აქაური გლეხის შვილი ლევან ივანეს ძე ასაბაშვილი (1856-1934), რომელიც საზოგადოების ფართო წრისათვის 1908 წელს კომპოზიტორ ზაქარია ფალიაშვილის მეშვეობით გახდა ცნობილი.

ზ. ფალიაშვილი წერს (გაზეთი „ამირანი“, 1908, №№ 150, 151, 152), რომ „სახლის პატრონი (შილდელი დავით ვახვახიშვილი გ. ჯ.) ჩვენს იქ ჩასვლამდე შეცდილიყო მომღერლების მოგროვებას და მეორე დღეს დილით მოგვიყვანა 12-15-მდე მომღერალი. ორი-სამიოდე ჭიქა ღვინის გადაკვრის დროს დაიწყეს სიმღერა, მაგრამ რა სიმღერა! მე ამისთანა მწყობრად შესრულებული კახური სიმღერა ჯერ არ გამიგონია. სანიორის (სოფელი თელავის რაიონში გ.ჯ.) მომღერლები ხომ კარგები იყვნენ, მაგრამ შილდელებმა ბევრად აჯობეს. განსაკუთრებით იმათში გამოირჩეოდნენ: ლევან ივანეს ძე ასაბაშვილი (მეტი სახელი „დედას ლევანა“), ბათო დავითის ძე როსტომაშვილი, ალექსი გიორგის ძე ელოშვილი და ლაზარე სვიმონის ძე კოკილაშვილი“.

ზაქარია ფალიაშვილი შილდელ მომღერლებს ცალ-ცალკე ახასიათებს. ლევან ასაბაშვილის ასეთ პორტრეტს გვიხატავს: „დედას ლევანა“ არის მაღალი ტანისა, წარმოსადეგი, მხარბეჭიანი გლეხი

43-45 წლისა. მღერის როგორც მოძახილს, ისე დამწყებსაც, მომეტებულად კი მოძახილს, მაგრამ ამ ღვეკაცს ბუნებით ისეთი მშვენიერი გავარჯიშებული და ღიდი ხმა (ტენორი) აქვს, რომ მე ვგონებ ჩვენი ოპერის მომღერალიც არ დაიწუნებდა და კვლავ ინატრებდა იმისთანა იშვიათ ხმას, ამას გარდა, მშვენიერი გამოთქმაც აქვს. საუცხოო მოლაპარაკეა, თამამი მიხვრა-მოხვრა, ერთი სიტყვით ღმერთს მონიჭება იმისათვის ყოველივე ის, რაც კარგი არტისტისათვის აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს“.

ზაქარია ფალაიშვილი ბათო როსტომაშვილის შესახებ ასეთ ცნობებს გვაწვდის: „ბათო როსტომაშვილი 65 წლის მოხუცი გლეხია, ძლიერ დაბალი ტანისა, მაგრამ ესეც ღიდი ხმის პატრონია. მის თოვლივით გათეთრებულ თმას რომ არ უყუროთ და ისე მოისმინოთ მისი სიმღერა, თავის ღღეში არ იფიქრებთ, რომ მღერის ასეთი მოხუცი და არა ახალგაზრდა ყმაწვილი კაცი, იმდენად სუფთა და გამჭრიახი ხმა აქვს. მღერის მარტო პირველ ხმას“.

ალექსი ელოშვილზე (1849-1933 წწ.) შენიშნავს: „...როგორც თვით მომღერლებმა გადმოგვცეს და თვითონაც იკვებოდა, ერთ დროს შესანიშნავი ხმა ჰქონია, მთელი ოჯახიც მომღერალი ყოფილა და ამ ზემოხსენებულ მომღერლებისათვის ამას უსწავლებია სიმღერა, მაგრამ რაღაც მიზეზით ხმა აღრე დაჰკარგვია, თუმცა ამ „ოსტატ ალექსას“ (ასე ეძახდნენ) ხმა სრულებით აღარ აქვს, მაგრამ სიმღერები კი ზედმიწევნით იცის“. წერილის დასასრულს ზაქარია ფალაიშვილი დაასკვნის, რომ „გადამეტებით არ ვიტყვი და ამისთანა მომღერლებს პირადად მე არასოდეს არ შევხვედრილვარ, თუმცა ბევრი ქართველი მომღერლისათვის დამიგდია ყური. შედარებით ესენი ბევრად მათზე მაღლა სდგანან, როგორც ხმით, ისე სიმღერების ცოდნითა და ბუნებრივად მუსიკალური სმენით“.

ზაქარია ფალაიშვილის შილდელ მომღერლებთან შეხვედრიდან (1908 წ.) თითქმის ოცი წელი გადიოდა და ამ ხნის მანძილზე ვერავინ მოიფიქრა, რომ შილდელებისა და კახეთის სხვა სოფლების განთქმულ მომღერლებისგან შემდგარიყო გუნდი და მათი შემოქმედება უფრო ვრცელ აუდიტორიას გაეცნო.

კახელ მომღერალთა გუნდის შექმნის იდეა ეკუთვნის იმ დროისათვის კარგად ცნობილ პოეტს იოსებ მჭედლიშვილს (1880-1950). მან პირველ რიგში შემოიარა კახეთის სოფლები, გაიცნო მომღერლები, შეისწავლა მათი რეპერტუარი და შესთავაზა

დედაქალაქში დიდი კონცერტის ჩატარება.

იოსებ მჭედლიშვილის არქივში დაცულია კახელი მომღერლე-
ბისაგან ჩაწერილი სასიმღერო ტექსტები. მკითხველს ვთავაზობთ
1927 წლის 18 მაისს „დედას ლევანასაგან“ ჩაწერილ ტექსტებს:

შროშანავ

შროშანავ, შეშა დაუდე
ხარი შავები რჩხიანი,
ზედ გულზე გადაჰხვევია
ქალი ლამაზი, თმიანი.

*

სოფელ ტირიან ქალები,
კარგი ვაჟკაცი კვდებო...
ღმერთო, ნუ მოჰკლავ ვაჟკაცსა
სოფელი გაფუჭდებო,
იქნება მტერი მოგვიზღეს,
წინ ეინლა დაუხვდებო?!

*

ნეფეო, ღმერთმა შენ მოგცეს
ბედი და ბედიანობა,
გვერდს გეჯღეს გვირგვინოსანი,
გაზრდილი ნებიარობა
რად გინდა ბერი ფულები –
შინ გქონდეს გემრიელობა.

*

ბერი კაცი ვარ, ნუ მომკლავ,
თორე დაგიწყებ გმობასა,
ნუ მომკლავ, სადაც შეგხვდები,
გეტყვი შეილსა და ძმობასა.

*

ზმალო, ზევსურეთს ნაგდებო,
ქალაქში თუშმა დაგფერა,
გაკურთხა მეფემ ერეკლემ –
საომრად ჯვარი დაგწერა.
ზმალი სჭრის ბაგრატიონის
ნეფისა ირაკლისაო,
აჯობა თავის მამასა
სინამ იცვლიდა კბილსაო,
ისრე გამოსდევს დაღისტანს,
როგორც ნადირი ტყისაო –
აქაც შაბრუნდი გულუარ,
საქმე სჭირს დაღისტნისაო.
შენი გულუარ მოგიკედეს,
თუ არ მოგჭამდეს ჭირსაო, –
ლექსა გადმოჰკრა ზანჯალი
შაშვივით ალებს პირსაო.

*

ზღვა-ზღვა მივცურავ უაზროდ
ნიჩბების მოუსმელადა,
არც რას დარდობენ მუშტარნი –
ბედი გვაქვს წინამძღოლადა,
გავალთ, თუ დავიდუბებით –
არავინ იცის სწორადა.

*

ნეფის მონადირე ვიყავ,
ვაჭრევეინებდი ზმალსაო,
გაქცეულ ნადირს ვიჭერდი,
ზედ მოვისობდი მხარსაო,
მეფე მწყალობელი მყავდა,
მას მივართმევდი კარსაო.
მტერი რო გამოჩნდებოდა,
წინ მიუძღოდი ჯარსაო,
სადაც ცუდ საეალს ენახავდი,
მე გაურჩევდი გზასაო,

საწყალსა, გაჭირებულსა,
შორით ვაწვდენდი ხმასაო.

*

ზამთარი ვარდსა დაჭკნობს
ფურცელნი ჩამოსცვივო,
ლამაზსა ქალსა აკოცებს,
ცრემლები ჩამოსცვივო.

*

მუხრან-ბატონის ყმობითა
ფქვილი ვერ დავდგი გოდრითა,
ვერც ლურჯი ჩოხა ჩავიცვი,
ვერც ახალოხი ქობითა,
ვერც დეკეული გავხედნე
ვერც კალო ვლეწე მოზერითა.

*

ზიდი თავ შეეკრათ პირობა,
ჩვენ გავხდეთ ღვიძლი ძმანია,
ჩაუხდეთ მუხრან-ბატონსა
თავს დაეანგრიოთ ბანია,
რაც რომა ჰქონდეს, წავართოთ
თვალ-მარგალიტი-ლალია,
შავიდეთ, გამოვიყვანოთ
თვალ-ჟუჟუნ თეთრი ქალია.
ტახტრიონ ცხენზე შემოვსვათ,
ზედ წამოვასხათ ტყავია –
საჩეხის ქუდი დავხუროთ
შიგ ჩაუკეცოთ თმანია –
სამი იგეთი ეაკოცოთ
ლოყას ავაძროთ ტყავია.
საგარეჯოს რო ჩავიდეთ
იქ დავიწეროთ ჯვარია.
ადგილი დიდი გვიბოძეს,
წისქვილი საკუთარია,

იმასაც არ დამაჯერეს –

წელს შემომარტყეს ზმალია.

როცა იოსებ მჭედლიშვილი „დედას ლევანასაგან“ სიმღერების ამ ტექსტებს იწერდა, კახელი მომღერლებისაგან შედგენილი გუნდის კონცერტის თბილისში ჩატარება უკვე გადაწყვეტილი იყო. იოსებმა წერილი გამოუგზავნა თელავში მოღვაწე გიორგი ბურჭულაძეს. შემორჩენილია „დედას ლევანასთან“ შილდაში გაგზავნილი ასეთი წერილი: „პატივცემულო ლევან! დღე-ღამეზე ველოდები ქალაქიდან ამბავს, როდის ექნებათ საღამო. მე შემატყობინებენ ერთი კვირით ადრე, მე მაშინვე თქვენ გაცნობებთ და აქ გამოვხალთ. გზის ფულს აქედან მე მოგართმევთ. მოგცემთ ტფილისის ადრესებს და იმ ადრესით მიხვალთ ტფილისში. წერილსაც გაგატანთ. მე აქამდე არაფერი შეგატყობინეთ იმიტომ, რომ პასუხს ველი ტფილისიდან. ალბათ 15 მაისისათვის არა მართავენ საღამოს. გ. ბურჭულაძე“. იგივე ადრესატი ი. მჭედლიშვილს სწერდა: „იოსებ, ისინი თანახმანი არიან. ფულს მე გამოგიგზავნი. მე შევატყობინებ. ისინი აქ გადმოვლენ და მე მათ მანდ გამოგვზავნი. შენ მომწერე როდის და სად გამოგვზავნო. პასუხი მალე მოიწერე.

შენი გ. ბურჭულაძე“.

ეს დღეც დადგა. 1927 წლის 21 მაისს იოსებ მჭედლიშვილის დიდი ხნის ნაოცნებარი სინამდვილედ იქცა. ამ დღეს დედაქალაქში კახელ მომღერლებს შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრი მასპინძლობდა. „მოვედით რუსთაველის თეატრში, – იგონებს იოსებ მჭედლიშვილი, – შესასვლელი გაჭედილი იყო ხალხით. გვიცნეს, გზის მოცემა უნდოდათ, მაგრამ განს ვერ აგდებდნენ, რადგან ტევა არ იყო. ლევანიც და მიხა ჯილაურიც გაკვირვებულები იყვნენ, მაგრამ ეს ხალხი აქ სხვა რაიმესათვის ეგონათ მოსული.

ძლივს შევედით თეატრში. ეს გასტროლები თავის სიცოცხლეში პირველი იყო არამც თუ სცენაზე, არამედ თეატრშიც (ი. მჭედლიშვილი, იოანა-ბუიანა, თბ., 1965, გვ. 421-422).

კონცერტში მონაწილეობას იღებდნენ „დედას ლევანას“ და მიხა ჯილაურის მომღერალთა ჯგუფის წევრები. კონცერტს ესწრებოდა დიდძალი ხალხი და სახელოვანი ქართველი კომპოზიტორები: ზაქარია ფალაშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, მელიტონ ბალანჩივაძე, კოტე ფოცხვერაშვილი. მაშინ დაიბადა ქართულ ლიტერატურაში „დედას ლევანას“ და მიხა ჯილაურის თემა. დაიწერა გიორგი ქუჩიშვილის,

ტიციან ტაბიძის და გიორგი ლეონიძის ლექსთა სტრიქონები.

იოსებ მჭედლიშვილის ობიექტური შეფასებით: „დედას ლევანას“ „ოსტატ ალექსას“ და მიხა ჯილაურის „პირველი გასტროლები“ თბილისში, მაინცდამაინც შედეგიანი არ იყო. სცენას შეუჩვეველი, გარეგნულად და შინაგანადაც დაუხვეწელი გუნდის გამოსვლა საზოგადოების წინაშე მეტ პასუხისმგებლობას მოითხოვდა. მოუხედავად ხელმძღვანელის მცდელობისა, მაინც ძნელი გამოდგა შიდა და გარე კახელი განთქმული მომღერლების შეამხანაგება-შემღერება. შემდეგ კი როცა თანდათანობით შეეჩვიენენ ერთმანეთს და ხმებიც შეუწყვეს, აღარაფერი სჯობდა მათ მოსმენას. მაშინ პრესა საინტერესო წერილებს აქვეყნებდა. გაზეთი „ზარია ვოსტოკა“ წერდა: „...კახეთში ისინი („დედას ლევანა“, მიხა ჯილაური) დიდი პოპულარობითა და ხალხის სიყვარულით სარგებლობენ. მათ შემოინახეს ხელუხლებლად ძველთაძველი კახური სიმღერები თავიანთი უზადო სისპეტაკითა და მომხიბვლელობით“.

1934 წელს „დედას ლევანამ“ სიმღერის დროს დაღია სული. „შენი გულისაო“, – ეს ორი სიტყვა ყოფილა მისი ბოლო ნათქვამი. ამ დიდი გულის ადამიანზე კახეთში დღესაც ამბობენ, რომ მას სიმღერის ხმა გულიდან ამოსდიოდაო.

6. ვანო შაშიანელი

1962 წლის გიორგობისთვის 23-ში გიორგი ლეონიძეს გიორგობის დღესასწაული მივულოცე და მისივე დავალებით მომღერალ ვანო შაშიანელზე ჩემი შეკრებილი მასალები გადავეცი. პოეტს განსაკუთრებით ესაიამოვნა სემინარიელების ფოტოები და ის წერილი, რომელიც მას მისწერა თელავში მცხოვრებმა მარიამ ბიწკინაშვილ-ბერუჩაშვილისამ – „შაშიანელის“ ფსევდონიმით ცნობილი მომღერლის ვანო ბიწკინაშვილის დამ.

გამოხდა ხანი და გიორგი ლეონიძემ შექმნა ლექსი სათაურით: „ხალხური მომღერალი“ და იქვე, ეპიგრაფში მიუთითა, რომ იგი ეძღვნებოდა ვანო ბიწკინაშვილის ხსოვნას. პოეტმა ბავშვობაში ნანახი ღამის მეხრის – მახარესა და მომღერალი ვანო ბიწკინაშვილის ნამღერის შთაგონებით დაწერა:

„თითქოს ზურმუხტში

ლალი ცვიოდა,
თითქოს ფანტავდნენ
მარჯანს პეშვითა
და ხმა ყელიდან
კი არ ღიოდა
არა! —

ვარსკვლავთა აზარფეშიდან“

ვინ იყო გიორგი ლეონიძის ლექსის „ხალხური მომღერლის“ მთავონება, ივანე (ვანო) ბიწკინაშვილი (შაშიანელი)?

ორიოდე სიტყვით ჯერ სოფელ შაშიანზე, რომლის განსაკუთრებული სიყვარულის გამო მომღერალი ვანო ბიწკინაშვილი ფსევდონიმად „შაშიანელს“ ატარებდა.

შაშიანი კახეთის ერთ-ერთი ძირძველი სოფელია. 1579 წელს ალექსანდრე კახთა მეფემ შაშიანის — თავში მდებარე მთავარანგელოზის საყდარი სვეტიცხოველს დაუმტკიცა. 1654 წელს კი ამ სოფელში შეკრებილან მოფიცარნი: ვაჩნაძე, ჭავჭავაძე, ჯანდიერიშვილი, კათალიკოსი და ფიცი დაუდიათ. აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ სოფელ შაშიანის სიგელ-გუჯრებში მოხსენიებაზე. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ამ სოფელში მცხოვრები საგვარეულოებიდან თავი გამოიჩინეს რცხილაძეებმა და ბიწკინაშვილებმა.

რცხილაძეებსა და ბიწკინაშვილებს ახლო მეგობრული ურთიერთდამოკიდებულება ჰქონდათ. ლეგენდა ამბობს, რომ სოფლების შაშიანელებისა და კაკაბელების სიძლერაში შეჯიბრის გამო შეიქმნაო შესანიშნავი სიძლერა „შაშვი-კაკაბი“...

შაშიანელები იყვნენ კომპოზიტორი ერეკლე ჯაბადარის დედა მანანა რცხილაძე-ჯაბადარისა და შესანიშნავი მომღერალი ვანო ბიწკინაშვილი (შაშიანელი).

ივანე ნიკოს ძე ბიწკინაშვილი დაიბადა 1892 წლის 20 იანვარს, სოფელ შაშიანში. 9 წლის ვანო შაშიანელი მღვდლის თომა ასათიანის შუამდგომლობით მიიღეს თელავის სასულიერო სასწავლებელში. ამ დროს ყმაწვილი უკვე მღეროდა სასულიერო სასწავლებლის გუნდში, რომელსაც სხვადასხვა დროს ხელმძღვანელობდნენ: ზაქარია ჩხიკვაძე, იოსებ მონადირიშვილი და ნიკო სულხანიშვილი. ვანოს ქართული სიძლერისადმი განსაკუთრებული მიდრეკილება შეამჩნია კომპოზიტორმა ნიკო სულხანიშვილმა: „ახლაც მახსოვს, იგონებდა ვანო პაატაშვილი, კახმეფეთა კარის ეკლესიაში მისი წკრიალა ხმა. გალობის შემდეგ

ყმაწვილის ვინაობით დაინტერესდნენ მასწავლებლები და თელავის სასულიერო სასწავლებლის პანსიონში მიუჩინეს ადგილი“.

ვანოს თელავში სწავლის შვიდი წლის განმავლობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა კომპოზიტორი ნიკო სულხანიშვილი. 1908 წელს, როდესაც ვანომ სწავლა გააგრძელა თბილისის სასულიერო სემინარიაში, იქ გაიცნო ცნობილი პედაგოგი და მუსიკოსი ია კარგარეთელი, რომლის წყალობითაც ჩაირიცხა სასულიერო სემინარიის მაგლობელთა გუნდში. აი, რა მოიგონა ვანოს სემინარიელმა ამხანაგმა გ. მიხეილიძემ: „ორივე გუნდი კარგად იყო მომზადებული (იგულისხმება ქართული და სლავური გუნდები გ.ჯ.), მაგრამ ქართული გუნდი მაინც გამოირჩეოდა, რადგან მას ამშვენებდა შესანიშნავი ხმის მქონე სამი მოწაფე: ვანო ბიწკინაშვილი (შაშიანელი), ლევან ლეონიძე (გიორგი ლეონიძის უფროსი ძმა) და ლადო გაგაშელიშვილი (გავაშელი). ხშირად, განსაკუთრებით დიდ ღლესასწაულებზე, გალობას ასრულებდნენ ზემოთ მოხსენიებული სამი მოწაფე – ტრიოს აგალობებდნენ „შენ გიგალობ“, „წარემართინე“ და „წმინდაო ღმერთო“. უდიდეს ალტაცებაში მოჰყავდა მათ გალობას არა მარტო სემინარიის მოსწავლეები და მასწავლებლები, არამედ დიდძალი გარეშე საზოგადოებაც, რომელნიც წირვას ესწრებოდნენ სემინარიის ეკლესიაში“. (გ. მიხეილიძე, ცოტა რამ გალაკტიონ ტაბიძეზე, ჟურნალი „მნათობი“, 1962 წ. № 11, გვ. 178).

ვანო ბიწკინაშვილს ფართო საზოგადოება მაინც 1911 წელს გაეცნო, როცა მისმა მასწავლებელმა ნიკო სულხანიშვილმა თბილისში ფილარმონიული საზოგადოების კონცერტი გამართა. „ცნობილი მწერალი სიკო ფაშალიშვილი იგონებს „კონცერტის ბოლო განყოფილებაში სულხანიშვილი სიურპრიზით გაუმასპინძლდა დარბაზს: გუნდიდან გამოჰყო ქართულ ქულაჯში გამოწყობილი ახოვანი, სანდომიანი სახის ახალგაზრდა, რომელმაც ნელი, ზავედროვანი ტენორით დაიწყო „პატარა კახიდან“ ქვაბულიძის არია „დაიგვიანეს“. გუნდი ყუჩი ღიღინით ბანს ამბობდა. ქულაჯოსანი კი თანდათან მაღლა სწევდა ჯანსაღი ტენორის ათრთოლების ყელშაქრიან, ტკბილ გულის სიღრმემდე გამტან ჰანგს და ხმის იშვიათი ტემბრით დარბაზს ჰბორკავდა.

დასრულდა სიმღერა. დარბაზი მზურვალე ტაშით შეეგება, როგორც მომღერალს, ისე ლოტბარს ნიკო სულხანიშვილს:

— ვინ არის?

- რა გვარია?
- სადაურია?
- აქამდე სად იყო?

ისმონდა გაბმული შგეკითხვები ამ ახალგაზრდა მომღერლის მიმართ“. (სიკო ფაშალიშვილი, „დაუეიწყარი შეხვედრები“, თბ., 1966 წ. გვ. 149).

მაშინ სემინარიის განაწესით სემინარიელს, თანაც პანსიონაში მყოფს, უფლება არა ჰქონდა სასწავლებლის კედლებს გარეთ ემღერა. ამიტომ კომპოზიტორმა და ლოტბარმა ნიკო სულხანიშვილმა ვანო ბიწკინაშვილის ვინაობის საიდუმლოება დაიცვა და ზაქარია ჩხიკვაძესაც შესთხოვა არ ეთქვა მომღერლის სახელი. მათ შორის დიალოგი, შეიტანა თავის მოგონების წიგნში სიკო ფაშალიშვილმა. აი, ის ფრაგმენტიც: „ხედავ, ზაქრო, რა ოქროს ზოდია ხალხის გულიდან გადმოგორებული: აი, ქართული ხმა. აი, რა სიმღერის მაღლი დაპყლია ამ ახალგაზრდას“ (ს. ფაშალიშვილის მითითებული წიგნი, გვ. 149).

ამ კონცერტის შემდეგ, თბილისში გავრცელდა ხმები, რომ „ვანო სარაჯიშვილს ღირსეული მემკვიდრე გამოუჩნდაო“... „ეს ორი ვანოც ეყოფა ქართული მუსიკის ისტორიასო“ და სხვა მისთანანი. დიახ, დაიბადა ახალი ტალანტი, რომელსაც მოვლა-პატრონობა ესაჭიროებოდა.

მომღერლის თანამედროვენი გადმოგვცემენ, რომ ვანოს სიმღერის მასწავლებელმა ია კარგარეთელმა მოსწავლეს მაშინ აჩუქა ვერდის ოპერის „ტრავიატას“ საუკეთესო გამოცემის კლავირი. როგორც ლადო გავაშელი წერს: „სასულიერო სემინარიაში საუკეთესო ხმების და იშვიათი მუსიკალობის მქონე მოსწავლეები იყვნენ. მათ კარგად იცოდნენ ხალხური სიმღერები და ისინი არამარტო მოსწავლეებს ატკობდნენ, არამედ საეკლესიო მუსიკის მოსასმენად ქალაქიდან მოსულ საზოგადოებასაც“.

ვანოს რეპერტუარში შედიოდა რომანსები და თავისი დამუშავებული სიმღერები: „მშვენიერთა ხელმწიფე“, „თეთრი ვარდი“, „რომ არ მწყალობ“, „ურმული“, „თაო ჩემო“ და ნოტებზე გადაღებული: „მესმის, მესმის“, „როცა იქნება მოვკვდები“, „ჩემო მკვლელო“, „მაშინ დატკბები“, „მუშური ორპირული“, „მოკლე მუშური“ და „ვაზის ჭირიმი, ვაზისა“.

ვანო ბიწკინაშვილის დის, მარიამის მოგონებებიდან ირკვევა, რომ

ვანო საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობდა და იწერდა ხალხურ სიმღერებს, ლექსებს, ზღაპრებს, რომლებიც მან შემდეგ გადასცა ცნობილ ფოლკლორისტსა და ლიტერატურის მკოდნეს ვახტანგ კოტეტიშვილს.

1911 წელს თელავის საზოგადოებრიობა განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით ემზადებოდა ტრადიციული დღესასწაულის „ილიაობის“ აღნიშვნისათვის. აკაკის გამოუთქვამს სურვილი დასწრებისა და მონაწილეობის მიღებაზე. მაშინ სახელოვანი პოეტი მეოთხეჯერ მოგზაურობდა კახეთში და ცხადია, ილიას მოწამებორივი აღსასრულის შემდეგ, ერი აკაკისდა შეპყრებდა იმედითა და სასოებით. მაშინ გაიცნო აკაკიმ ქვაბულიძის არიის „დაიგვიანეს“ საოცარი შემსრულებელი ვანო შაშიანელი.

1913 წლის 13 აპრილს სიკო ფაშალიშვილის ინიციატივით ქ. გორში ჩატარდა ლიტერატურული საღამო, რომელშიც აკაკისთან ერთად ნიკო სულხანიშვილსა და ვანო შაშიანელსაც უნდა მიეღო მონაწილეობა. როგორც სიკო ფაშალიშვილი იგონებს: „გორში შაშიანელის მიერ შესრულებულმა არიამ და ნიკოს (სულხანიშვილის) აკომპანიმენტმა უსაზღვრო აღტაცება გამოიწვია“ (სიკო ფაშალიშვილის ზემოთ მითითებული წიგნი, გვ. 155).

1914 წელს ვანომ დაამთავრა სემინარიის კურსი და სწავლა გააგრძელა ხარკოვის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის სპეციალობაზე. იქ მან შექმნა ქართველ მომღერალთა გუნდი და უკრაინის ქალაქებსა თუ სოფლებში მართავდა კონცერტებს.

გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ (1917 წ. 5 იანვარი) იბეჭდებოდა ბიწკინაშვილის თანაკურსელის დავით იაშვილის წერილი, სადაც მოთხრობილია 1916 წლის 27 ნოემბერს ხარკოვში ჩატარებული ლიტერატურულ-მუსიკალურ საღამოზე, რომელიც გენიალური ქართველი პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის დაბადების 100 წლისთავს მიეძღვნა.

წერილის ავტორის ცნობით, დამსწრე საზოგადოებას ერთობ მოსწონებია ვანო ბიწკინაშვილის გუნდის სიმღერები. მაშინ შეუსრულებიათ ზაქარია ფალიაშვილის და კოტე ფოცხვერაშვილის სიმღერები. თვით ვანოს კი შეუსრულებია ირაკლი ჯაბადარის „სული ობოლი“ და ია კარგარეთელის „მშვენიერთა ხელმწიფავ“. საზოგადოების მოთხოვნით ვანოს უმღერია „ურმულიც“.

ხარკოვის უნივერსიტეტის კათედრის წევრი, შემდეგში ცნობილი

მეცნიერი აკადემიკოსი გიორგი ახვლედიანი იგონებდა, რომ სიტყვასთან და მუსიკასთან ასე შეზავებული საღამო სხვა არ ახსოვდათ ზარკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტებს და პროფესორ-მასწავლებლებს. „500-კაციან დარბაზში ტევა არ იყო... საღამო ნიკოლოზ ბარათაშვილისა ქართული კულტურის ტრიუმფად იქცა“ — წერდა დ. იაშვილი (შემდეგში ცნობილი პროფესორი მედიცინაში).

1919 წელს უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული ვანო ბიწკინაშვილი უბრუნდება სამშობლოს და ლიტერატურულ-მუსიკალურ საღამოებში კვლავაც მონაწილეობს. იმავე წელს საქართველოს დამოუკიდებელმა რესპუბლიკის მთავრობამ მოიწადინა ვანოს გაგზავნა იტალიაში, მაგრამ უსახსრობის გამო ეს იდეაც განუხორციელებელი დარჩა. სამაგიეროდ, ვანო სარაჯიშვილის მეთვალყურეობით ვანო ბიწკინაშვილმა დაიწყო მუშაობა აბესალომის როლზე, მაგრამ ოპერა „აბესალომ და ეთერის“ დადგმა ვანო ბიწკინაშვილის გარეშე განხორციელდა. მას, ლოგინზე მიჯაჭვულს, ყელის კიბოთი დაავადებულს, უკანასკნელად წამოუდიდინია „თაო ჩემო“ და სიმღერის შუამდე მისულს ჩასწყლობა ხმა.

ვანო შაშიანელმა 1921 წლის 4 ივლისს, დღის სამ საათზე, თელავში დალია სული. იგი თელავიდან მშობლიურ სოფელში გადაასვენეს და ყველაწმინდის ეკლესიის გვერდით, ჩრდილოეთის მხრიდან, ბზების ბუჩქებში დაკრძალეს. ვანო ბიწკინაშვილისადმი მიძღვნილ ლექსში გიორგი ლეონიძე ამბობს: „მოკვდა! დიდია დანაკლისარი, მაინც მისი ხმა ისმის მთა-ბარად!“..

ღამის მეხრე მახარესა და სახალხო მომღერალს ვანო შაშიანელს ერთნაირი ბედი ზვდათ — უჩინარნი წავიდნენ იმ ქვეყანაში. თუმცა უცნობი რად არის ის, ვინც „მრავალჟამიერი“, „მუმილი მუხასა“ და „ლილეო“ იმღერა? ამიტომ ამბობდა პოეტი, რომ მათი ხსოვნის წინაშე ფეხზე უნდა ავდგეთ და თავი დავხაროთო.

ვანო შაშიანელის სიმღერა, გ. ლეონიძის თქმით: „გადაიქცა მტევნად, ყანად დაშლილად, ზოხბად აფრინდა“... ასეთ შემოქმედს ხალხი არასოდეს დაივიწყებს.

სიმღერებსა და ფოტოებში დარჩენილი სიცოცხლე

„ღირსსახსოვარი დარჩება მისი სახელი მარადის, ვინც ამდენ ხმებს ერთად შეკრებს და ნოტებზე დააწყობს სულერთიანად. ის შეიქმნება ისტორიის პირის საჩენი“ – ასე წერდა გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე ალ. ორბელიანი 1861 წელს ჟურნალ „ციცქარში“.

ამ წერილის გამოქვეყნებიდან ორი ათეული წლის შემდეგ, 1885 წელს, ცნობილმა პედაგოგმა, ფოლკლორისტმა და ენციკლოპედისტმა ლადო აღნიაშვილმა ჩამოაყალიბა ქართველ მომღერალთა ეთნოგრაფიული გუნდი, რომლის ლოტბარად მიიწვიეს ჩეხი მუსიკოსი იოსებ ივანეს ძე რატილი (1840-1912 წწ.).

რატილი დიდი გატაცებით შეუდგა სამუშაოს – აგროვებდა და ნოტებზე გადაჰქონდა ქართული ხალხური სიმღერები. მან თავი მოუყარა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებ განთქმულ მომღერლებს და მათგან ქართული ხალხური სიმღერების ვარიანტებს იწერდა.

ი. რატილის გუნდის წევრები თელაველებიც ყოფილან. ერთ-ერთი მათ შორის ანტონ ყაზახაშვილიც იყო და მომღერალთა ფოტოები სწორედ მათ საოჯახო არქივში აღმოჩნდა.

1886 წლის 13 ნოემბერს გაზეთმა „ივერია“ გამოაქვეყნა ცნობა ეროვნული გუნდის ჩამოყალიბების შესახებ. ხოლო ორი დღის შემდეგ ამავე გაზეთში პირველი კონცერტის ჩატარების თაობაზე გამოქვეყნდა ინფორმაცია.

კონცერტი დათქმულ დროს ჩატარდა. ქართველი ხალხი აღაფრთოვანა ამ შესანიშნავმა სანახაობამ. თვით დიდმა ილიამ „ივერიაში“ ორი მოწინავე სტატია გამოაქვეყნა, რომელშიც ასეთი შესანიშნავი საქმის წამომწყებნი შეაქო და წააქეზა. ამ სასიამოვნო მოვლენას ალ. ყაზბეგი, პ. უშიკაშვილი და ს. მგალობლიშვილიც გამოეხმაურნენ.

საქართველოს სოფლებსა და ქალაქებში გუნდმა დაიწყო მოგზაურობა. მათ იმდენად გაითქვეს სახელი, რომ 1890 წელს მიიწვიეს სანკტ-პეტერბურგში. იმავე წლის 28 ივნისს გუნდი რუსეთში გაემგზავრა. მათ გზად კონცერტები გამართეს ჩრდილოკავკასიის სოფლებში, ქალაქებში და ყველგან დიდი მოწონება დაიმსახურეს.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი გიორგი ნიკოლოზის ძე ჯაფარიშვილი დაიბადა 1942 წლის 20 დეკემბერს საგარეჯოს რაიონის სოფელ ყანდაურაში.

ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტის დამთავრებისთანავე [1967 წ.] მუშაობა დაიწყო თელავის იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმძღვანელო უნივერსიტეტში, სადაც თითქმის ოთხი ათეული წელია, რაც სამეცნიერო-პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწევა. იყო: ლაბორანტი, ასისტენტი, უფროსი მასწავლებელი, დოცენტი, ქართული ლიტერატურის კათედრის გამგე [1983-1993 წწ.]

ამჟამად პროფესორი [1995 წლიდან] და ქართული ლიტერატურის კათედრის გამგეა [2004 წლიდან].

საკანდიდატო დისერტაცია დაიცვა თემაზე: „ქართველი ბაგრატიონი მწერლები და ფოლკლორი“ [1978 წ.] , ხოლო სადოქტორო – თემაზე: „თელავის ლიტერატურული ცხოვრება XVII-XX საუკუნეებში“ [1994 წ.]

იკვლევს ქართული ლიტერატურის ისტორიის, ფოლკლორისა და წიგნთმცოდნეობის საკითხებს. გამოქვეყნებული აქვს 100-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, მათ შორის 10 წიგნი. ესენია: „წიგნი და გამოცემები“ [ბათუმი, 1980 წ.]; „ორი სახელის გახსენება“ [თბილისი, 1982 წ.]; „პროტოტიპების ლექსიკონი“ [ბათუმი, 1997 წ.]; „თელავის ლიტერატურული ბოჰემი“ [თბილისი, 1998 წ.]; „გიორგი ლეონიძის თეატრალური“ [თბილისი, 1999 წ.]; „შეხვედრები გიორგი ლეონიძესთან“ [თბილისი, 2000 წ.]; „წერილების ოთხკარგადი“ [ბათუმი, 2001 წ.]; „ელენე დარიანის ლექსები და სინამდვილე“ [თბილისი, 2001 წ.]; „გაზეთი „ხმა კახეთისა“ (1912-1915 წწ.)“ [თბილისი, 2002 წ.]; „ქართულ-ფრანგული კულტურულ-ლიტერატურული შეხვედრები თელავში“ [თელავი, 2003 წ.].

შეადგინა, შესავლით ან ბოლოსიტყვაობით გამოსცა: ბუკლეტი „ალექსანდრე ჭავჭავაძე“ [თბილისი, 1986 წ.]; იოსებ მჭედლიშვილის ლექსების კრებული „ფერადი მძივი“ [თბილისი, 1988 წ.]; გალაკტიონ ტაბიძის ლექსთა ციკლი „ალზიორა“ [თელავი, 1991 წ.]; ალექსანდრე ორბელიანის ნარკვევი „თელავი“ [თბილისი, 1997 წ.]; გიორგი ლეონიძის გამოკვლევათა კრებული „ნამკვრები“ [თბილისი, 2000 წ.]; ქალაქ თელავზე სხვადასხვა დროს შექმნილი ლექსების კრებული „ფილტვად აქვს კახეთს თელავი“ [თბილისი, 2000 წ.].

ჰყავს მუდღელე – მარიამ გიორგის ასული გოგბაძე, შვილები: ნიკო, ლელა, დავითი და შვილიშვილები – გიორგი და ნინო ჯაფარიშვილები.

შინაარსი

შესავალი	3
პირველი თავი. გზალოზლობის მიმართ დაამებით მიდრეპილნი (თელავის მუსიკალური ტრადიციები)	6
მეორე თავი. ნიკო სულხანიშვილი	39
1. „ეს მუსიკა ჩემს შემოქმედებას სჯობიაო“	39
2. „მაშ, გამარჯვება, ტკბილო სიცოცხლე“	45
3. ტიცთან ტაბიძის წერილი ნიკო სულხანიშვილის შესახებ	48
4. გადანახული საგანძურიდან	52
მესამე თავი. ერთი მომღერალი ოჯახის არქივიდან	56
მეოთხე თავი. უჩინართა საქმენი საჩინონი	87
1. პოლიევქტოს კარბელაშვილი	87
2. იოსებ მონადირიშვილი	107
3. იოსებ მჭედლიშვილი	110
4. ლევან მულალაშვილი	151
5. „დედას ლევანა“	161
6. ვანო შაშიანელი	167
მესამე თავი. სიმღერებსა და ფოტოებში ღარჩენილი სიცოცხლე	173
მოკლედ ავტორის შესახებ	175

გარეკანზე გამოსახულნი არიან ქართველი მომღერლები.
მარჯვნიდან: ნიკო გოცირიძე, ლადო აღნიაშვილი,
თელაველი ანტონ ყაზახაშვილი
(ქ. პიატიგორსკი, 1895 წ.)